

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

MARTIE 1999

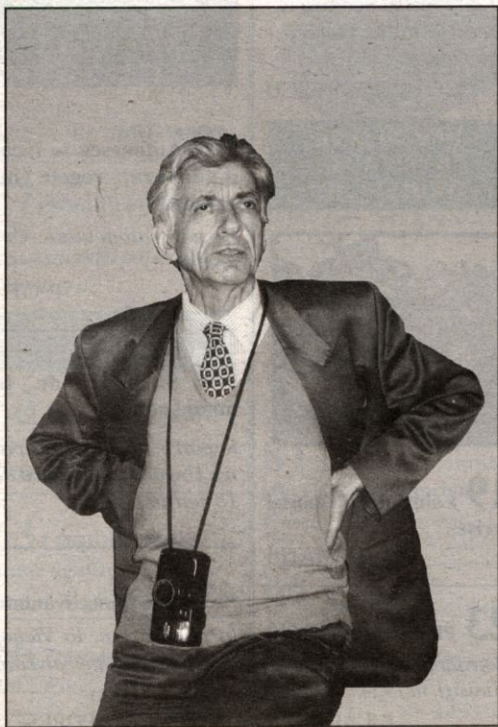
CRISTIAN POPIȘTEANU

25 Decembrie 1932

26 Februarie 1999

Pentru mine pentru istorie, *Magazin istoric* înseamnă pasiune! Pasiunea

unele de a putea să satisfaci setea de a ști a sute și sute de mii de cititori, a foarte multor tineri. În fond, pasiunea de a putea răspunde la provocarea aproape imposibilă de a începe cu fiecare nou număr o nouă aventură (și nu doar a spiritului). Pentru mine *Magazin istoric* înseamnă împlinirea adaagiului: *Cine nu riscă nu câștigă.*

SUMAR

martie

1999

ABECEDARE ALE IUBIRII DE ȚARĂ

5 Gustul amar al datoriei împlinite

Ioan Slavici și Academia Română

G. ȘTREMPPEL

9 Ziditor de limbă și credință

Mitropolitul Gurie Grosu

N. VORNICESCU

COMUNISMUL – MARFĂ DE EXPORT

12 Sacrificat de

Ceașescu
Cititori în replică

13 Fascinație și ură

Instaurarea comunismului în Polonia

V. ȘANDRU

27 Inamicul din „Micul Paris“

Autoritățile comuniste închid Institutul Francez din București

F. DOLGHIN

32 Pecetea nemuririi

Frescele de la Vioarești - Slătioara

R. THEODORESCU

DINCOLO DE BARICADA ARHIVELOR

19 Labirintul memoriei scrise

D. MATEI

23 Planificarea culturii

Consfătuire la Consiliul de Miniștri, în 1954

I. LĂCUSTĂ

35 Sfânta fățărnice

Delegația sovietică la Congresul IX al P.C.R.

M. ȘTEFAN,

L.D. GRIGORESCU,

C. MORARU

RĂZBOAIE MICI ÎN MARELE RĂZBOI

40 Antonescu se încăpățânează, regele nu cedează

Cazul colonelului Co-dreanu

P. OTU

44 Surpriza de la miezul nopții

Raport S.S.I. despre ocuparea Ungariei în noaptea de 18 martie 1944

49 Faptă binecuvântată

În plin război, la Viena, diplomați români salvează evrei

AL. POPESCU

TRECUTUL TREBUIE ȘTIUT

51 Tineret, mândria țării

*Hitlerjugend – o experiență
dramatică*

R. BERGMANN

57 Modifică-ți aproa- pele

*Când știința îl părăsește pe
Dumnezeu*

SOCIETĂȚI ÎN TRANZITIE

60 De ce ei au putut?

*Pactul de la Moncloa –
Spania, 1977*

63 Liceul din Ploiești cu nume de sfinți

A. RĂDULESCU

66 Castelul Huniazilor din... Cinciș

D. ȘT. T. MORARU

67 Se ridică cortina, se animă scena

Cum trăiau străbunii noștri

T. STANCIU

70 Evul Mediu feminin

Femei - ctitor în Moldova

M.M. SZÉKELY

73 Democrația ghilo- tinei

*Saint-Just și Revoluția
franceză*

M. CONRAD

77 Înălțarea

Constructorii goticului

M. DRAGANOVICI

81 Conversia impe- riilor naște melancolici

Rudolf II și crizele sale

R. MÂRZA

83 Buick, Cadillac, Oldsmobile...

*Începuturile firmei General
Motors*

B. BARBU

87 Secretele războiului rece

RUBRICI

33 NATO – scurtă istorie

E. PREDĂ

46 Povestesc veteranii

Jurnal de front

C. ISĂRESCU

88 Fundațiile Inter- naționale Constantin Brâncuși

89 Album istoric

Szathmáry inedit

A.-S. IONESCU

91 Zig-Zag prin seco- lul XX

11, 26; 94; 95

*Cărți sosite; Rebus;
Dialog*

Revistă editată de
Fundatia Culturală
Magazin Istoric

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Director – redactor-șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Secretar general de redacție:
Dorin Matei,

Redactori:

Florentina Dolghin,
Ioan Lăcustă,
Marian Ștefan (responsabil de
număr)

Secretar de redacție
și macheta artistică:
Theodor Lianos

Economic-financiar:
Doina Pascu

Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

Dactilo: Floarea Dragne,
Tudora Petre

Consilieri:

Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu

București, Piața Valter Mărăci-
neanu, nr. 1-3, sau prin Intrarea
Victor Eftimiu, nr. 2 (fostă
Dr. Marcovici), etaj III, camerele
281, 285, 287, Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70711, Telefon: 315.09.91

Tipografia R.A.I. – „CORESI” –
București, director general Dumitru
Constantinescu; director comercial
M. Vlădeanu; director M. Soare

1-4 În Vioareștii Slătioarei, din Vâlcea, se află o biserică pe ai cărei pereți, meșteri de demult au zugrăvit chipurile **potecașilor**, apărători de plai și de credință. „Fapta este nemaiîntâlnită până acum”, scrie P.S. Gherasim, episcopul Râmnicului, în albumul *Friza potecașilor, Vioarești, Slătioara*, apărut sub egida Fundației Naționale pentru Civilizație Rurală „Niște țărani”, în Editura Pro. Câteva detalii din frescele de la Vioarești (fotografii realizate de Victor Bortas)

2 O frumoasă miniatură medievală ne înfățișează meșteri constructori lucrând la consolidarea unui stâlp, într-o biserică. Anonimi cel mai adesea, rareori cunoscuți după nume, **constructorii goticului** au creat un stil ce a revoluționat arhitectura și arta medievală

3 Mecena și protector al artelor, împăratul Rudolf II a invitat la Praga artiști din Italia, Țările de Jos și Germania, care au creat la Curtea sa. Văra anului 1997 a adus locuitorilor de pe malurile Vltavei o bogată expoziție, intitulată **Rudolf II și Praga**, cea mai mare manifestare culturală a anului în Republica Cehă. Desfășurată sub patronajul președintelui Republicii și al Consiliului Europei, ea a cuprins tot ce a reușit să strângă suveranul în colecțiile sale, dispersate de-a lungul vremii. În imagini: Rudolf II și însemnul său funerar

UN GÂND PE LUNĂ

„Înainte de 1989, Europa era ca Berlinul: divizată între Est și Vest de un singur zid. Acum Europa este ca un mare oraș american, cu cartiere prospere și (relativ) pașnice, cum ar fi Georgetown sau Upper East Side din Manhattan, existând alături de ghetouri violente și nenorocite. Ar trebui să ne fie rușine aici în Europa de această situație, cum ar trebui să-i fie și Americii. Dar, cum-necum, trăim cu ea”

Timothy Garton Ash, istoric britanic

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

În primăvara lui 1998, lumea cultă și condeierii și-au adus aminte că unul din marii luptători pentru drepturile românilor din Ardeal, clasic al literaturii noastre și prieten cu Eminescu, se născuse în Șiria Aradului cu 150 de ani în urmă. Trebuia aniversată această dată, ce coincidea cu revoluția de la 1848, care tot în Transilvania a fost ce a fost. Și care altă instituție s-ar fi putut implica, cu mai multă autoritate în această pomenire, decât Academia

Ioan Slavici și Academia Română

excelentă expoziție organizată de Biblioteca au marcat aniversarea. Apoi omul și scriitorul Slavici și-a reluat odihna de sub glie, tulburată o zi de deasa pomenire a numelui său.

Română? Căci Ioan Slavici a trăit în jurul Academiei mulți ani, a fost colaboratorul ei la numeroase lucrări, a pus bazele Institutului de fete de la Măgurele și a fost membru corespondent al Secției istorice. O sesiune științifică de mare înălțime, desfășurată în aula și o

GABRIEL STREMPER,
membru de onoare al Academiei Române

Raporturile sale cu Academia au cunoscut un urcuș și un coborâș cum rar se poate vedea. Drept este că nici el nu era un om comod și nu avea, nici pe departe, suplețea trebuincioasă unei conviețuirii cu lumea bizantină de dincoace de Carpați, dar nici Academia n-a apreciat, cum s-ar fi cuvenit, imensele calități – mai ales gospodărești – pe care le-a dovedit în ridicarea așezământului de pe moșia lui Ottetelișanu.

Documentele răpirii Bucovinei

Colaborarea cu Academia a început oficial în anul 1880, când operațiunea de editare a documentelor din colecția Eudoxiu Hurmuzachi este preluată de către Academia Română. Este necesară o succintă lămurire cu privire la geneza și rostul publicării colecției. Documentele erau copii numeroase – peste 3 000 – după originalele păstrate în arhivele veneze, mai ales, dar nu numai, ce atestau politica de acaparare teritorială spre est a Imperiului habsburgic (și Bucovina căzuse pradă acestei

abjecte politici în 1775) și rolul pe care l-a jucat cancelarul Kaunitz în tâlhărirea Moldovei, ce a dus și la sfârșitul domnitorului patriot care a fost Grigorie IV Ghica. Se apropia comemorarea centenarului pierderii Bucovinei și austriei, care știau că Hurmuzacheștii intenționau să dea la iveală unele documente compromițătoare pentru ei, ar fi vrut să confiscie

Scriitorul la 50 ani

copiile. Gheorghe Hurmuzachi care deținea documentele după moartea lui Eudoxiu, le-a luat-o însă înainte. De comun acord cu Titu Maiorescu, pe atunci ministrul Instrucțiunii Publice, în vizită la Cernăuți la începutul lui februarie 1874, el expediază documentele la București lui D.A. Sturdza, om de mare influență politică și culturală. Și cum publicarea, măcar parțială, a unor documente se impunea, Ministerul Instrucțiunii Publice hotărăște, în noiembrie 1874, înființarea unei comisii formată din Alexandru Odobescu, D.A. Sturdza, M. Kogălniceanu și Teodor Rosetti, care să se ocupe de selectarea și publicarea lor. Ioan Slavici este numit secretarul comisiei și în atribuțiile sale cădeau, de fapt, lucrările propriu-zise de pregătire și imprimare a documentelor.

După calculele secretarului, documentele urmau să fie publicate în șapte volume, ultimul cuprinzând cele mai grăitoare dovezi ale înșelătoriei din 1775. Într-un an nu putea să apară nici măcar ultimul volum, cu care să fie întâmpinată sărbătorirea

Institutul de la Măgurele

proiectată de austriece la Cernăuți. În această situație se preconizează redactarea unei broșuri *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, cu o versiune și în limba franceză, care a fost introdusă în Bucovina înainte serbarilor. Autoritățile au dispus confiscarea broșurii, dar prea târziu, căci ea fusese difuzată pe scară largă. Alături de Kogălniceanu, socotit îndobște autorul introducerii broșurii, Slavici a avut aportul său nedezmințit.

În aprilie 1876, după ce conservatorii se retrag de la guvernare, noul ministru al Instrucțiunii și Cultelor, Al. Orăscu, dispune destituirea lui Slavici de la secretariatul comisiunii și înlocuirea sa cu B.P. Hasdeu. În pofida acestei stări de lucruri, Slavici continuă să lucreze la definitivarea volumului început, al șaptelea, care apare în vara aceluiași an. Cu acel prilej, Dimitrie Sturdza subliniază meritele secretarului comisiei, aducându-i public omagii. Peste treizeci de ani, același D.A. Sturdza, secretar general al Academiei, va lua măsuri de înlăturare a lui Slavici de la conducerea Institutului de la Măgurele.

Îndată după Războiul de Independență, Slavici este pus în drepturi, iar în 1880 editarea documentelor Hurmuzachi trece în sarcina Academiei Române. Corpusul, lărgit considerabil prin atașarea altor documente externe, descoperite de marii istorici ai sfârșitului de veac — N. Densușianu, Gr. Tocilescu, I. Bogdan, N. Iorga, etc. —, va fi supravegheat de Slavici și multe volume vor apare sub oblăduirea sa și ca rezultat al muncii sale. Pentru aceste rațiuni — și nu numai — el va fi ales la 22 martie 1882 membru corespondent al Academiei Române.

A doua pagină a raporturilor lui Slavici cu Academia Română, mult mai încărcată și cu un final nemeritat, cuprinde activitatea sa ca director și gospodăru la Institutului de fete Ioan Ottetelișanu din comuna Măgurele, din apropiere de București, aflat sub oblăduirea înaltei instituții. Și aici se impune un succint preambul explicativ.

Moșia Măgurele, așezată la aproximativ 15 km de București, pe care existau clădiri gospodărești și un fel de castel, cu multe încăperi, aparținuse, până la moartea, survenită la 8 mai 1876, boierului Ioan Ottetelișanu. Cum acesta nu avea urmași direcți, încredințează prin testament averea lui Ioan Kalinderu (mai exact îl face legatar testamentar), membru al Academiei și ministru al Domeniilor Coroanei, cu obligația, printre altele, ca din avere să ridice „un institut de fete române”. Cum numeroasele neamuri colaterale au atacat testamentul, s-a iscat un proces care a durat mai bine de 15 ani și abia în primăvara lui 1892 Curtea de Casație a dat câștig de cauză legatarului testamentar. Acesta, plictisit de tracasările îndelungate la care a fost supus, a trecut averea Academiei Române, care era obligată să preia și sarcinile incluse în diata lui Ottetelișanu. Cea mai importantă și mai acută era, evident, înființarea instituției de fete sărace. Cum Ioan Ottetelișanu și soția sa opinaseră pentru Măgurele ca loc de organizare a școlii, Academia nu s-a opus și în iunie 1893 instituie o comisie cu Ion Kalinderu, D. A. Sturdza, Iacob Negruzzi și V.A. Urechiă, care să se ocupe de organizarea așezământului.

Un an mai târziu Academia se adresează lui Slavici, nu fără oarecare jenă — și o să observăm

îndată de ce — cu invitația să ia asupra-și conducerea Institutului, oferindu-i condiții materiale acceptabile pentru el și soție, care urma să ocupe funcția de directoare adjunctă. Slavici își câștigase un binemeritat prestigiu pedagogic datorită faptului că funcționase mulți ani ca profesor și datorită lucrărilor sale relative la organizarea școlilor sătești și a localurilor acestora.

Slavici lucra asiduu la publicarea documentelor din colecția Hurmuzachi, dar nu se bucura de simpatie în rândul lumii academice, din pricina vederilor sale politice, în special din cauza aderării la ideile memorandiste ce nu erau pe placul unor membri ai Academiei. În plus, el era un om rigid, fără multă diplomatie în raporturile cu semenii, comitând acte de nemulțumire în jur. Așa se face că în martie 1890, când s-a pus problema alegerii sale ca membru titular al Academiei, el n-a întrunit numărul de voturi necesare, fiind preferat Grigore Tocilescu. Și ca și cum această înfruntare n-ar fi fost suficientă, în martie 1893 este respins și de la Premiul Năsturel, unde se prezentase cu volumul de nuvele. Iată așadar că Academia se simțea vinovată față de el și se putea aștepta și la un refuz din partea lui Slavici.

Acesta a fost ispitit însă de garanții privind ziua de mâine — împreună cu soția realiza lunar un venit de 600 lei — dar și de câmpul de activitate didactică și pedagogică, cu totul original, ce i se oferea și a acceptat. Nu exista în țară nici o școală asemănătoare și ca să se poată orienta în privința organizării Institutului, a programului de studii, a regulamentului de conducere internă se duce în Germania și vizitează școli de același profil. De scrieri germane se va folosi și la redactarea proiectului de orga-

*Ioan Slavici împreună cu soția și fata
și Institutul de fete de la Măgurele*

nizare a Institutului Otetelișanu și a programului de studii, aprobate de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Cursurile au început la 18 octombrie 1894, după ce la 15 septembrie s-a ținut examenul de admitere în clasa I. Au fost admise 15 eleve provenind din familii sărace, sau cu mulți copii, ori orfane. La inaugurare au participat mai mulți membri ai Academiei, inclusiv D.A. Sturdza și Ion Kalinderu.

După a treia votare

Preocupările lui Slavici erau îndreptate nu atât spre învățământul teoretic al elevelor, cât mai ales spre educația casnică și cea fizică. Elevele trebuiau să devină bune gospodine, să se știe orienta în viață. Cum la Măgurele toate erau în paragină, Slavici, asemeni lui Popa Tanda, lucrează fără preget, ajutat de elevele sale. Se amenajează grădina și livada, se plantează sute de pomi fructiferi, se curăță aleile. Contribuie la ridicarea satului și la lărgirea învățământului din Măgurele. Pentru Institut ridică noi clădiri. Sunt acceptate și eleve din Transilvania și Banat și Slavici stăruie pe lângă „tribuniști” pentru des-

chidarea unei școli asemănătoare și la Sibiu. Într-un cuvânt, Slavici pune mult suflet, mult interes și muncă enormă pentru propășirea Institutului.

În anul școlar 1898-1899 s-a înființat ul-

pites sunt însărcinați de Academie să participe la Măgurele la examene și să prezinte un raport cu privire la stările de lucru de acolo. Raportul este deosebit de elogios și sunt analizate toate aspectele, de la procesul de învățământ și până la armonia ce se statornicise între conducerea Institutului și elevele sale.

Dar încep să apară umbre în optica Academiei față de activitatea lui Slavici. La aceasta se mai adăuga și faptul, deloc de

tima clasă a Institutului, a cincea, și cei doi soți se preocupă intens de popularizarea realizărilor școlii. Acestea erau evidente și când în iunie 1899 C. Meissner, inspector general în Ministerul Învățământului, însoțit de un revizor, asistă la examenele de sfârșit de an, rămânând impresionat de cele constatate.

Slavici stăruie pe lângă conducerea Academiei, și aceasta aprobă, ca unele absolvente să rămână în școală și să ajute la realizarea activităților practice, care se bucurau de o deosebită atenție din partea lui Slavici. El cere, de asemeni, în aprilie 1902, ca Academia să aprobe un an de practică pentru absolvente, ceea ce se acceptă, după oarecari amânări. În toamna lui 1904, Grigore Tocilescu și Ștefan He-

neglijat, că Slavici avea darul de-a se face antipatic ca om, prin rigiditatea sa, prin criticile aduse celor mari, inclusiv lui D.A. Sturdza secretarul general al Academiei, și Kalinderu, printr-o principalitate exagerată în raporturile cu funcționarii Academiei care se perindau pe la Măgurele cu treburi administrative. Toate acestea și altele l-au făcut antipatic și greu de suportat, în pofida muncii pe care a desfășurat-o acolo de-a lungul anilor. Încă din 1899 este respinsă propunerea sa de a fi trimise în Germania, pentru specializare, două dintre absolventele Institutului, ce urmau să devină maestre de lucru. Unii membri din comisia Fundației, mai ales A.D. Xenopol, nu sunt

de acord nici cu organizarea școlii, pe care o socot foarte costisitoare. Se insistă ca să se respecte dispozițiile testamentare și să fie înzestrate fetele, la terminarea cursurilor, ca să se poată mărita și ca să scape Academia de orice grijă.

Cu câtă ostilitate îl privea Academia reiese și din faptul că, prezentând în martie 1903 pentru premiere romanul *Din bătrâni*, cu tot raportul favorabil făcut de N. Quintescu, este respins de două ori și abia la a treia votare înfrunțește numărul de buletine cerut. Un an mai târziu, primind o scrisoare de la unul din copii, trimis la studii în Elveția, pe adresa Academiei nu s-a găsit nimeni să i-o înmâneze, deși el însuși a trecut pe la Academie și s-a interesat dacă nu cumva i-a sosit vreo veste.

Spre sfârșitul lui octombrie 1904 Academia îl avertiza pe Ioan Slavici că atribuțiile sale se vor limita numai la conducerea școlii, urmând ca de treburile gospodărești să se ocupe altcineva. Nu s-a aplicat imediat măsura, dar acesta nu va întârzia să amărăască zilele celui ce dăduse viață întregului mecanism economic, cu care Academia se mândrise cu câțiva ani în urmă.

O altă problemă ce se punea în fața Academiei era aceea a echivalării cursurilor școlii particulare de la Măgurele cu cele ale statului. În această idee ar fi urmat să fie restrânsă activitatea economică a institutului și să se pregătească schimbări în programa de studii. În acest timp, simțind încorsetarea la care îl supunea Academia, Slavici redactează monografia *Institutului Ion Ottețelișanu din Măgurele*, ce apare în 1906, în care subliniază rolul gospodăriei ridicate acolo în educarea prin muncă a elevelor. Colectivele, ce funcționau ireproșabil, erau în afara oricărui fel de constrângere dis-

ciplinară, la Măgurele toate realizându-se „din simțământ de datorie și din dragoste”.

Nici aceste idei nu erau tocmai pe placul conducerii Academiei, dar măsurile definitive împotriva lui Slavici ar fi fost amânate, dacă n-ar fi intervenit participarea Institutului la expoziția din 1906 (ce marca aniversarea de 40 de ani de domnie a regelui Carol I), împotriva vointei lui D.A. Sturdza, care dorea ca Academia să stea de o parte, să nu participe la manifestări, întrucât acestea erau organizate de conservatori, atunci la guvernare. I. Kalinderu și Slavici, de comun acord, hotărâsc ca Institutul să expună țesături și alte produse ale elevelor, foarte apreciate și distinte cu medalia de aur, pe care D.A. Sturdza refuză să o primească. Tensiunea dintre Slavici și secretarul general era mare. Cel dintâi nu mai calcă pe la Academie, trimițând doar rapoarte ce irită.

La începutul lui februarie 1907 D.A. Sturdza prezintă o dare de seamă cu privire la situația gospodăriei de la Măgurele, în care, printre altele, îl socotea pe Slavici incapabil să continue administrarea ei și insinuează chiar bănuieli privind mărirea cinstită a fondurilor. Academia hotărâște ca școala să fie separată de gospodărie, aceasta fiind încredințată unui administrator trimis de secretarul general.

Măsura era mai mult decât jignitoare pentru Slavici și soția sa. Aceștia refuză să discute cu administratorul și tot ceea ce era necesar pentru întreținerea școlii este cerut direct președintelui Academiei, prin adrese succesive. Lucrurile nu se opresc aici. Slavici pune mâna pe condei și atacă prin presă oamenii politici din Academie și stările rele de lucruri din țară. Se iau măsuri de intimidare. D-na Slavici este amenințată cu destituirea dacă nu-l potolește pe scriitor.

Dar Slavici nu era omul care să se plieze poruncilor și amenințărilor ce veneau de la conducerea Academiei. Neînțelegerile dintre Slavici și administratorul gospodăriei adâncindu-se, este trimis Grigore Tocilescu pentru medieri, dar fără nici un rezultat. Se preconizează un regulament care să separe riguros conducerea școlii de aceea a administratorului. În martie 1908 Slavici este avertizat de Academie că nu va mai tolera stările de lucruri de la Măgurele, de care el se face vinovat.

Câteva luni mai târziu, mai exact la 27 iunie se hotărăște demiterea lui Slavici și a soției sale. Aceștia sunt chemați la Academie și invitați să-și dea demisia. Li se plătește salariul pe o lună și li se acordă o gratificație de 10 000 de lei pentru munca de 14 ani pe care au depus-o. În decurs de o lună urmau să părăsească pentru totdeauna Institutul Ottețelișanu.

Urmările acestor măsuri nechibzute s-au văzut curând. Gospodăria a căzut în paragină, mai ales după desființarea anului de practică, iar cheltuielile de întreținere ale Institutului au crescut în așa măsură, încât Academia a căutat să se scape de el.

Amară deziluzie pentru Slavici care pusese atâta inimă, atâtea pasiune pentru a da viață unei instituții de învățământ, fără egal la noi. El rămâne în istoria învățământului românesc ca unul din cei mai originali creatori de școală, ca una din cele mai luminate minți, ca unul din cei mai desăvârșiți pedagogi. Nu Academia, ca instituție sacră, a fost vinovată de întorsătura pe care a luat-o colaborarea dintre ea și clasicul scriitor, ci pătunderea politicii nefaste sub cupola unde n-ar fi fost permis să sălășluiească decât știința, armonia și buna înțelegere. ■

„Pe umerii popii Gurie Grosu a stat întreaga luptă pentru limba română în Basarabia“.

N. Iorga

IUBIREA DE LIMBĂ ȘI CREDINȚĂ STRĂBUNĂ

Dr. NESTOR VORNICESCU,
mitropolitul Olteniei, membru de onoare al Academiei Române – București
și al Academiei de Științe – Chișinău

Unirea Basarabiei cu România, în urmă cu 81 ani, a fost pregătită și prin strădanile cărturarilor din ținuturile dintre Prut și Nistru care au ținut vie în cugetele locuitorilor conștiința apartenenței lor la marea familie românească, au păstrat și apărât limba și credința străbună.

Printre propovăduitorii idealurilor naționale s-au aflat și slujitorii altarului (Magazin istoric, nr. 7/1996). Unul dintre aceștia, cu rodnică activitate cărturărească, a fost primul mitropolit al Basarabiei unite cu Țara, Gurie Grosu.

„Niciodată îngăduite“

Fiu al brazdei, român moldovean de baștină, s-a născut la 1 ianuarie 1877 în Nimoreni-Lăpușna primind, la botez, numele de Gheorghe. Primii ani de școală i-a făcut la mănăstirea Curchi. A urmat studii la Școala spirituală și Seminarul teologic din Chișinău, apoi la Academia Teologică din Kiev. În septembrie 1902, în vârstă de 25 ani, teolog laic, a fost numit misionar eparhial, cu sediul la mănăstirea Noul Neamț. Aici s-a și călugărit, la 27 noiembrie același an, primind numele de Gurie, iar în decembrie a fost hirotonit ierodiacon și, apoi, ieromonah.

Protosinghel și arhimandrit (1909), vlădica Gurie a ostentit, în toți acești ani de început ai îndelungatei sale activități, pentru luminarea enoriașilor, pentru cultivarea limbii române în biserică. Într-o serie de

articole din *Basarabscaia Jizni*, din 1905, sublinia necesitatea graiului matern în biserici și școli. Împreună cu alți cărturari, a acționat pentru înființarea unei tipografii eparhiale, îndemnând „persoanele binefăcătoare” și „mănăstirile moldovenești” basarabene „să sară în ajutorul norodului care zace în întunericul religios și moral”, dând fiecare obolul pentru organizarea tipografiei și tipărirea de cărți moldovenești. El însuși a contribuit cu suma de 600 ruble.

Tipografia a fost înființată în 1906 și de sub teascurile ei au ieșit multe cărți atât de necesare ridicării sufletești a oamenilor locului. Aici a fost tipărită, în 1908, și cea dintâi revistă bisericească în limba română, *Luminătorul*, a cărei existență continuă și astăzi.

Tot în 1908, ieromonahul Gurie a dat la lumină *Cartea de învățătură despre legea lui Dumnezeu*, pe care a dorit-o să fie un manual de învățătură,

fapt aprobat de Sfatul școlar eparhial. Arhiepiscopul Serafim Cicigov, fost colonel în armata țaristă, proaspăt venit la cârma eparhiei Chișinău, s-a opus răspândirii acestei cărți în școli, declarându-i autorului că „va pune bețe în roata moldovenească”. Într-o rezoluție pe un proces-verbal al Sfatului eparhial școlar, Serafim nota: „Bine studiind activitatea misionarului arhimandrit Gurie într-o răspândire în Basarabia nu a limbii moldovenești, ci a celei românești, prin care se concludă în folosul planului tănuț al României și se propagă românizarea, eu văd... adevărul absolut, anume că această carte a arhim. Gurie este compusă nu după programul școalelor bisericești, ci ea e scrisă într-o limbă puțin înțeleasă de moldovenii din Basarabia și adică mai lămurit zis în limba românească... Toate cărțile arhim. Gurie – încheia Serafim – sunt respinse

de mine și nu vor fi niciodată îngăduite până când eu mă aflu pe tronul arhiepiscopesc din Chișinău”.

Fără a se lăsa învins de o atât de răuvoitoare împotrivire, ieromonahul Gurie a scris și a militat pentru limba română în școală și biserică, a tradus predici și cuvântări ale preotului Ioan din Cronstadt, a alcătuit o istorie a tipografiei eparhiale, a publicat *Documente în limba moldovenească* din sec. XVIII-XIX, a desfășurat o intensă activitate misionară.

Nu numai țăranul

În 1909, a dat la lumină principala sa scriere din anii premergători Marii Uniri – *Bucoavna moldovenească*, pe care a retipărit-o, în același an, sporindu-i numărul de pagini (de la 80 la 172) „cu ajutorul mai multor iubitori de luminarea norodului”.

Cartea nu este o bucoavnă obișnuită, care cuprinde rugăciuni și slujbe bisericești, ci un abecedar modern, alcătuit după principii pedagogice. „Dorința de a ajuta norodului moldovenesc din Basarabia, fiul căreia am cinstea să fiu, a deprinde mai repede știința de carte – scrie el în prefața *Bucoavnei* – a fost singurul motiv spre alcătuirea cărții ce vi se pune înaintă”.

În scrierea sa, arhim. Gurie s-a folosit de cuvinte moldovenești pe care elevii le înțelegeau foarte bine.

Mănăstirea
Curchi;
în p. 9,
mitropolitul
Gurie

În partea a doua, a reunit scurte bucăți de citire cu subiecte din viața românilor basarabeni, precum și traduceri din rusește. *Bucoavna* a fost citită cu nesăț în casele basarabenilor, slujind de model și altor autori. Deși cartea fusese aprobată de Comitetul școlar din Chișinău ca manual școlar pentru Basarabia, autoritățile rusești au interzis-o.

În 1911, arhim. Gurie a publicat, în limba rusă, o istorie a mănăstirii Noul Neamț, în care prezintă trecutul acestui lăcaș, pornind de la un manuscris al ctitorului sfintei chinovii, arhim. Andronic. Istorisirea sa începe cu mănăstirea Neamț, din Carpați, pe care Gurie a vizitat-o, ca pelerin, în anul 1904.

După cum am mai amintit, strădaniile sale de a cultiva limba și credința strămoșească erau privite cu ostilitate de arhiepiscopul Serafim, care îi urmărea cu deosebit zel pe călugării sau preoții care desfășurau activități în slujba cauzei naționale.

La 16 decembrie 1909, arhim. Gurie a fost exilat din Basarabia într-o mănăstire foarte retrasă din gubernia Smolensk. A fost transferat apoi la o școală bisericească din sudul Rusiei, la Alexandrovsk-Gurșevsk, iar de aici în eparhia Chersonului. N-a mai putut scrie și tipări nimic în sprijinul propășirii românilor basarabeni. Abia în 1917 s-a reîntors la Chișinău, unde și-a reluat, cu și mai multă râvnă, strădaniile cărturărești pentru cultivarea limbii române. Preda în școli și slujea în biserici numai în limba maternă. A continuat să tipărească și alte cărți și broșuri în românește, între care un *Abecedar moldovenesc anul întâu de școală*, care va cunoaște mai multe ediții.

A luat parte la memorabilele evenimente care au dus la neuitatul act al unirii Basarabiei cu România, la 27 martie 1918. A fost ales ministru

adjunct al culturii în guvernul provizoriu al Republicii Moldovenești.

Într-unul din articolele publicate în acele zile de mare febrilitate patriotică, intitulat *Moldovene, învață-te a te prețui* (7 februarie 1918), arhim. Gurie constată cu măhnire că „moldovenii învățați, boierii, preoții, învățătorii au încetat a se simți moldoveni; în familiile lor vorbesc numai rusește, limba rodnică au uitat-o. De moldoveni ei socot numai pe norodul de jos, pe țărani «mojici», uitând că și ei sunt moldoveni, numai învățați rusește, culți. Mulți din inteligența moldovenească se rușinează a se cunoaște pe sine de moldoveni, înțelegând sub numele de «moldovan» numai pe țăranul uitat – iară ei înșiși nu mai sunt țărani, ci inteligenți și drept aceea nu mai sunt nici moldoveni”.

Cu crucea în frunte

Combătând această „simțire inconștientă”, Vlădica Gurie arată „care sunt însușirile pozitive ale națiunii moldovenești”, „cu ce poate să se mândrească moldovanul”. Printre aceste temeuri de mândrie și demnitate este faptul „că el [moldovanul – n.n.] mărturisește credința pravoslavnică”. El „poate să se mândrească cu obârșia sa și cu neamul său”, „poate să se mândrească cu limba sa”, „cu simțul de respect către legile Statului, cu dragostea către buna rânduială, cu ascultarea și supunerea față de stăpâniri”.

Și încheie lămuratul vlădică: „Iată cum trebuie moldovanul să-și iubască nația sa cea obijduită, lipsită de lumină, oropsită! El trebuie să aleagă mai bine să sufere înjosire, să pătîmească împreună cu norodul său,

decât să aibă o stare strălucită în lume prin lepădare de nație.

Și așa, moldovene, respectând pe alții, învață-te mai întâi a te respecta pe tine, națiunea ta, adică iubeste-ți limba ta, credința ta pravoslavnică, obiceiurile tale naționale. Atunci, toate noroadele care se află în jurul tău te vor băga în seamă, te vor socoti și nu vor mai îndrăzni să te calce”.

Era neclintit în convingerea ca „Biserica ortodoxă din Basarabia să fie reorganizată așa fel ca ea să devie un izvor de cultură națională, moldovenească”, după cum afirma la 28 februarie 1918, în cuvântul la deschiderea Comisiunii pregătitoare pentru convocarea Soborului Bisericii Ortodoxe din Basarabia.

Tot cu acel prilej menționa: „Preoțimea trebuie să se apropie mai mult de norod, să vorbească aceeași limbă care o vorbește norodul, ca să

nu fie ce-a fost până acum, că capul Bisericii avea o altă floare decât trupul.

Norodul nostru – continuă arhim. Gurie – este vrednic de această apropiere. El totdeauna e cinstit, a respectat fețele sale duhovnicești. Istoria norodului românesc arată că el își puna la căma politică fețe duhovnicești, precum a fost episcopul Melhisedec, care în vremea lui Alexandru Cuza a fost ministru de instrucție. Chiar și în imnul său național din vremea revoluției de la 1848, norodul nostru cere ca preoții cu crucea să fie în fruntea lui, văzând în preot pe cel mai bun apărător al naționalității. Ceea ce ne crede norodul că suntem, aceea trebuie și să fim”.

După împlinirea Unirii din 1918, vladica Gurie a fost ales episcop vicar al Mitropoliei Moldovei, la Iași, cu

titlul de Botoșăneanu (4 iulie 1918), iar în 1919 a fost numit și arhiereu vicar al Arhiepiscopiei Chișinăului (cu titlul de Bălți).

La începutul lui ianuarie 1920, episcopul vicar Gurie Grosu a fost rânduit de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române să conducă Arhiepiscopia Basarabiei, în februarie același an a fost ales arhiepiscop la Chișinău, iar la 28 aprilie 1928 – mitropolit.

Va păstori credincioșii din Basarabia până la 11 noiembrie 1936, când a fost pensionat.

S-a stins din viață la 14 noiembrie 1943, în București, fiind înmormântat la mănăstirea Cernica, în al cărei cimitir și-au găsit locul de veci mulți dintre cei care, în 1918, au făcut parte din Sfatul Țării care adoptase istorica hotărâre de unire a Basarabiei cu România. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● ARMATA ROMÂNĂ ÎN REVOLUȚIA DIN DECEMBRIE 1989.

Editura Militară, București, 1998, 484 pp.: editia a II-a, revăzută și completată a amplului studiu documentar elaborat sub egida Arhivelor Militare Române, de un colectiv de autori, coordonat de general de divizie (r) prof. univ. dr. Costache Codrescu.

● Dr. Nestor Vornicescu, arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei – **STUDII DE TEOLOGIE ISTORICĂ.**

Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1998, 438 pp.: o vastă antologie din opera unui neobosit slujitor și cercetător al credinței și tradiției străbune, membru de onoare al Academiei Române – București și al Academiei de Științe – Chișinău, statornic colaborator al revistei noastre.

● Corneliu Stoica – **DICȚIONARUL ISTORIC AL LOCALITĂȚILOR TROTUȘENE.**

Fundația Națională „G. Călinescu”, Editura Aristarc, Onești, 1998, 524 pp.: informații sintetizate în urma unor îndelungate investigații documentare și de teren despre 666 așezări din zona râului Trotuș (dintre care, astăzi, 395 sunt dispărute).

● Mihai Rădulescu – **ISTORIA LITERATURII ROMÂNE**

DE DETENȚIE (prefață de Nicolae Balotă).

Editura Ramida, București, 1998, vol I – 512 pp., vol. II – 324 pp.: prima sinteză de acest fel datorată unui istoric și scriitor el însuși închis în temnițele comuniste este structurată în două abordări tematice – memorialistica reeducărilor și, respectiv, mărturisirea colaborării.

● Anghel Popa – **ÎNȚRE FRONTURI. BUCOVINENI ÎN ROMÂNIA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL.**

Fundația Culturală „Alexandru Bogza”, Câmpulung Moldovenesc, 1998, 96 pp.: documente și mărturii inedite sau mai puțin cunoscute.

● REGELE CAROL AL II-LEA AL ROMÂNIEI. ÎNSEMĂNĂRI ZILNICE 1937-1951 (ediție îngrijită, note, glosar și indice de Nicolae Răuș; studiu introductiv de Ioan Scurtu).

Editura Scripta, București, 1998, 414 pp.: al treilea volum din jurnalul fostului suveran, cu notații din perioada 15 decembrie 1939 – 7 septembrie 1940.

● Dr. Nicolae Postolache – **PRESA SPORTIVĂ DIN ROMÂNIA.**

Editura Profexim, București, 1997, 304 pp.: istoric și cronologia a cca

1 000 periodice apărute între 1864 și 1997.

● Ben Weider (cu colaborarea lui Émile Gueguen) – **NAPOLÉON. LIBERTÉ – ÉGALITÉ – FRATERNITÉ** (ediție îngrijită de Parfenie Nicolae; traducere de Elena Matcău).

Editura Miron, Timișoara, 1998, 356 pp.: eseu consacrat marelui om de stat și de arme francez, datorat unui cunoscut istoric canadian, președinte Societății Napoleoneene Internaționale (Magazin istoric, nr. 4/1997).

● [Aurel Perva], Carol Roman – **MISTERELE REVOLUȚIEI ROMÂNE. REVENIRE DUPĂ ANI.**

Editura „Carro”, București, 1998, 192 pp.: subintitulată „ce au văzut, ce au trăit și ce au simțit doi ziariști, în zilele evenimentelor din decembrie '89”, cartea este o ediție revăzută și adnotată de Carol Roman a celei publicate în 1991.

● Andrei Cornea – **TURNUL KHAZAR.**

Editura Nemira, București, 1998, 200 pp., 2 000 lei: un eseu recomandându-se „ghid pentru toți cei răătăciți în noua sofistică a zilelor noastre (deconstructivism, postmodernism etc.) – în răspărul modelelor de astăzi, anunță reacțiile de mâine”.

În numărul din luna februarie, anul trecut, revista noastră a publicat un articol semnat de general de divizie (r) Grigore Răduică. Fostul adjunct al șefului Departamentului Securității Statului își amintea și de cazul unui „cetățean basarabean – Uscătiuc sau Uscătescu“, care solicitase o audiență la Ceaușescu – după invadarea Cehoslovaciei, la un interval de timp neprecizat –, dar neobținând-o, lăsase un plic. În scrisoarea sa „insista să se pretindă ca U.R.S.S. să restituie imediat României Basarabia, motivând că în acel moment existau condiții favorabile, opinia publică fiind dispusă să sprijine o astfel de acțiune“. Potrivit generalului Răduică, Ceaușescu a considerat că era vorba de o provocare și i-a cerut să trimită scrisoarea șefului KGB, Andropov, pentru a nu da sovieticilor prilej să îl acuze.

După apariția articolului, am primit în redacție un plic, cu o scrisoare și mai multe materiale xeroxate. Expeditorul era Ale-

xandru Usatiuc-Bulgăr, din Chișinău. Am aflat astfel că domnul Alexandru Usatiuc-Bulgăr s-a născut la 23 februarie 1915, în comuna Ivanca-Orhei. A luat parte la cel de al doilea război mondial, în cadrul armatei române. Arestat de KGB în urma scrisorii trimise de Ion Stănescu lui Andropov, a fost condamnat la 12 ani pușcărie, lagăr cu regim strict sever și exilat în Siberia. Ca președinte al Asociației Foștilor Deportați Politici, a promovat în Parlament, în 1992 și în 1993, legi privind reabilitarea foștilor deținuți politici. A fost avansat

în grad de colonel (r) al armatei române, la 24 martie 1995, și a primit „Crucea patriarhală pentru mirenii“, din partea Patriarhului Teoctist.

Domnul Usatiuc-Bulgăr ne-a trimis și un xerox al unui articol publicat în ziarul Tara, care apare în Republica Moldova și în care era acuzat că ar fi fost un colaborator al KGB, iar întreaga acțiune de la București a fost o provocare. Articolul nu aduce dovezi – se spune că au mai fost publicate „materiale despre pretenziile fapte «eroice» ale lui Alexandru Usatiuc-Bulgăr“ în alte două numere ale ziarului –, invocând tocmai articolul din „prestigioasa revistă Magazin istoric“, semnat de generalul (r) Grigore Răduică.

Domnul Usatiuc-Bulgăr ne trimite, pe lângă o biografie a sa, și o copie a scrisorii președintelui Consiliului Securității Statului, Ion Stănescu, către Andropov, pe care o reproducem în continuare, după revista Literatura și Arta, nr. 9(2 325) ce apare la Chișinău.

„Consiliul Securității de Stat al Republicii Socialiste România nr. 14/006418 din 30.06.1970
Președintelui Comitetului Securității de Stat al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.,
tovarășului Andropov I.V.
or. Moscova

Copie
Strict secret

Stimate tovarășe Andropov!

Pe 12 iunie a.c. la Consiliul de Stat al R.S. România s-a prezentat cetățeanul sovietic Usatiuc Alexandru, anul nașterii 1915, domiciliat în or. Chișinău, str. Lomonosov, nr. 24, posesorul pașaportului de turist nr. 482 230 și a cerut să fie primit de tovarășul Nicolae Ceaușescu, pe motiv că vrea să expună o problemă de mare importanță.

Cu această ocazie, sus-numitul a lăsat un plic, adresat Președintelui [Consiliului – n.red.] de Stat, în care s-a aflat, dactilografiat la mașina de scris, materialul de 6 pagini, vorbind de activitatea unor elemente din Republica S.S. Moldovenească contra Statului Sovietic.

Usatiuc Alexandru n-a primit audiență.

Socotind că această activitate prezintă interes pentru organele Securității Sovietice, vă trimitem plicul cu materialul depus de sus-numitul la Consiliul de Stat al R.S. România.

Cu salut tovarășesc.

Președintele Consiliului Securității de Stat [Statului – n.red.] al Republicii Socialiste România Ion Stănescu

A primit: inspectoratul Secretariatului KGB-ului de pe lângă C.M. al U.R.S.S.
M. Karpeikina“.

Domnul Usatiuc-Bulgăr ne trimite și o copie a scrisorii pe care i-a lăsat-o, acum 30 ani, lui Nicolae Ceaușescu. Aflăm din ea amănunte despre metodele folosite de KGB pentru deznaționalizarea românilor, cât și despre încercările de organizare a unei rezistențe românești. Se adresa autorităților de la București un apel disperat pentru ajutor, chiar în condițiile dificile ale raporturilor dintre București și Moscova, pe care românii basarabeni le înțelegeau foarte bine.

Din păcate, așa cum am văzut, apelul românilor de peste Prut nu a avut ecou.

CUM AU DEVENIT SOCIALISTE ȚĂRILE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

VASILE ȘANDRU

• Realismul lui Stalin • Polonia – o cheștiune de viață și de moarte •
 Neîncrederea în ruși • Un prelat își oferă serviciile pentru scindarea exilului
 • Mikolajczyk, agentul englez, trebuie izolat • Și dacă n-ar fi existat, ar fi
 trebuit inventat • Gomulka este înlăturat • „Diplomația“ Moscovei

Încă din primele luni ale războiului, chiar când trupele germane se aflau la porțile Moscovei, conducătorii sovietici, I.V. Stalin personal, erau deja preocupați de împărțirea „prăzii“, respectiv a sferelor de influență la sfârșitul războiului (Magazin istoric, nr. 7/1997).

Pe măsură ce victoria coaliției anti-hitleriste se apropia, această problemă

devenea prioritară în agenda preocupărilor Kremlinului. Chiar imediat după victorie, în cercul restrâns al conducătorilor sovietici s-a discutat și posibila continuare a războiului în Europa.

Într-o consfătuire restrânsă la Stalin, mareșalul Budionnii declara: „A fost o mare greșală că armata roșie s-a oprit la Elba și nu a înaintat mai departe, în Apus, acest lucru nefiind deloc complicat din punct de vedere militar“. Ideea a fost susținută de unul dintre membrii Statului

În imagini: după ocuparea țării lor de către Wehrmacht, în septembrie 1939, militari polonezi refugiați în Franța au format, în același an, noi unități de luptă (sus); detașament de partizani sovietici pe teritoriul Poloniei.

major al Frontului I bielorus, care afirma că „succesele militare, senzația victoriei și a invincibilității, avântul ofensiv încă viu dădeau impresia unei posibile cuceriri a Europei. Cu această stare de spirit în armată am fi putut să nu ne oprim la Berlin, dacă altul ar fi fost raportul de forțe real...”

Conștient tocmai de acest „raport de forțe real”, Stalin nu a fost de acord cu aprecierea lui Budionnii. Fără a respinge ideea, argumentul său a fost cu totul altul însă. El a întrebat calm: „Cu ce îi vom hrăni?”

Starea de spirit militaristă, dorința de a cuceri cât mai mult se manifestau nu numai în rândul militarilor, ci și în „mentalitatea imperială a unei părți însemnate a populației civile”. La diferite adunări de partid și obștești „oamenii simpli” puneau întrebări de felul acesta: „Se vor extinde granițele U.R.S.S. spre Apus?”, „Se va instaura puterea sovietică în Polonia și Iugoslavia?”, „Se vor alipi aceste țări la noi?”, „Cui va fi transferat teritoriul Prusiei Orientale?”, „Se poate instaura puterea sovietică în Berlin?” ș.a.m.d. Pe astfel de stări de spirit, „imperiale, militariste”, mizase Stalin, când se începuse confruntarea cu Alianții, se apreciază într-o carte apărută în 1996 la Moscova.

Pe de altă parte, Stalin a beneficiat de înțelegerea manifestată, încă în timpul războiului, de marii aliați occidentali față de preocuparea Uniunii Sovietice pentru securitatea sa, care presupunea admiterea unei sfere proprii de influență (vezi și NATO – scurtă istorie, Magazin istoric, nr. 10/1997, 3/1998). Guvernul britanic a convenit, încă în 1942 – și a oficializat prin acordul procentajului – supremația Uniunii Sovietice asupra celei mai mari părți a Europei Centrale și de Est. Președintele S.U.A., Franklin Delano Roosevelt, deși în principiu se opunea împărțirii Europei în sfere de influență, a acceptat explicit „nevoia” U.R.S.S. de a

avea „guverne prietene” în țările din această parte a Europei¹.

Așadar, Kremlinul știa bine „ce-i mâna” pe militarii și pe civilii sovietici, în plus se bucura de un cadru internațional permisibil pentru înfăptuirea năzuințelor de dominație asupra vecinilor și, nu numai de dominație, ci și de transformare a lor după chipul și asemănarea sa. Volumul de documente publicat în Rusia, Europa de Est în documente ale arhivelor rusești 1944–1953, vol. I, 1944–1948, aduce o lumină, chiar dacă nu completă, suficient de edificatoare asupra desfășurării luptei politice din țările acestei regiuni și rolului jucat direct de Kremlin în realizarea obiectivelor sale strategice.

În acest scop, Kremlinul a urmat o tactică flexibilă inițial, recurgând treptat la metode tot mai brutale, în scopul impunerii așa-numitei „căi naționale, pașnice, parlamentare” de trecere la socialism. Programul minimal pentru realizarea acestui obiectiv a constatat în intrarea obligatorie a partidelor comuniste în alianțe și guverne de coaliție, cu o participare care depășea cu mult ponderea lor reală în societate.

În această fază de realizare a unor coaliții cu forțe antifasciste și democratice (dispușe să accepte colaborarea cu comuniștii), fază situată în perioada 1944–1947, s-a urmărit în principal refacerea național-statală. Moscova îndemna atunci partidele comuniste să evite pozițiile radicale, extremismele, să accepte compromisiuri etc. Cât privește cooperarea cu Uniunea Sovietică, ea se impunea de la sine. Însăși Moscova dialoga (și găsea sprijin) cu unii reprezentanți ai forțelor politice necomuniste, adoptând o poziție pragmatică.

¹ Nu trebuie omis că atât corespondența secretă Roosevelt-Churchill, cât și numeroase documente americane, britanice, japoneze demonstrează o rivalitate acerbă între aliații occidentali din coaliția antihiteristă; ulterior ei s-au concentrat intens pe împiedicarea expansiunii sovietice spre vestul continentului, prin crearea NATO și asigurarea sprijinului forțelor politice necomuniste pentru guverne prietene în Europa apuseană, capabile să contribuie, sub leadershipul american, la apărarea lumii libere de totalitarismul comunist.

Una dintre cele mai complexe probleme pentru Moscova era situația din Polonia, o țară în care stările de spirit antirussești tradiționale fuseseră accentuate de participarea U.R.S.S., alături de Germania hitleristă, la cea de a patra împărțire a statului. Stalin însuși recunoștea într-o convorbire cu liderii P.S.P., la 19 august 1946, că „neîncrederea polonezilor față de ruși este de înțeles. Cercurile conducătoare ale Rusiei țariste au păcătit, desigur, mai mult decât cercurile conducătoare poloneze. Ele nu numai că au participat la împărțirea Poloniei, dar uneori au fost instigatorii acestor împărțiri”. Stalin a evitat, bineînțeles, să includă în acest „bilant” și împărțirea Poloniei în 1939. În *Istoria celui de-al doilea război mondial*, publicată în 1974 de Editura Militară a Ministerului Apărării al U.R.S.S., agresiunea sovietică împotriva Poloniei, din septembrie 1939, este astfel „justificată”. Guvernul polonez a fugit pe 16 septembrie în România, abandonând poporul și țara pe care le-a adus la catastrofa națională prin politica sa mioapă. În aceste condiții, guvernul sovietic a fost nevoit să înfăptuiască acțiuni diplomatice și militare pentru a apăra populația Ucrainei Occidentale și Bielorusiei Occidentale¹ de înrobirea fascistă. Fidel îndatoririi sale internaționale, guvernul U.R.S.S. a dat ordin armatei sovietice, la 17 septembrie 1939, să treacă granița de stat și să împiedice înaintarea agresiunii germane mai departe spre răsărit.

În realitate, așa cum se precizează în tezele elaborate de Comisia mixtă sovieto-poloneză pentru istoria relațiilor dintre Polonia și U.R.S.S., în 25 mai 1989, guvernul polonez a părăsit țara în seara zilei de 17 septembrie, iar comandamentul militar în dimineața zilei de 18 septembrie,

la 24 de ore după intrarea armatei roșii în Polonia. În ziua de 17 septembrie (deci înainte ca guvernul polonez să fie nevoit să părăsească țara), Comisariatul poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. a înmănat ambasadorului polonez o notă în care se afirma că

Vlăstarul pocit al Tratatului de la Versailles

„statul polonez a încetat de fapt să existe”.

Iar V. Molotov declara la 31 octombrie: „Cercurile conducătoare din Polonia s-au tot fâlit cu «trăinicia» statului lor și cu puterea armatei lor. Dar a fost destul o lovitură scurtă din partea armatei germane și apoi a armatei roșii, pentru ca să nu rămână nimic din acest vlăstar pocit al Tratatului de la Versailles, care a trăit pe seama asuprii naționalităților nepoloneze”.

Acțiunile „diplomatice” înfăptuite de guvernul sovietic au constat deci din încheierea pactului Molotov-Ribbentrop, cu protocolul secret, nota înmănată ambasadorului polonez și alte acțiuni similare, în special înțelegerea cu Germania hitleristă privind împărțirea prăzii – a pământului polonez. A urmat asasinarea celor 11 000 de ofițeri polonezi în pădurea Katyn de către NKVD. Aceste acțiuni ale U.R.S.S. au provocat în societatea poloneză „dure și chiar o reacție dușmănoasă”, așa cum se recunoaște în tezele Comisiei mixte de istorici menționate mai sus.

Problema poloneză a ocupat un loc prioritar în preocupările liderilor sovietici, în contextul reglementărilor postbelice. Ea a fost discutată amplu la Conferința de la Teheran, din 1943, a conducătorilor celor trei mari puteri aliate – U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie și, în mod deosebit, la Conferința de la Ialta din 1945 (*Magazin istoric*, nr. 1-6/1967), când teritoriul Poloniei era controlat de armata roșie. Așa cum se relevă într-un

amplu studiu publicat în 1979, sub egida Comitetului de politică externă al Camerei Reprezentanților din Congresul S.U.A. (*Soviet Diplomacy and Negotiating Behavior*), „Stalin și-a etalat duritatea sa ca negociator în special în problema Poloniei”. El a folosit

un „limbaj de forță”. La un moment dat s-a ridicat de pe scaun și și-a subliniat afirmațiile cu gesturi dramatice... „Stalin și-a bazat pretențiile sale pe considerente de securitate, înfățișând participația la Conferință problemele istorice ale vulnerabilității ruse față de invazia din Germania prin Polonia. La afirmația lui Churchill că pentru Marea Britanie viitorul Poloniei este o chestiune de onoare (Marea Britanie declarase război când Germania a invadat Polonia), Stalin a replicat într-o discuție cu Churchill că, pentru „statul sovietic, Polonia era o chestiune de viață și de moarte”.

De pe aceste poziții, în cursul anului 1944, pe măsura înaintării armatei roșii pe teritoriul polonez, Moscova a acționat pentru crearea unor structuri poloneze fidele Uniunii Sovietice folosind elementele comuniste aflate în U.R.S.S. sau din rândul celor care luptau împotriva ocupației germane.

Problema creării unui „guvern prieten”, acceptabil și pentru aliații occidentali, a fost abordată de V. Molotov încă în aprilie 1944, într-o convorbire cu Oscar Lange, profesor, de origine poloneză, la Universitatea din Chicago, membru al conducerii Partidului Socialist Polonez. O. Lange a declarat că, în cazul constituirii unui guvern la Lublin sau la Cracovia, „este important ca acest guvern să nu fie perceput ca un guvern al «quislingilor sovietici»”. El a propus ca în acest guvern să fie inclus Stanisław Mikołajczyk, președintele guvernului polonez în exil de la Londra, președintele Partidului Țărănesc, cunoscut pentru poziția sa independentă, democratică. Molotov a fost în principiu de acord.

¹ Este vorba despre teritoriile din răsăritul Poloniei interbelice, în care existau minorități naționale ucrainene și bielorus.

Primul mare oraș polon eliberat: Lublin

În aprilie 1944 I.V. Stalin a primit vizita prelatului polonez St. Orlemanski, aflat în emigrație în S.U.A., care l-a informat că organizațiile și clerul polonezilor din America sunt „împotriva Uniunii Sovietice” și s-a angajat să le scindeze. La 31 iulie, Molotov l-a primit pe St. Mikolajczyk, care a afirmat că preferă să discute „cu Uniunea Sovietică, ale cărei armate eroice îi bat pe nemți. Guvernul sovietic reprezintă puterea țării care va conduce Europa”.

La insistența lui Molotov, Mikolajczyk a acceptat să se întâlnească cu Comitetul Național Polonez de Eliberare, dar a precizat că el va putea discuta cu acesta numai anumite probleme, în timp ce „cu guvernul sovietic poate examina toate problemele”. Molotov a replicat sec: „cu guvernul sovietic trebuie discutate numai acele probleme care privesc guvernul sovietic”.

Întâlnirea lui St. Mikolajczyk cu membrii Comitetului Național în cadrul căreia s-a discutat posibilitatea creării unui guvern polonez unit, nu s-a soldat atunci cu nici un rezultat. Ulterior, între blocul format din Partidul Muncitoresc Polonez (comunist), Partidul Socialist și alte două formațiuni mai mici, care a constituit, la 31 decembrie 1944, guvernul provizoriu (Comitetul Național Polonez de Eliberare – CNPE) și Partidul Țărănesc, condus de St. Miko-

lajczyk, s-a ajuns la o înțelegere prin care acest partid a participat la guvern, liderul său devenind viceprim-ministru și ministru al agriculturii.

Având o influență puternică în rândul țărânilor, care constituia 69% din populația țării,

Stalin (mai 1946). Liderul țăranilor St. Mikolajczyk nu a fost inclus în delegație. Au fost discutate probleme ale construcției economice și politice în care existau divergențe între membrii guvernului polonez.

„Am fi foarte recunoscători, a declarat W. Gomulka, șeful P.M.P., dacă tov. Stalin ne-ar ajuta să elaborăm o poziție unică”. El a

Trupe din Armia Ludowa

în intelectualitate și în rândul tineretului, ce vedeau în P.M.P. un purtător al intereselor Moscovei, prezența lui Mikolajczyk în guvern a devenit tot mai incomodă pentru blocul celor patru partide proso-

solicitat, de asemenea, ca „tov. Stalin să ne facă cunoscută mai de aproape situația internațională”, întrucât circulau zvonuri despre izbucnirea apropiată a unui nou război, între U.R.S.S. și puterile occidentale, ceea ce puneau sub semnul întrebării înțelegerile de la Ialta, în special cele privind noile granițe ale Poloniei.

Răspunzând, Stalin a afirmat că aceste zvonuri sunt răspândite de agenții Americii și ai Angliei „pentru a speria popoarele țărilor a căror politică nu place acestora. După părerea mea, nici un război nu este posibil acum”.

Stalin a făcut lumină și în problema dictaturii proletarietului. „În Polonia, a spus el, nu există dictatura proletarietului și nici nu este necesar acolo”. În U.R.S.S. dictatura proletarietului a fost necesară, deoarece a trebuit înfrânt rezistența unor dușmani puternici, „cei trei rechini – țarul, moșierii și clasa capitaliștilor ruși”, în timp ce „în țări ca Polonia, Iugoslavia și parțial Cehoslovacia asemenea dușmani puternici nu

Molotov replică sec

vietice. Poziția acestui bloc, în special a P.M.P., era complicată și de împrejurările „obiective”, respectiv de „neîncrederea profund înrădăcinată (a polonezilor) față de ruși”, așa cum explica directorul adjunct al Școlii centrale de partid a P.M.P., Kaplan-Kobrinškaia (membră a P.C. (b) din U.R.S.S.) într-un raport confidențial adresat C.C. al P.C. (b) cu privire la slăbiciunile activității P.M.P.

O delegație guvernamentală în frunte cu președintele țării, B. Bierut (comunist), și primul ministru, Osóbka-Morawski (socialist), din care a făcut parte și W. Gomulka, șeful P.M.P., s-a deplasat la Moscova, unde a fost primită de

există". De aceea „democrația” instaurată în aceste țări „este o democrație care vă apropie de socialism, fără necesitatea instaurării dictaturii proletariului și a orânduirii sovietice”.

În legătură cu Mikolajczyk, Stalin a exprimat părerea că „tabăra democratică din Polonia nu se poate lipsi de o opoziție, dar acestei tabere îi trebuie o opoziție legală, îmblânzită, adică o opoziție care să critice guvernul prin mijloace legale, dar să nu lupte pentru doborârea lui. O astfel de opoziție este utilă taberei democratice poloneze. Ea e necesară pentru a atrage la suprafață forțele care luptă în ilegalitate”. Cu Mikolajczyk trebuie încheiată o înțelegere prin care partidul său să adere la „blocul democratic”, urmând să primească 25% din locurile în Parlament obținute de bloc, iar partidul socialist să primească 15%.

Dacă Mikolajczyk, care acționează ca „agent englez cu sarcina de a dezlanțui un război civil”, nu acceptă această soluție, atunci el trebuie izolat și „desigur, va fi necesar să se recurgă la represii, dar în nici un caz nu trebuie să vă propuneți ca țel distrugerea fizică a membrilor partidului lui, întrucât acesta este un partid legal”. În ceea ce îi privește pe aceia care continuă să împuste, ei trebuie lichidați fără milă... Regimul care nu știe să se apere e un regim prost. Țăranii judecă tocmai în acest fel. Ei respectă regimul puternic”.

„Mikolajczyk vă este necesar, a adăugat Stalin. Aș spune mai mult: dacă n-ar fi existat, Mikolajczyk ar fi trebuit inventat. Dușmanul îl educă pe om... acolo unde contrarevoluția este puternică, acolo e puternică și revoluția, și invers. Repet încă o dată — deocamdată aveți nevoie de Mikolajczyk...” „Este bine să ai de a face cu un adversar puternic și inteligent”.

Liderul țăranist a refuzat oferta care i-a fost prezentată de a adera la „blocul democratic”, în cadrul căruia ar fi obținut 25% din mandate (el a cerut 75%). Raportul de forțe real dintre cele două grupări urma să fie clarificat în alegeri generale. Programate pentru toamna anului 1946, ele au

Zvonuri răspândite de agenții Americii și ai Angliei

avut loc în ianuarie 1947, fiind urmărite cu o atenție deosebită la Moscova. În ajunul acestui eveniment, Mihail Suslov, secretar al C.C. al P.C. (b), a elaborat o informare specială privind situația din Polonia, distribuită membrilor Biroului politic. În concluzia analizei poziției partidelor participante, se constata că „activitatea reacțiunii poloneze arată că ea dispune încă de forțe însemnate”.

Alegerile s-au încheiat, A evident, cu „victoria” blocului „democratic”. Liderul țăranist a fost nevoit să părăsească țara. În Partidul Socialist s-au petrecut, sub presiunea P.M.P. (cu sprijinul Moscovei), schimbări care au dus la întărirea aripii de stânga. Liderii P.S.P. au apelat la arbitrajul lui

deși liderii socialiști au încercat, pentru a salva aparențele față de socialistii din Occident, să prezinte acest act ca o decizie adoptată între doi parteneri egali. Unirea s-a realizat pe baza ideologiei marxist-leniniste și noul partid — Partidul Muncitoresc Unit Polonez — și-a continuat prezența, în ciuda liderilor fostului partid socialist, în Biroul Informativ al partidelor comuniste și muncitorești, înființat în toamna anului 1947.

Întărirea continuă a controlului Kremlinului asupra P.M.P. și a situației politice din Polonia, afirmarea repetată de către liderii P.M.P. și P.S.P. a fidelității față de U.R.S.S. și de Stalin personal nu au eliminat suspiciunea și neîncrederea conducerii sovietice față de conducătorii polonezi. Într-o amplă notă elaborată de Secția de politică externă C.C. al P.C. (b), intitulată *Cu privire la pozițiile ideologice antimarxiste ale conducerii P.M.P.*, datată 6 aprilie 1948, liderii acestui partid erau aspru criticați pentru orientarea „naționalistă”, pentru abateri de la ideologia clasicilor Marx-Engels-Lenin-Stalin, pentru subaprecierea experienței Uniunii Sovietice, situarea „în coadă” unor mișcări sociale, pentru o politică agrară și economică greșită etc.

„Regimul care nu știe să se apere e un regim prost”

Stalin, dând asigurări că „Noi acceptăm în întregime arbitrajul lui și vom urma sfatul lui”. În august 1947, Y. Cyrankiewicz, unul dintre principalii lideri ai P.S.P., prim-ministru al țării, declara consilierului Ambasadei sovietice: „Noi, socialiștii polonezi, îl considerăm pe tovarășul Stalin un om cu atâtă autoritate pentru noi, încât sfaturile lui trebuie să ne fie linie directoare”. S-a ajuns astfel la unirea celor două partide, de fapt, absorbirea P.S.P. de către P.M.P.,

În iunie 1948, în ajunul unificării celor două partide, I. Berhan, membru al Biroului politic, denunța, într-o convorbire cu consilierul Ambasadei sovietice, pozițiile greșite „naționaliste” și „revizioniste” cuprinse în raportul prezentat de secretarul general al P.M.P., Wladislaw Gomulka, la Plenara Comitetului Central, consacrată unificării cu P.S.P. Arătând că membrii Biroului politic l-au criticat pe șeful partidului, Berman a subliniat că „dacă (acesta) se va încăpățâna, va trebui să ne adresăm tovarășului Stalin cu rugămintea de a arbitra”.

Aceste „greșeli” constau de fapt în încercarea lui W. Gomulka de a

Soldați din Armia Krajowa în pădure, într-un moment de odihnă

căuta soluții adecvate situației complexe din societatea poloneză, evitând copierea modelului sovietic, ținând seama de starea de spirit antirusescă și năzuința poporului polonez de afirmare a independenței naționale. În 1951 el a fost înlăturat de la conducerea partidului.

În cazul polonez, Kremlinul a avut de înfrânt nu numai rezistența internă, care, deși înăbușită prin forță, nu a încetat să existe în toată perioada regimului totalitar. Moscova a trebuit să înfrunte și opoziția puterilor occidentale, care au manifestat un interes special pentru Polonia. În această privință instrumentul principal al Moscovei a fost „Diplomația”. Iată cum au descris partenerii occidentali ai negocierilor sovietici din acea perioadă „diplomația” acestora și comportamentul lor în negocieri: „comportamentul sovietic în negocieri a devenit în foarte mare măsură o formă de război de guerillă fără arme mortale, dar în cadrul instituțiilor și formelor de diplomație respectate și recunoscute în plan internațional...”

Investele verbale, proastele maniere, ridiculizarea și umilirea adversarului, amănările calculate, părăsirea conferințelor – acestea și altele au fost unele din tacticile

„Relațiile polono-ruse au fost întotdeauna deformate de un complex specific. Un altul la ruși și un altul la polonezi. Polonezii s-au temut de Rusia, o disprețuiau și totodată erau fascinați de ea. Atitudinea poloneză față de Rusia era dominată de convingerea despre inferioritatea acesteia ca civilizație, despre spiritul captiv și inevitabila autocrație la care era condamnat poporul rus. Le era frică de politica vicleană și înrobitoare a țarilor ruși, care avusese drept consecință dezmembrările Poloniei. Dar e ușor de descoperit în scrisul polonez fascinația pentru cultura rusă, pentru măreția, profunzimea și gravitatea acesteia.

Dostoievski și Pușkin, Tolstoi și Cehov, Saltîkov-Șcedrin și Gogol sunt doar câteva nume de scriitori care au fascinat opinia publică poloneză.

Dar și rușii își aveau complexul lor polonez. Polonezii li se părea a fi trădătorii lumii slave, părtași ai complotului iezuit împotriva Rusiei, veșnic răzvrățiți, oameni în ale căror suflute infatuarea rivaliza cu falsitatea.

Aceste opinii s-au menținut până în 1945, când Stalin a pus stăpânire pe Polonia. Relația polonezilor față de Stalin, față de comunism și de Rusia sovietică a însemnat din nou un amestec al sentimentului înfrângerii cu umilința și frustrarea. Dar și acum spaima era însoțită de fascinație față de puterea rusă. În acea perioadă, polonezii asociau o rezistență pasivă cu resemnarea. S-au împăcat cu geopolitica și geosociologia. Comunismul li se părea o necesitate istorică, iar Uniunea Sovietică instrumentul necesar pentru realizarea acestei necesități” (Adam Michnik, *Jocul cu Rusia*).

diplomaților sovietici, folosite nu pentru promovarea scopurilor unei păci autentice prin negocieri, ci mai degrabă pentru a alimenta spiritul revoluționar și a căuta înaintarea lui în plan internațional”.

Era, probabil, singurul mod în care Uniunea Sovietică își putea promova scopurile expansioniste, fără a trebui să realizeze vreo înțelegere cu foștii aliați. Ambasadorul S.U.A., A. Harri-man, relatează că într-o convorbire avută cu Stalin, în ziua de 24 octombrie 1945, acesta „și-a exprimat neplăcerea față de aran-

jamentele pentru ocuparea Japoniei și de rolul acordat Uniunii Sovietice și a dat de înțeles, pentru prima dată, că Uniunea Sovietică ar putea să urmeze o politică de una singură. El a sugerat că ar putea fi mai bine dacă Uniunea Sovietică ar păși aparte și ar lăsa Statele Unite să facă cum doresc în Japonia. Amintind despre izolaționistii din S.U.A., Stalin și-a exprimat opoziția față de această politică, dar a arătat că Uniunea Sovietică ar trebui, poate, să o adopte acum. Nu a fost nimic rău în această politică, a spus el”.

(Va urma)

CE FACEM CU MEMORIA NAȚIONALĂ?

Revenim asupra acestei întrebări. Prilejul ni-l oferă suplimentul revistei 22, intitulat *Arhive*. Este vorba despre un dosar alcătuit pe baza unor comunicări prezentate în cadrul Mesei rotunde *Memorie și istorie: statele europene și drepturile cetățenilor în secolul XXI*. Manifestarea – organizată de Camera Deputaților, în colaborare cu Ministerul Culturii și Comunicării din Franța și cu Consiliul Internațional al Arhivelor aflat sub egida Consiliului Europei – a strâns specialiști din domeniul arhivelor și istorici din Franța, România, Polonia, Ungaria, Rusia. Dosarul publicat în suplimentul revistei 22 conține multe lucruri deosebit de interesante și pentru istoric, respectiv pentru publicul pasionat de istorie. Sigur, dispută este mult mai amplă și, de multe ori latura politică a căpătat prevalență, asupra celei istorice. Un loc central în dezbateră de la noi și din alte țări l-au ocupat aspectele legate de publicarea listelor de informatori sau accesul la dosarele Securității. Noi vom evoca sinteza din 22 privind problemele legate de posibilitatea pe care trebuie să o aibă cercetătorul de a studia documentele cu valoare istorică.

Din dosarul amintit publicat de revista 22, am aflat că peste

Cum să asiguri dreptul la informație și accesul cercetătorilor la izvoare fără de care nu se poate scrie istoria, protejând în același timp secretele care trebuie să rămână secrete, cât și viața intimă a persoanelor care apar în respectivele documente? Iată o întrebare pe care cititorii revistei Magazin istoric au mai întâlnit-o în paginile noastre. Să amintim doar două articole recente. Cel în care prezentăm situația arhivei Comisiei Warren, care a investigat asasinarea fostului președinte american John Kennedy (nr. 11/1997), și articolul apărut în nr. 12/1998, unde se înfățișa decizia lui Helmut Kohl de a oferi spre consultare, cu mult înainte de termen, o parte a documentelor privind procesul de reunificare a Germaniei, în comparație cu reglementările, contestate de cercetători, care privesc regimul arhivelor din Franța.

tot se pune problema protejării secretelor, inclusiv în țările în care se tinde spre o transparență totală. Așa cum preciza secretarul general al Consiliului Internațional al Arhivelor, Charles Kecskemeti, „comunicarea către cetățeni a documentelor

administrative, de la elaborarea lor în instituția în care au fost create, este pe cale de a deveni normă europeană. Istoricii pot, eventual, să beneficieze de această practică, concepută pentru protejarea cetățenilor și garantarea drepturilor presei, dar cercetarea istorică nu se face prin cercetarea unor documente disperate”.

Într-adevăr, istoricul are nevoie de ansamblul documentelor care privesc o anumită problemă pe care el o cercetează, altfel va avea mereu senzația că îi scapă ceva. Dar nicăieri în lume nu este, deocamdată, posibil așa ceva, în cazul fondurilor documentare care privesc istoria contemporană.

În Statele Unite de exemplu, CIA și FBI deklasifică periodic documente de analiză. Cum s-a întâmplat de curând cu dosarele celebrului autor și cântăreț Frank

Sinatra, mort în mai 1998, din care s-a putut afla că artistul avea acces la șefii mafiei, dar nu desfășura activități mafioase, cum sugerează filmul lui F.F. Coppola *Nașul*. Poți avea acces la cea mai mare parte a sintezelor informative care i-au fost furnizate președintelui Kennedy, atunci când a luat decizia de a trimite un comando în Cuba, așa-numitul incident de pe Plaja Porcilor. Dar nu vom afla, poate niciodată, cum au fost strânse acele informații, din ce surse proveneau ele, cât din ceea ce știa i-a comunicat directorul CIA președintelui S.U.A., dacă i-a spus și lucruri care nu au fost vreodată așternute pe hârtie. Pentru că istoricii nu trebuie să uite această *regulă fundamentală: documentele scrise – chiar dacă ar avea acces la toate – nu păstrează niciodată întreaga istorie trăită*. Iar în cazul arhivelor provenite din țările care au cunoscut regimuri totalitare, de multe ori poți întâlni documente fabricate *special* pentru posteritate.

Tot domnul Kecskemeti clasifică arhivele, după criteriul preluării lor, în patru grupe sau zone. În prima zonă ar intra arhivele statului care nu au o misiune dispersată și

Vinietele acestui articol reproduc gravuri medievale germane și franceze.

unde văr-
sămintele
se efectu-
ează con-
venabil. El
includea
aici: Ma-
rea Bri-
tanie,

Tările Scandinave, Olanda, Luxemburg, Germania, Austria și Elveția. Se apropie de acest tip de arhive și cele din Ungaria, Slovacia, Slovenia și Republica Cehă. Citind pasajul, ne-am adus aminte de intervenția unui istoric britanic, de acum câțiva ani, la un simpozion organizat la Institutul „N. Iorga”, care povestea cum se predau dosarele serviciilor de informații britanice. Tocmai se coborâse termenul de păstrare de la 50 de ani la 30 ani. Doar că istoricii nu au avut prea mari motive de bucurie. Înainte, când termenul era de 50 ani, dosarele soseau cu un anumit număr de documente scoase, pentru că serviciile de informații britanice nu le predau intacte. Atunci când termenul a coborât la 30 ani, numărul documentelor reținute a sporit considerabil. Tot la Public Record Office este în funcțiune regula înlocuirii documentului cu o notă pe care scrie: documentul nu poate fi consultat până în 2010 sau 2030 sau 2050 etc. La fondurile privind România de la Foreign Office această notă nu apare foarte rar.

A doua zonă o formează țări precum Franța, Italia, Belgia, Spania, „unde cele două ministere ale suveranității, Afacerile Externe și Apărarea, sunt autonome în materie de arhive”. Cel puțin din acest punct de vedere și România poate fi inclusă în această zonă „latină”. Însă din punctul de vedere al secretarului general al Consiliului Internațional al Arhivelor, România – alături de Portugalia și de Polonia, de exemplu – face parte dintr-o a treia zonă, caracte-

rizată prin faptul că „întârzierea vărșămintelor devine îngrijorătoare”.

În sfârșit, aflăm cu oarecare surprindere că a patra zonă – în care sunt incluse statele unde „crearea unui veritabil serviciu al arhivelor statului n-a avut încă loc” – cuprinde și două țări europene: Malta și Grecia.

Există țări – altele decât fostele state comuniste – care aplică restricții pentru consultarea documentelor de arhivă ce privesc anumite perioade mai delicate din istoria lor. Astfel de restricții există în cazul Franței, al Elveției, al Ungariei, al Austriei, în ceea ce privește perioada 1939-1945. „Este puțin probabil ca această atitudine de prudență, oricât de comprehensibilă ar fi, să catrizeze plăgile moștenite de la un trecut cu care generațiile de

astăzi nu vor să se confrunte” – considera Charles Kecskemeti. Intrăm astfel într-o zonă foarte delicată. Dacă în asemenea țări, multe cu o tradiție democratică îndelungată, care nu au cunoscut în ultimii 50 ani un regim totalitar, există fonduri de arhivă care nu pot fi consultate, ce se poate întâmpla în zone „unde există o puternică tradiție a secretului, ceea ce înseamnă că orice fel de cercetare a arhivelor este supusă autorizării, că orice fond arhivistice poate fi sustras consultării, instrumentele de cercetare nu sunt în mod liber consultabile și singurele documente comunicate sunt cele controlate în prealabil de personalul arhivelor”. Și mai intervine un element, de obicei prea puțin luat în considerare

de către cei ce polemizează cu arhivele fostelor instituții represive. Arhivele lor nu au fost concepute pentru a fi studiate de cercetători. Mai mult, nici cei care în România aveau în custodie arhiva Securității sau arhivele C.C. al P.C.R. de exemplu, nu puteau consulta orice document (*Magazin istoric*, nr. 12/1998). Evidența documentelor este ținută pe persoane, nu pe probleme. Dosarele conțin în egală măsură și documente de un real interes istoric, dar și documente care în mod clar ar putea încă aduce atingere siguranței naționale. În cazul arhivei fostului Comitet Central al P.C.R., lucrurile se complică deoarece ea a fost complet dezorganizată în momentul transportării din sediul guvernului de către armată în prima parte a lui ianuarie 1990, la Pitești. Întrebarea istoricului și deputatului Șerban Rădulescu-Zoner – „de ce a fost necesară mutarea acestor documente de la București la Pitești, când ele puteau rămâne la locul lor, fiind și perfect inventariate, schimbându-se doar «stăpânul» și paza, invocându-se acum dezordinea în care se află și necesitatea reinventarierii lor și returnarea la București” – este justificată, dar din păcate nu mai poate repara nimic.

Nu este mai puțin adevărat că și cei care au în grijă aceste documente invocă praful înghițit, orele petrecute cu descifrarea și alcătuirea cataloagelor pentru a justifica un fel de „drept al primului sosit” în valorificarea răvnitelor fonduri de documente. Doar că bogăția materialului arhivist, pe de o parte, și faptul că peste 10 sau 20 ani asemenea documente

vor stârni
cam tot
atâta entu-
ziasm cât
o foaie de
zestre din
secolul

XVI ar tre-

bui să îi convingă să deschidă
ușa ceva mai larg.

O altă problemă comună mai multor țări care au cunoscut regimuri totalitare, nu numai celor din Estul Europei, o constituie dispariția unor importante fonduri de arhivă. În 1993, cu prilejul unei mese rotunde găzduite în Mexic, Consiliul Internațional pentru Arhive a hotărât ca un grup de experți să analizeze problemele legate de arhivele fostelor regimuri represive și să propună o serie de recomandări. Primul studiu elaborat de aceștia privește situația din: Brazilia, Chile, fosta R.D.G., Ungaria, Letonia, Lituania, Paraguay, Polonia, Portugalia, Rusia, Africa de Sud și Zimbabwe. Sunt citate situații în care arhive întregi sau o parte a lor au fost distruse. În Chile, de exemplu, „nu se cunoaște nimic despre păstrarea vreunui document provenind de la principalele instituții represive ale dictaturilor militare”. În Africa de Sud, Agenția Națională de Informații continuă să fie instituția care răspunde de documentele create în anii regimului de apartheid. În Spania nu este cunoscută soarta arhivei serviciului de informații care a funcționat în cadrul președinției guvernului, în ultimii ani ai dictaturii franchiste. În anii 1979-1980, guvernul din Rhodesia a distrus documentele ce proveneau de la patru dintre cele mai importante servicii secrete.

Potrivit experților, un caz contrar îl reprezintă cel al fostei R.D.G. Chiar dacă arhivele STASI nu s-au păstrat intacte,

marea majoritate a documentelor a putut fi recuperată. Germania constituie un caz aparte între fostele țări socialiste. Și, oricum, nu istoricii au fost cei care au profitat în primul rând de fostele arhive STASI. Grecia este un caz intermediar. După prăbușirea dictaturii, din anii '60-'70, documentele fostelor instituții represive au fost utilizate pentru compensarea victimelor, pedepsirea celor vinovați de crime. Apoi, arhivele respective au fost distruse. S-a spus că au primat motive de ordin etic, considerându-se importantă păstrarea în arhive publice a unor documente care conțineau date privind persoane condamnate în vremea vechiului regim. Pentru istorici, a fost un adevărat dezastru. Pentru cei implicați, a fost o măsură binevenită.

În Spania, deși s-a discutat despre distrugerea arhivelor poliției care conțineau date privind activitățile politice și sindicale sau convingerile celor care se opuneau lui Franco, o asemenea măsură nu s-a pus în aplicare. Până când într-o zi a fost reținut pe aeroportul din Madrid deputatul comunist Enrique Curiel, care figura în evidența poliției – din vremea lui Franco – ca o persoană implicată în activități subversive. Cazul a fost luat în dezbateri de Parlament și s-a hotărât să fie scoase din calculatoarele poliției fișierele care priveau activități desfășurate în vremea regimului franchist. De asemenea, toate documentele de natură politică au fost transferate din arhiva poliției la Arhiva Istorică Nați-

onală. Raportul din care am citat nu precizează dacă între documentele transferate s-au numărat și cele privind organizațiile bascilor. Nici dacă au fost transferate și fișierele de rezervă și cele de siguranță. În fond, ceea ce contează este că Spania este în prezent o țară democratică, cu instituții stabile, în care documentele fostei poliții politice nu mai pot fi folosite pentru șantajarea oamenilor politici sau alte scopuri „negre”.

O altă problemă care se ridică este cea a dreptului persoanelor care fac obiectul diverselor dosare sau care apar menționate în ele de a permite sau nu accesul la respectivele documente. În raportul citat se vorbește și despre dreptul lor de a face corecturi sau declarații privind informațiile referitoare la ele, dar care să fie grupate separat, fără modificarea documentelor inițiale. În cazul acesta avem de a face cu o nouă restricție pentru istorici. „Aproape toate arhivele au limitat accesul la documentele represiunii pentru a proteja viața privată a persoanelor particulare – se spune în Raportul proiectului comun UNESCO – Consiliul Internațional pentru Arhive. Au fost stabilite diferite termene după care documentele represiunii pot fi date în cercetare, variind de la 50 ani în Spania, 75 în Portugalia și Rusia, până la 100 ani în Brazilia. Germania nu a aplicat astfel de termene. În Letonia nu sunt restricții generale, dar există o politică diferențiată privind accesul la documente; astfel, accesul este liber la documentele anumitor instituții (Ministerul de Interne) și limitat la cele ale al-

tor instituții (secția KGB din Letonia). Șapte țări (Brazilia, Germania, Letonia, Paraguay, Portugalia, Rusia și Spania) au inițiat proceduri pentru a permite consultarea documentelor în scop științific și istoric. În sfârșit, în două țări (Ungaria și Africa de Sud) cele mai importante colecții de documente ale fostelor instituții represive nu au fost folosite nici pentru a compensa victimele, nici pentru a-i îndepărta de cei responsabili și nici pentru cercetare istorică.

Și în Polonia, conform directorului general al Arhivelor Naționale din această țară Daria Nalecz, „arhivele Ministerelor Afacerilor Externe, ale Apărării Naționale, ale Dietei și Senatului, Arhivele Oficiului președintelui Republicii sau ale Oficiului protecției statului (serviciile speciale) nu sunt supuse nici unui control exterior, nici măcar al Arhivelor Statului. Totuși, după o perioadă de 50 ani toate aceste instituții sunt obligate să predea documentația Arhivelor Statului”.

Magazin istoric a mai prezentat situația arhivelor din Rusia (nr. 5/1997). Revenim acum cu câteva elemente din intervenția lui Evgheni Starostin, directorul Institutului de Istorie și al Arhivelor Universității de Stat pentru Științe Sociale, membru al Academiei de Științe a Rusiei. Acesta povestește că tentativele repetate de a fonda în Rusia arhive centrale au eșuat. Administrația țaristă oferea doar din când în când documente spre publicare, dar întotdeauna vechi de cel puțin 100-

200 ani și doar istoricilor care se bucurau de favorurile imperiale. În 1991

„funcționarii Comitetului Central au făcut bucați o masă imensă de documente; arhiviștii mergeau pe un covor de hârtie, produs de aparatele de tocat hârtie, reprezentând fragmente ale documentelor distruse. Membrii fostului Soviet Suprem au acționat în mod identic. Nu s-au sfîșit să decreteze ca privată întreaga documentație rezultată din perioada deținerii funcțiilor lor oficiale. Cineva a încercat chiar să înmatriculeze o hartă a resurselor aurifere ca document personal. Cine ar putea spune acum unde sunt arhivele lui Ruslan Hasbulatov, Ghennadi Barbulis etc. M. Gorbaciov, urmând precedentele istorice, a triat și a luat cu el «documentele personale ale arhivelor prezidențiale». Puțin timp după aceea, a returnat câteva documente (scrisori ale muncitorilor etc.)”.

În același an, 1991, un depozit aflat în apartamentele lui Stalin a primit numele de Arhivele președintelui R.F. Ruse. Se găseau deja în acel fond arhivele Biroului Politic, ale Prezidiului Comitetului Central, ale congreselor și conferințelor de partid, ale Comitetului Apărării, Marelui Cartier General, Secretariatului Consiliului de Miniștri, hârtii personale care au aparținut lui Stalin, Hrușciov, Brejnev, Andropov, Cernenko, Gorbaciov, Molotov, Mikoian, Kaganovici, Buharin etc. Adăugându-li-se documente provenind de la Administrația președintelui, Arhivele președintelui au devenit principalul depozit administrativ. S-a decis ca documentele isto-

rice să fie trimise Centrelor de documentare federale, alcătuite pe nucleul

fostelor arhive de partid. Procesul se derulează prin intermediul a două comisii, ceea ce face ca el să fie extrem de lent.

Este limpede și din această sumară enumerare a câtorva dintre problemele cu care se confruntă cercetătorul interesat de studierea fenomenelor totalitare că moștenirea otrăvită pe care o lasă orice asemenea regim se răsfrânge din plin și asupra memoriei naționale pe care o reprezintă arhivele. Atunci când nu au fost distruse sau nu au fost special fabricate pentru posteritate, documentele de acest gen ridică dificile probleme de ordin etic și de probitate personală pentru istoric. Orice reconstituire a unei perioade din trecut stă oricând sub semnul întrebării, atât din cauza unui document neștiut, care poate modifica imaginea deja acreditată, cât și datorită abilității și corectitudinii cu care istoricul întreabă documentul. Este tot mai evident că pentru perioadele apropiate de noi, pentru vremuri în care am trăit chiar, opera istoricului rămâne la fel de dificilă, în ciuda abundenței surselor, în comparație cel puțin cu raritatea lor pentru Antichitate sau Evul Mediu. Și, în plus, pentru vremurile noastre istoricul trebuie să navigheze și printre stâncile pasiunilor politice. Să nu uităm însă că istoria rămâne o profesie doar atâtă vreme cât este opera unor profesioniști. ■

Dorin MATEI

IANUARIE 1954.

CULTURA LA CONSILIUL DE MINIȘTRI

În colecțiile Arhivelor Naționale din București se păstrează stenogramele ședințelor Biroului Culturii de pe lângă Consiliul de Miniștri din anii '50, documente ilustrative pentru începuturile regimului comunist în România, pentru mentalitatea și gândirea conducătorilor din acea vreme.

Am prezentat în nr. 8, 9, 11/1997, 1, 2, 7/1998, 2/1999 unele din aceste stenograme ale dezbaterilor din cadrul acestui Birou referitoare la activitatea sportivă, presa, organizarea Festivalului Mondial al Tineretului, cinematografia, construcțiile și urbanismul, apa.

Iată acum stenograma unei alte ședințe, consacrată problemelor culturii. O cultură pe care noul regim și-o aservise, transformând-o în mijloc de îndoctrinare a celor mai largi pături ale populației, de propagandă comunistă, după modelul sovietic.

La fel ca și celelalte stenograme prezentate anterior, și acest document reflectă mentalitatea epocii, limbajul șablonard și, adeseori, formalismul și nepriceperea în problemele reale ale culturii.

Să urmărim și noi acele dezbateri.

IOAN LĂCUSTĂ

● Când ați fost ultima oară la cinematograf? ● Milițianul nu face față la pelerinaj ● Materialul pentru fanfară ● Măcelăria din casa de cultură ● Presa sovietică – pe dulap sau sub dulap ● Nădragi de la oraș ● Valorile culturii sperie burhazia

În zilele de 28-29 ianuarie 1954, la Președinția Consiliului de Miniștri a fost organizată o consfătuire cu vicepreședinții Comitetelor Executive ale Sfatului Popular, cu secretarii Comitetelor Regionale de Partid și cu șefii Secțiunilor culturale regionale. Lucrările au fost conduse de Iosif Chișinevschi, primvicepreședinte al Consiliului de Miniștri, din prezidiu făcând parte Leonte Răutu, șeful Secției de literatură și artă de la C.C. al

P.M.R., Constanța Crăciun, ministrul Culturii, Pavel Țugui (*Magazin istoric*, nr. 2/1996 și 2/1997), Tatiana Bulan și Stan Arsene.

Scopul consfătuirii era analiza modului în care se realiza – după cum preciza I. Chișinevschi – „lichidarea rămășițelor întunecoase ale regimului burhhez-moșieresc, a ridicării conștiinței cetățenești, a culturii maselor largi populare de la orașe și sate la culmile cele mai înalte”.

Nu vom insista în prezentarea lucrărilor acestei consfătuiri asupra problematicei dezbătute, ci vom încerca să „decupăm” din discuțiile

purtate câteva mostre ale modului simplist, schematic de a analiza activitatea culturală prin prisma dogmelor comuniste.

Astfel, după ce vicepreședintele Comitetului Executiv al Sfatului Popular Iași își prezintă raportul, spre a-i verifica „nivelul cultural”, reprezentantul Regiunii Autonome Maghiare îl interpelează: „Când a fost tov. vicepreședinte ultima oară la cinematograf? Care este perioada de timp în care a vizionat filme? Care au fost cărțile de literatură citite? Când a fost tovarășul ultima oară la teatru?”

Răspunsul: „La cinematograf am fost pe ziua de 21 ianuarie;

În imagine: sala de lectură a Casei de odihnă „9 Mai” a fruntașilor în producție (stahanoviști) de la Sinaia – Cota 1400

merg cam rar, este adevărat; trebuie să ne facem timp ca să le frecventăm mai des. Perioada de la un film la altul este cam mare. Am citit cărți de literatură ca *Pământ desțelenit* și *Secerișul*, și acum urmez cursul seral de marxism-leninism din Iași. La teatru merg cam rar”.

Reprezentantul regiunii Bârlad menționează că „secțiunile culturale mai au nevoie de materiale, traduse din limba rusă, privind activitatea de jos, de la sate, activitatea și metodele de muncă ale unor secțiuni culturale, care ne pot ajuta în această direcție. Nu avem posibilități să studiem aceste materiale și nici nu ne sunt trimise”.

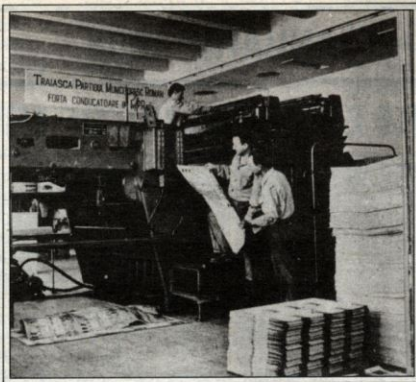
Mai semnalează o situație... delicată. „În raionul Bârlad există casa unde s-a născut tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej. Această casă s-a reparat, dar acolo există doar un singur milițian care nu poate face oficiul de ghid, să dea explicații vizitatorilor care vin într-un continuu pelerinaj. Ministerul Culturii să studieze această chestiune, să facă demersurile respective ca această casă să devină un adevărat muzeu”.

În regiunea Baia Mare, arată delegatul de aici, „avem foarte puțin material în limba ucraineană și mai ales materialul pentru fanfară lipsește complet”.

La Ploiești, localul Secției culturale „este de mai mulți ani într-o boiangerie”. Are două camere „și noaptea aceste camere se transformă în dormitor”, precizează reprezentantul regiunii.

La Făget, arată șeful secției de cultură a regiunii Timișoara, „în casa de cultură mai avem mălărie”.

Să mai consemnăm și alte intervenții ale participanților la Consfătuire.

Într-o secție a tipografiei „I.V. Stalin” din Capitală

La Pitești „massele” n-au fost „informate urgent asupra situației internaționale”. La Oradea, salariul directorilor de cămine culturale a fost „atașat la salariul agenților agricoli, care nu au vrut să lucreze cu un salariu atât de mic și ca să fie stimulați li s-a atașat la salariul lor salariul directorului de cămin cultural”. Tot aici există o „problemă” cu presa sovietică. „Abonamentele se fac într-un tiraj peste necesități. M-am interesat la tov. de la regiune și mi-au spus că așa este planul de la Centrul de difuzare București. Trebuie revizuit acest plan, pentru că nu este real. Dacă mergem pe teren, găsim presa sovietică pe dulapuri sau sub dulapuri și aceasta nu este o propagandă pentru presa sovietică, nu contribuie la extinderea experienței sovietice, ci într-o oarecare măsură este o contra-propagandă, dacă vin cetățenii și găsesc presa la loc necorespunzător și aruncată peste tot”.

La Cluj, între altele, se resimte lipsa „materialelor pentru dansurile populare”. Așa-zii „perfecționatori” fac din dansurile populare române și maghiare „balet”. Feleacul, spre exemplu, „are un dans specific și pe acesta au găsit perfecționarii că trebuie să-l

schimbe și au început să-l perfecționeze. Dansul era cu bastoane, ei au scos bastoanele, pe motiv că nu sunt frumoase; au încercat să schimbe costumele naționale și să bage nădrăgi de la oraș”.

La Brașov (pe atunci Orașul Stalin) sunt trei caravane cinematografice, din care doar două funcționează, dar nici acelea „nu sunt bune. Cred — spune delegatul regiunii — că aceste deșeuuri de caravane ar fi bine să se scoată din uz. Am văzut în București mașini de

import care se folosesc la căratul zarzavaturilor pentru cantine și la o serie de chestiuni de mai mică importanță, care ar putea fi rezolvate cu ajutorul căruțelor”.

În intervențiile lor Ed. Mezincescu, Leonte Răutu, Constanța Crăciun subliniază — în obșnuitul limbaj al epocii — importanța activității celor din instituțiile culturale, „încât ele să fie capabile să popularizeze neîncetat realizările construcției socialismului, să însușească pe cei ce muncesc în noi succese, să cultive dragostea și devotamentul față de partid, să combată rămășițele și prejudecățile capitaliste; să educe în spiritul vigilenței pe oamenii muncii din țara noastră, spre îndeplinirea cu succes a sarcinilor trasate de partid și de guvern”. (C. Crăciun)

Tot Constanța Crăciun insistă asupra rolului educativ al teatrului. „Într-o piesă bună oamenii muncii se recunosc și tind să devină asemeni eroilor pozitivi. Eroii pieselor sunt modele de urmat, pentru că ei îi învață să cunoască pe dușmani privind la jocul lor, la jocul dușmanului de clasă care încearcă să tragă înapoi istoria, învață să devină mai vigilenți. Noi avem obligația să asigurăm deservirea maselor cu realizările

artistice care sunt în Capitală sau în orașele regiunilor. Avem obligația de a asigura o justă și bună activitate a orchestrelor noastre simfonice, semisimfonice și populare, care să deservească în mod just masele, a asigura educația muzicală a maselor prin conferințe pe înțelesul lor, care să le tâlmăcească ideile pe care a vrut să le expună muzicianul în lucrarea sa. Muzica are o putere mobilizatoare și poporul nostru e profund muzical”.

De asemenea, vorbitoarea insistă asupra obligației „de a supraveghea tineretul care este în regiunile noastre”. Este „greșit” dacă „de sub controlul instituției de la centru scapă echipe care se duc și-și permit să joace programe care sunt sub demnitatea acestei populații, sub demnitatea acestor artiști și va trebui să se ia măsuri și de Direcția Artelor și de oamenii de care depind aceștia, însă la voi acasă, voi răspundeți dacă vin asemenea oameni pe cale particulară. Voi, ca organe locale ale puterii de stat, sunteți obligați să luați măsuri, să controlați și dacă nu sunteți de acord să-i trimiteți înapoi”.

Referindu-se la muzee, a căror activitate este „subapreciată de Sfaturile Populare”, — reținând din intervențiile vorbitorilor „că una din cauzele că muzeele merg prost este și situația salariaților” — C. Crăciun precizează: „În probleme de salarizare și de investiții nu trebuie să uităm și să ne așezăm pe o poziție de patriotism local, ci trebuie să privim de pe tribuna de stat”. Celor care vin cu astfel de cerințe sala-

riale trebuie să li se explice „care sunt problemele construcției socialismului”, să li se vorbească „despre investițiile din sectorul industriei ușoare, despre relațiile care trebuie să existe între salariu și marfă, despre piață”.

Muzeele, într-adevăr, nu funcționează „cum trebuie, dar nu din cauza condițiilor de salarizare; oare din cauza aceasta nu au putut fi mobilizați un grup de utemiști ca să scrie inscripții ca oamenii să vadă lângă exponate, așa cum trebuie? Sau din cauza aceasta «Lupoica» expusă la Turda a stat fără explicații și generații mai vârstnice explicau copiilor în mod greșit despre trecutul poporului român?

Muzeele — conchide vorbitoarea — pot fi o școală de patriotism, de cunoașterea istoriei noastre, a legăturilor pe care le-am avut de-a lungul veacurilor cu poporul rus, cu problemele principale ale construirii socialismului”.

Recomandă, de asemenea, o mai bună atenție față de „bunurile și valorile de cultură pe care le dețin Sfaturile Populare. Sunt câteva săptămâni când din hârțiile, dosarele și materialele care trebuiau să se ducă la topit la DAC au fost scoase două dosare ale lui N. Grigorescu, iar alte trei dosare au fost topite la DAC și nu știm ce conțineau acolo. Sunt câteva săptămâni de când au fost descoperite tablourile lui Aman Teodor,

care din cauza condițiilor lor în care au fost ținute s-au scorjit și s-a luat vopseaua de pe ele.

Acest lucru se petrece aproape pretutindeni unde există asemenea valori sau ediții antice. Nu mai vorbesc de manuscrisele care nu au fost păstrate, din enciclopedia franceză sau din edițiile lui Voltaire, care au fost distruse. Noi nu avem voie să avem o asemenea atitudine, noi trebuie să educăm oamenii să aibă interes și dragoste pentru toate aceste lucrări și să ni le aducă atunci când le descoperă.

În general, va trebui să organizăm descoperirea acestor valori; doar burghezia se speria de valorile culturale, dar noi suntem purtători ai culturii și vrem să ducem valorile culturii mai departe”.

În încheierea Consfăturii vorbește Iosif Chișinevski. Printre realizările culturale ale noului regim este amîn-

Secvențe din filmul *O scrisoare pierdută*, după piesa cu același nume de I.L. Caragiale, regia Sică Alexandrescu, cu actori de neuit: Ion Fintesteanu, Alexandru Giugaru, Grigore Vasiliu-Birlic (de la stânga la dreapta, sus), Elvira Godeanu și Niky Atanasiu

tită cinematografia. „În ultimii ani, statul nostru a dat unele filme, bucuria națională a poporului nostru. România nu a avut niciodată o tradiție, nu a avut nici un fel de bază materială, pentru filme și plini de mânia ne putem aminti de vremea când mai împărțeam puterea cu burghezia, când ministrul Finanțelor din acel timp, liberalul, spunea «ce aveți nevoie de bani pentru filme, pentru ce este nevoie de filme, doar sunt destule filme americane»! Bineînțeles, că aceasta nu a depins de el, a depins de popor și când i-am gonit și ne-am creat și în această pricină o bază proprie materială și artistică pentru a putea produce filme, astăzi ne putem bucura că avem astfel de filme ca *Nepoții gornistului*, *O scrisoare pierdută*.

Am vizionat împreună cu tovarășii sovietici un film tehnicilor documentar, o bucurie pentru poporul nostru, în care se arată și frumusețea și bogăția țării noastre”.

O atenție deosebită, subliniază I. Chișinevski, trebuie acordată „propagandei vizuale. Trebuie să spunem deschis – precizează el – că trecând prin regiuni și raioane găsim niște caricaturi și afișe care te dezgâtă, și fără conținut și extrem de urâte. Noi trebuie să ne ocupăm de această propagandă, nu avem voie să o lăsăm în voia soartei”.

Iosif Chișinevski nu vrea să îi scape ceva. El se ocupă până în cele mai mici amănunte de problemele culturii, ajungând chiar la... zootehnie: „Trebuie editate afișe, desene, fotografii, privind anumite probleme din viața țării legate de anumite campanii sau altele cu caracter permanent: figuri de frunți în producția agricolă, alimentară, afișe despre felul cum lucrează o gospodărie colectivă sau întovărire sau o gospodărie individuală, cum trebuie să fie îngrijite vitele ca să dea mai mult lapte, cum trebuie să fie îngrijii porcii, oile etc.”

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Martha Bibescu – IMAGINI DE ALBUM** (traducere de Elena Bulai). Editura Albatros, București, 1998, 188 pp.: evocări ale unor personalități care „au o trăsătură comună – au impresional sau impresionează imaginația populară”, între care aviatorul Lindbergh, regii Albert I al Belgiei, George V al Angliei, Carol I al României, Iaroslav al Rusiei ș.a.

● **Alexandru Popescu – ISTORIA RELATIILOR CULTURALE ROMÂNŌ-GERMANE.**

Editura Romania Press, București, 1998, 101 pp.: o cronologie generală a relațiilor româno-germane, o antologie de texte (din memorii, literatură științifică și beletristică, presă etc.), precum și o bogată bibliografie cronologică.

● **Jean François Soulet – ISTORIA COMPARATĂ A STATELOR COMUNISTE DIN 1945 PÂNĂ ÎN ZILELE NOASTRE** (traducere de Silvia Allisteanu și Ana Zbarcea).

Editura Polirom, București, 1998, 364 pp.: carte publicată cu sprijinul Fundației pentru o societate deschisă; amplu eseu de istorie comparată, extrem de folositor celor ce investighează trecutul regimurilor comuniste din lumea întreagă.

● **Gabriel Tepelea – CĂLĂTORII INTERIOARE.**

Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, 390 pp.: cel de al 37-lea volum al academicianului Gabriel Tepelea, volum de esență memorialistică, reproduce o suită de momente relevante, de la anii studenției până la cei ai închisorilor comuniste. Celor care văzându-l cu regularitate pe scena politică îl întreabă când scrie cărțile pe care le publică, Gabriel Tepelea le răspunde: „eu astăzi nu scriu, public”. Sunt lucrări care n-au avut acces la tipar până de curând. Acad. Gabriel Tepelea se numără printre colaboratorii revistei noastre.

● **Paul Grigoriu – UN ROMANTIC LA PARIS. VARA FRANCEZĂ.**

Editura 100 + 1 Gramar, București, 1998, 110 pp., 15 000 lei, sponsor unic Grup Romet S.A. Buzău. Arabescuri insolite din timpul ultimei ediții a Campionatului mondial de fotbal scrise de prima voce a Radiodifuziunii Române.

● **IN MEMORIAM AURELIA SORESCU (1929-1996).**

Editura „Noi” Paideia, București, 1998, 83 pp., 38 000 lei: riguroasă evocare biodocumentară întocmită de ambasadorul Valentin Lipatti, de o elevată ținută intelectuală, cuprinzând zeci de contribuții ale oamenilor de artă, consacrate Aureliei Sorescu, devotata sa soție. Artista despre care Radu Beligan scria citându-l pe scriitorul francez Pierre Dux: „Molière ar fi fost fericit s-o aibă pe această fată în rolul lui Angelique”, a spus omul care-l cunoștea pe Molière mai bine decât oricine.

● **Mihail Jora – STUDII ȘI DOCUMENTE** (ediție îngrijită, note și comentarii de Ilinca Dumitrescu; cuvânt înainte de Pascal Bentoiu).

Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din România, București, 1995, 482 pp., 6 500 lei: un prim volum cu studii, evocări, documente, fotografii etc. consacrat memoriei marelui muzician care a trăit între 1891 și 1971.

● **Dan Brătescu – IMAGINI NORD ATLANTICE.**

Editura Apollo, București, 1998, 192 pp., 45 000 lei: note de călătorie din S.U.A., Canada, Spania, Franța, Turcia, Siria, Grecia, Germania, Italia și multe alte țări vizitate după Revoluția din 1989 de un fost reporter al ziarului *Universul*.

● **Dr. Mihai C. Teodorescu – VALORILE VITALE ȘI MORALE ÎN PRACTICA MEDICALĂ** (cuvânt înainte de Alexandru Surdu, președintele Secției de Filosofie a Academiei Române).

Editura „Progresul Românesc”, București, 1996, 206 pp., 5 500 lei: teză de doctorat în filosofie, abordând bazele axiologice ale eticii și deontologiei medicale, valorile relației medic-pacient.

● **Chiril Economu – VECHIUL TEATRU NAȚIONAL ȘI SLUJITORII SĂI ÎN AMINTIRILE UNUI ACTOR DE ORIGINE ALBANEZĂ** (text îngrijit de Antoaneta Tihî Christescu; prefață de Cristina Maksutovici).

Volum editat de Uniunea Culturală a Albanezilor din România, București, 1998, 112 pp.: patru decenii (1930-1971) de viață culturală, artistică, cu personalități precum Cornelii Moldovanu, Tudor Arghezi, Vasile Voiculescu, Aura Buzescu, Victor Eftimiu, Zaharia Stancu.

Victime ale represiunii

DIN VIAȚA UNUI INSTITUT DE ELITĂ:

INSTITUTUL FRANCEZ

Pre mulți va fi șocat o pagină din nr. 10 (noiembrie-decembrie) pe 1998 al Buletinului Institutului Francez din București, unde – între atâtea momente de autentică cultură franceză, propuse publicului bucureștean – scrie negru pe alb, de fapt mov pe alb. Ce mișto e la Institutul Francez! La mulți ani! Ușor de bănuț căru segment de vizitatori se adresează această exclamație-urare: celor foarte tineri, pasionați de limbajul argotic. Celor pentru care a și fost creată această instituție, în urmă cu 75 de ani.

„Sunt teribil de dezamăgită de ceea ce văd. Închiderea Institutului Francez: o nouă tristețe. Poate avea consecințe catastrofale pentru viitor. Înstrăinarea de Franța înseamnă apropiere de Orient. Cultura engleză nu ne-e accesibilă, cea franceză își făcuse făgașul de mai bine de 100 ani. Pe imbecilii sau lichelele noastre îi agasau Pascal și Valéry. Vorba vine! Nici nu știu ce se pierde acolo când vorbesc de «decadență și putregai». Ni s-a tăiat și acest tub de oxigen, ne vom prosti cu totul. Nu refuz noutățile rusești, dar vreau și altele, ca să compar”.

Câtă luciditate atâtea dramă. Până când a murit, în 1961, scriitoarea Alice Voinescu – autoarea acestor notații de jurnal, date 23 noiembrie 1948, nu s-a putut bucura de acele „alte noutăți” ca termen de comparație. Dintr-un motiv foarte simplu. În 1961, Institutul era tot închis.

Alice Voinescu, scriitoarea memorialistă pentru care Institutul Francez a fost o oază de cultură apuseană pe malurile Dâmboviței

La Conferința de pace de la Versailles a circulat o vorbă rostită de unul dintre membrii delegației franceze: „Dacă i-am ajutat pe români să ducă războiul, acum trebuie să-i ajutăm și să câștige pacea”. În acest context a apărut la București Institutul Francez de Înalte Studii, în ambianța euforică din anii '20, când ideea întăririi legăturilor franco-române, în Vechiul Regat și în Transilvania, găsisse un larg ecou în rândurile intelectualității din cele două țări și când Parisul era foarte preocupat să-și organizeze politica în domeniul culturii în străinătate.

În 1921 un grup de profesori și studenți de la Universitatea din Cluj, sub conducerea lui George Oprescu, se aflau în vizită în Franța. Ei au avut șansa a-l cunoaște, într-un scurt sejur la Lyon, pe Henri Focillon (1881-

1943), titularul catedrei de istorie a artei de la Facultatea de Litere, conservator la Muzeul orașului, un mare îndrăgostit de România. Om de acțiune, Focillon a reușit să intereseze în proiectele lui, de creare a unui focar permanent de cultură franceză pe sol românesc, pe Jean Giraudoux, șeful Serviciului Operelor Franceze în Străinătate (SOFÉ, creat în 1920), cu care era la „per tu” încă de la Școala Normală Superoară.

Annus horribilis

În țară, bacteriologul Ion Cantacuzino, „Profesorul” cum i se spunea, mare francofil, Nicolae Iorga, ambii de la București, și Emil Racoviță de la Cluj, adică triada de intelectuali prieteni ai Franței, și-au făcut un țel din fondarea Institutului.

Proiectul a început să prindă viață, deși, la sfârșitul lui 1922, inițiativa era încă cvasi-confidențială. În 1923, în a doua sa călătorie în România (3-26 iunie), Focillon aprecia eficacitatea sprijinului românesc și îndeosebi rolul celui care spune Sesam, deschide-te, rol jucat de Nicolae Iorga: „Lângă Dv. mi s-a părut că am trăit o poveste cum nu este alta. Vreți să-l vedeți pe ministru? Foarte bine. Iată-l. Acesta surăde, promite și (miracol) ascultă. Vreți să vă expuneți proiectele celor mai înalți demnitari ai regatului? Perfect. Pofțiți la acest banchet, la care s-au adunat toți pentru Dv. Vă deranjează lungimea străzilor noastre și dificultatea de a le parcurge? S-a făcut. Automobilul vă așteaptă la ușă. Vreți să vă prezentați omagiile

reginei noastre, care e fermecătoare? Priviți, vă rog, vă așteaptă la ea în salo-
nului de mu-

zică, iat-o, înaintați”.

Triadei de intelectuali români i-a corespuns un trio francez. Pe Focillon – cel care în iunie 1922, în prima lui vizită în România – îi spusese prietenului său Nicolae Iorga, la Constanța, când se îmbarca, împreună cu soția, „Simt că voi reveni” și revenise – l-au ajutat în opera sa, ca excelenți cunoscători ai realităților culturale și politice românești, alți doi francezi, geograful Emmanuel de Martonne și filologul Mario Roques.

Ceremonia oficială de inaugurare a Institutului Francez de Înalte Studii în România, desfășurată într-un entuziasm general, și, după cum comenta presa vremii, în prezența a numeroși invitați, are loc pe 29 mai 1924, la Fundația Carol. Prezida regele, avându-l alături pe prințul moștenitor. Sediul se afla în Piața Lahovary, fiind proprietate a Uniunii Franceze. Instituția își propunea, prin statut, „o colaborare intelectuală și tehnică între elitele celor două

țări”, în condițiile în care franceza era singura limbă de circulație internațională utilizată curent în România.

Financiar, ca și surorile mai mari, Școala Franceză de la Roma și Școala Franceză de la Atena, Institutul Francez de la București depindea de Quai d'Orsay, comanditarul funcționării lui.

După momentul genezei, la șase ani de la încheierea războiului, arhivele diplomatice rețin documente detaliate despre activitatea Institutului în perioada de vârf a directoratului lui Alphonse Dupront, apoi despre navigarea dificilă, sub direcția lui Jean Mouton, în perioada celui de-al doilea război, și în fine, în primii ani postbelici, sub Philippe Rebeyrol, ani ai sovietizării României.

Chiar și în toamna lui 1947 franceza rămânea o limbă foarte importantă pentru român, contrastând cu limba rusă. Dacă Institutul cultural româno-sovietic avea atunci un auditoriu de 80 persoane, la Facultatea de Litere din București, unde predau profesorii de civilizație franceză Jean Sirinelli și Robert Régnier, asistau peste 500 studenți.

Dar măsurile progresive de lichidare a tuturor instrumentelor de influență franceză, vădit sincronizate cu înfeudarea guvernului român Rusiei sovietice, deveneau tot mai vizibile, deși doar pluteau în aer. André Godin, autorul lucrării *Une passion roumaine (Histoire de l'Institut*

Français de Hautes Études en Roumanie – 1924-1948), excelentă carte ce ne-a slujit în redarea vieții acestei instituții de elită, numește anul 1948 *annus horribilis*. Revenind la autor – istoric al religiilor, director de cercetări la Centrul Național de Cercetări Științifice, fin observator al Franței culturale și politice de la Briand la de Gaulle și al relațiilor cu România, o țară prietenă –, el își întemeiază cercetarea pe arhive inedite, o experiență personală și mărturii orale, ceea ce conferă volumului căldură și forța veridicității.

Cercul se strânge

Sfârșitul Institutului debutează prin plecarea în exil, pe 3 ianuarie, 1948, a regelui

Henri Focillon

Mihai, după abdicarea sa forțată la 30 decembrie 1947; continuă, pe 4 februarie, cu tratatul bilateral româno-sovietic, care avea diferite clauze de cooperare „economică, științifică, tehnică și culturală”; pe 10 – cu „revoluția” în magistratură, 600 persoane fiind disponibilizate; pe 25 februarie – cu îndepărtarea lui Lucrețiu Pătrășcanu de la Ministerul de Justiție, înlocuit cu Avram Bunaciu. Tot atunci la București a venit și un nou ministru al Franței, Pierre Charpentier.

El va fi extrem de atent să capteze cele mai fine semne de rezistență ale societății civile, expuse sovietizării. Charpentier vede răceala delegației Universității la defilarea de 1 Mai, remarcă vorbele mai degrabă caustice ale vecinului său din tribuna oficială, Vasile Luca, unul dintre secretarii C.C. al P.M.R., aude despre „incidente violente, uneori mortale

În p. 27: Clădirea din Piața Lahovary, primul sediu al Institutului Francez

Convivialitate româno-franceză: Stelian Popescu, D. Gusti, Em. de Martonne (de la dreapta la stânga)

de la țară", întocmește chiar o notă acasă către Quai d'Orsay, despre „fenomenul de agitație de la sate”, sesizează că Academia Română devine Academia R.P.R. și, deopotrivă, o „rotiță a statului, după model rusesc”, menționează în notele sale „primul val al oamenilor noi” și drama restrângerii limbii franceze.

În mai 1948, toți liderii politici români abordați de Charpentier, care simte că se apropie sfârșitul tuturor școlilor străine în România, devin intratabili, surzi la doleanțele lui.

Philippe Rebeyrol, directorul Institutului, prezintă — și arhivele au reținut — dificultățile sale în tot anul 1948. În primăvară, când primește *Indexul* cărților interzise, îl trimite celor 16 biblioteci franceze din țară, dar adaugă: „am cerut profesorilor să limiteze epurările la strictul indispensabil, adică să cenzureze numai cărțile, nu și autorii”. În ciuda existenței multor cărți interzise, bibliotecile din București, Cluj, Iași, Timișoara — literare, științifice, tehnice — sunt consultate până seara târziu la ora 9.00, pentru că Biblioteca Academiei are fonduri sărace, așa încât mulți studenți îl citesc în franceză pe Marx.

Autoritățile române suspectează deja conferințele publice — locul lor de desfășurare, subiectele lor. Când Sala Dalles, afectată tradițional Institutului pentru asemenea manifestări, nu este — sau nu vrea să fie — disponibilă, directorul Rebeyrol dă dispoziție să se cumpere încă 200 scaune, în așa fel încât ea poate găzdui 400-450 persoane. Unele conferințe sunt chiar repetate.

Specialiștii francezi se simt tot mai încorsetați, tot mai pândiți de capcane. La congresul anual al Misiunii universitare franceze din 23-25 iunie 1948, toți profesorii sesizează constrângerile de tot felul și „acrobațiile” la care sunt obligați să recurgă. De la un trimestru la altul, se constată scăderea numărului de liceeni — în București, dar și în provincie: de pildă, la Craiova „căderea este catastrofală”,

pentru că elevii „trebuie să asiste, cel puțin săptămânal, la diverse reuniuni, să facă muncă voluntară, de zidărie, terasamente...”.

În multe cazuri, părinții încep să se teamă că se compromit trimițându-și copiii la Institutul Francez. Istoricii sesizează că România este primul stat — și

singurul — care a pus capăt și încă extrem de rapid, brutal și aproape complet, prezenței pe teritoriul ei a agenților culturali ai Franței și a cerut închiderea tuturor lăcașurilor de intervenție culturală a acestor puteri.

Groza taie bursele în Franța

Un prim simptom palpabil — în aparență insignifiant — al crizei majore din relațiile celor două țări a fost refuzul vizei de intrare a agronomului René Dumont și a geografului Pierre George, la începutul primăverii lui 1948. Ultimul, universitar renumit,

membru al Partidului Comunist Francez, urma să țină cursuri de geografie economică la Universitatea București, în cadrul frecvențelor schimburi intelectuale între România și Franța.

A urmat războiul de hărțuire împotriva rețelei de școli confesionale franceze, odată cu intrarea în vigoare, în aprilie 1948, a noii Constituții. Ea a lovit cele trei instituții școlare ale surorilor de la Notre Dame de Sion, de la București, Galați și Iași (1 300 eleve), denunțate imediat de către Kominform (Biroul Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești) ca școli străine, ce trebuie închise.

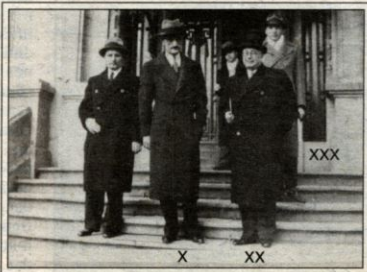
Învățământul, școala deveneau „naționale”. Profesorii străini — în speță francezi — conform logicii comuniste, kominformiste, erau infiltrați pentru „a infecta mințile tinere cu ideologia lor reacționară, imperialistă”. Pe 19 iunie s-a emis un decret de reziliere a contractelor a 25 profesori ai Misiunii universitare franceze, angajați de statul român în învățământul secundar și superior.

Odată intrat în „epurări”, învățământul, centrele de cultură

Abatele Breuil (desen din Adevărul, 1924)

Henri Bonnet (x), D. Gusti (xx), H. Stahl (xxx)

și bibliotecile franceze din țară și-au ascuțit simțurile. Se vedea cu ochiul liber că-le

venea rândul. Într-o întrevedere a ultimei șanse cu ministrul român al Afacerilor Externe, Ana Pauker, a cărei fiică studia și ea la un liceu francez, ministrul francez a abordat „păstrarea în diferite ore ale României a unui embrion de cultură franceză ce ar putea fi redeșteptat, atunci când circumstanțele vor fi mai favorabile”.

Dar articolele 26 și 27 ale proaspetei Constituții prevedeau închiderea tuturor școlilor străine. Ele au fost invocate pe un ton fără replică de Ana Pauker. „Liceul franco-ceh din Praga continuă să funcționeze sub direcție cehă. Nu s-ar putea studia și la București acest tip de formulă?”, a insistat totuși P. Charpentier. „Regula generală nu poate suferi excepții”, a fost răspunsul intransigentei Passionaria române.

În 15 iulie reprezentantul Franței a avut în aceeași problemă o convorbire de două ore cu ministrul Educației Naționale, Gheorghe Vasilichi. „Hotărârea este imuabilă”, avea să afle diplomatul. De altfel, cu câteva

zile în urmă, Vasilichi anunțase oficial în numele guvernului român Legația Franței și Institutul Francez că „țara noastră renunță la bursele de studiu donate de guvernul francez unor tineri aleși de comisiile mixte franco-române”. Înfloritorul sistem al studiilor în Franța, care rezistase cu greu vreme de patru ani după lovitură de stat din august 1944, era lovit mortal. Guvernul Groza a ordonat imediat rechemarea celor 50 de bursieri prezenți atunci în orașele Franței.

**„Eh! tratatele!”
spune
Ana Pauker**

Ruperea României de Franța se desfășura crescând. În august 1948, comisari ai guvernului român au început sechestrarea sediilor școlilor confesionale franceze, cu incidente păstrate în arhivele de la Quai d'Orsay. Ei au intrat prin efracție, au sechestrat vreme de trei săptămâni personalul, au refuzat surorilor de la Notre Dame de Sion să-și însoțească la cimitir una dintre colegele decedate, le-au acuzat de minciuni, le-au supus la vexațiuni.

3 august a fost o zi neagră pentru toți funcționarii francezi și alți rezidenți străini în România. Conform Legii învățământului, „studiul limbii ruse devenea obligatoriu începând din clasa a IV-a a școlii elementare”. Limba franceză nu mai era decât facultativă, în cei patru ani de învățământ secundar. „Partea rezervată francezei, remarcă ministrul Franței, scădea cu trei sferturi”.

Sediul din București al Institutului Francez, din Bd. Dacia, începea să facă figură de fortăreață culturală asediată, chiar dacă funcționa încă. Guvernul român „cocea” și alte planuri: un Institut româno-sovietic, însărcinat, evident, cu relațiile culturale cu U.R.S.S., și un Institut de cultură universală, căruia urma să-i aparțină și Institutul Francez. „Chose dite, chose faite”. La ceremonia

ratificării acordului cultural româno-polon, din octombrie 1948, Ana Pauker i-a declarat ambasadorului polon: „Institutele străine vor fi suprimate în viitor și absorbite de Institutul de cultură universală. Inclusiv al dv.” Stupefiat, diplomatul i-a învocat ministrului român documentul

Emil Racoviță

semnat în urmă cu câteva minute. „Eh! tratatele!...” a răspuns surzând complice Ana Pauker.

Ultimul asalt contra culturii franceze în România a venit pe 20 noiembrie 1948. *Monitorul oficial* din acea zi publica textul decretului Prezidiului Marii Adunări Naționale datat 10 noiembrie. „Articol unic. Acordul semnat la București de către România și Franța pe 31 martie 1939, ca și toate anexele sale, se abrogă”. Această abrogare implica suprimarea Institutului Francez de Înalte Studii din România, deci stoparea cursurilor publice. Directorul Rebejrol a expediat imediat instrucțiuni de închidere a tuturor cursurilor și conferințelor la sediile Institutului Francez din țară.

Paradoxal însă, zece zile după închiderea oficială a Institutului, pe 30 noiembrie, el raporta la Paris că diminuarea numărului

Prof. Dupront, d-na Thierry, D. Gusti

cititorilor bibliotecii de la București a durat „numai câteva zile”. „La biblioteca de literatură este acum mai multă lume decât oricând, la cea de știință numărul cititorilor nu a scăzut decât foarte puțin. Împrumutul la domiciliu continuă normal”. De unde se vede că scena românească nu a dus lipsă niciodată de situații caragialești.

Pe 1 decembrie același an, 1948, ministrul Franței era convocat la M.A.E., unde Athanasie Joja, secretar general al Ministerului, îi preciza că acordul din 1939 fiind abrogat, bibliotecile trebuie și ele închise, ca simple accesorii ale Institutului. A urmat un dialog al surzilor între Joja și Charpentier și, întors la Legație, convins că orice rezistență este inutilă, acesta a transmis prin telefon tuturor bibliotecilor din țară instrucțiunea M.A.E. român.

Într-un gest de frondă, Biblioteca din București a rămas deschisă „pentru toți cei ce vor să consulte acolo publicațiile”. Situația creată obliga autoritățile române să-i oprească pe studenți a intra în Institut. Presa aservită guvernului român nu a întârziat să-și ascuță critica împotriva acestor „focare străine ale imperialismului occidental, care trebuiau lichidate” și să emită neadevăruri: acordul din 1939 ar fi fost suportat exclusiv de România; sub masca profesorilor, în Misiunea franceză se ascundeau informatori ai Vaticanului, bursierii erau recrutați dintre elementele fasciste; personalul Institutului, trădător al Franței, ar fi negociat cu fasciștii în timpul războiului, susținând noua ordine europeană a lui Hitler etc. Cunoscuta recu-

zită de calomnii fabricată de partidul comunist...

„Poliția! Poliția! Controlul străinilor”

Pe scurt, dispozitivul cultural francez în România era lovit mortal. Singura fereastră deschisă spre exterior pentru intelectualitatea română, prin care pătrundea aerul proaspăt al democrațiilor occidentale,

dispăruse. Românii – intelectualii – simțeau lipsa. Do-vadă? Viziile scurte și grăbite, de mare curaj, ale unora dintre ei la Institutul Francez. Unii telefonau, alții își trimiteau soțiile sau persoane inter-puse, alții îl invitau pe director în case prietene, pe care le presupuneau ne-supravegheate, și foarte mulți oameni

modești, anonimi, ce nu aveau mare lucru de pierdut, îi treceau încă pragul.

În momentul părăsirii României, Robert Disse, directorul Institutului din Iași, comenta orientarea României după 23 august, într-o notă păstrată în arhivele Institutului. Remarca însă că „majoritatea profesorilor și studenților și-au exprimat sentimentele lor de admirație și prietenie pentru Franța, pe care o așteaptă cu obstinație înapoi, pur și simplu pentru că o iubesc”. La două luni după închiderea oficială a Institutului din București, directorul Rebeyrol încă organiza concerte săptămânale de muzică franceză înregistrată. În fiecare sâmbătă, un public fidel de vreo 20

persoane, în principal profesori și elevi la Conservator, își făceau aceste bucurii clandestine. Iar cum-părarea de cărți și abonamente la reviste prin intermediul serviciului cultural francez – pentru că cititorului român îi era deja practic imposibil să-și procure oficial o carte apărută la Paris – continua.

Lovitura de grație pentru Institut au constituit-o raziile. În săptămâna 2-9 martie 1950, demolarea culturii franceze, începută în iunie 1948, îmbrăca forme polițienești. Măsurile vizau deopotrivă și pe funcționarii sau vizitatorii serviciilor de informare engleze și americane, a căror închidere era cerută imperios de guvern. Pe 2 martie 1950, în imobilul ex-Institutului din Bd. Dacia urma să aibă loc, după amiaza, una dintre rarele audiții muzicale care supraviețuiseră – de bine de rău – după plecarea directorului Rebeyrol, în martie 1949, și a atașatului cultural Roland Barthes, în septembrie același an.

Concertul întârzia, să înceapă. După o interminabilă așteptare

Ion Cantacuzino sau
Începuturile Institutului

George Oprescu (x) cu profesori de franceză din
Transilvania, în vizită în Franța

a muzicii lui Debussy din *Pelléas și Mélisande* – își amintești azi un anume profesor Alexandrescu – cineva a anunțat, cu o voce gătită de emoție, că auditiia nu putea avea loc. În clădire se afla Securitatea. Între orele 20 și 21 trei funcționari francezi care locuiau în Institut și câțiva români au fost ridicați cu forța și duși într-un sediu al Poliției.

După percheziții și interogații, cei trei francezi au fost eliberați, iar românii, între care profesorul Șerban Papacostea, au ajuns la Jilava, apoi la Canal. Nota de protest înaintată de însărcinatul cu afaceri francez la M.A.E. român a rămas fără răspuns. Un public român extrem de redus, probabil fără să știe despre ultimele arestări, a continuat totuși să frecventeze clădirea. Ca într-o scenă supral realistă.

Așadar, închis de jure prin hotărâre oficială la 20 noiembrie 1948, Institutul Francez a dispărut de facto în urma măsurilor de intimidare polițienești și pseudo-judiciare din luna martie 1950. În iulie 1952, la Cluj, 300 de cititori pe lună, în medie, frecventau încă Biblioteca franceză.

Jurnalul lui Léon Goué, arhitect de formație și singurul bibliotecar rămas să supra-vegheze clădirea din București, nota în ziua de 9 septembrie 1958: „Poliția! Poliția! Controlul străinilor! Dramă, dramă”.

Pentru vreo 20 de ani, peste vechea casă din Bd. Dacia s-a așternut tăcerea. „Frumoasa adormită” s-a deșteptat în 1970, sub numele de Biblioteca Franceză: după vizita generalului de Gaulle în România (mai 1968) și înaintea Conferinței de la Helsinki (1972-1975) pentru securitate și cooperare în Europa. ■

Florentina DOLGHIN

Frica Potecașilor

Acad. RĂZVAN THEODORESCU

O bisericuță de țară...

Un colț de pământ vâlcean, în preajma Cernei și a Măgurii Slătioarelor. Vioești-Slătioara.

Aici se află un original monument de artă țărănească: lăcașul de cult cu hramul „Intrarea în Biserică”, ale cărui picturi – vechi de aproape două secole – nemuresc chipurile truditelor pământului. Și ale apărătorilor de țară: potecașii.

Un elegant album, apărut în Editura Pro, sub egida Fundației Naționale pentru Civilizație Rurală „Niște țărani” (fotografii Victor Bortas) reproduce câteva dintre cele mai reprezentative picturi ale acestei biserici din Vioești Slătioarei.

„Apărători de graniță românească și de credință creștină – serie romancierul Dinu Săraru – potecașii din podeul Vioeștilor Slătioarei sunt până azi și vor fi și mâine pecetea viu grăitoare a lumii țărănești căreia încă îi rămânem datori și spre care va trebui să ne întoarcem neapărat dacă vrem să intrăm în mileniul al treilea întemeiați pe salvatoarea demnitate a identității naționale”.

Mai semnează în paginile acestui album P.S. Gherasim, episcopul Râmnicului, și prof. univ. dr. Ilie Bădescu.

Acad. Răzvan Theodorescu publică următoarele rânduri închinare Vioeștilor și potecașilor ei:

„De două veacuri și mai bine, între colinele împădurite ale Vâlcei, în locul cu nume de floare al Vioeștilor din părțile Slătioarei de unde au plecat și unde au trăit atâția «sărari», durează un mic lăcaș domnezeiesc cu hramul «Intrarea în Biserică».

L-au zidit în 1782 și l-au împodobit cu zugrăveli către 1807 meșteri țărani, cu cheltuiala obștei neatarnate de aici, în frunte cu «vâtaful de plai» Ion Popescu zis Ursanu, cititor și al altor locuri de închinăciune în această lume oltenească a libertății, între Drăgășani și Târgu Horezu. Pe fațadele albe de la Vioești-Slătioara se desfașoară, detașate într-un desen a cărui delicatețe nu e concurată decât de finețea cromaticii amintitoare de prețioase manuscrise orientale, efigiile unei vestite frize: cea a «potecașilor», a plăcieșilor călări, a țărănilor purtând căciuli înalte – semne de privilegiu moșnenești –, indicați cu prenumele, alături de preoți și preotese ale satului lor. Ei sunt Ioan și Gheorghe, Maria și Ioana și așa mai departe. Ei întruhidează acea «istorie a celor mici», cum a numit-o cândva Nicolae Iorga, istoria anonimă a miilor de țărani liberi ce au ridicat, cu evlavie și orgoliu, salba de biserici de sub munte, din Buzău, Dâmbovița și Argeș, din Vâlcea, Mehedinți și Gorj, de la începutul modernității noastre, după domnia Brâncoveanului și înainte de scurta cărmuire a «domnului» lor, Tudor din Vladimiri.

Ei, țărani zugrăviți pe zidurile Vioeștilor, întruhidează adevărata, genuina democrație a satului românesc. Singura care, reînviată astăzi, ar mai putea reînvia această țară de țărani numită România”.

*Voluntari bulgari
în armata rusă*

Album istoric

Cazaci de Don

*Chipuri
de ostași turci...*

*...din armata
de infanterie*

*Ofițeri turci
din infanterie*

*Subunitate
de artilerie turcă*

Scurtă

NATO

istorie

TRANZIȚIA

Dr. EUGEN PREDĂ

„Chiar dacă Tratatul de la Varșovia se autodizolvă, acesta nu este un motiv pentru dizolvarea NATO. Dimpotrivă, există toate motivele pentru a demonstra că rostul nostru ca factor de stabilitate va deveni atunci și mai important” – declară, la 8 februarie 1990, Manfred Wörner, pe atunci secretarul general al NATO.

Dărămarea Zidului Berlinului și prăbușirea regimurilor comuniste în Europa de Est au pus serios în discuție viitorul Alianței Nord-Atlantice. Peste un an, dispariția Tratatului de la Varșovia și, apoi, destrămarea U.R.S.S. au accentuat presiunile asupra NATO. Era evident că pentru a supraviețui, Alianța trebuia reformată. A început un proces ce a culminat cu reuniunea de la Madrid, din 1997, și care continuă și în prezent. Lui îi consacram ultimele două episoade ale serialului nostru despre istoria NATO.

Până în 1990, strategia Alianței Nord-Atlantice se baza pe doctrina Harmel (*Magazin istoric*, nr. 1/1999). Ea propovăduia un echilibru între apărare și descurajare, pe de o parte, și dialog și destindere, pe de alta. Nu își propunea să modifice harta politică a Europei, ci să o stabilizeze. Era o formulă potrivită pentru o modificare politică lentă în Europa, în cadrul structurilor de bloc existente.

Pe baza doctrinei Harmel fuseseră redactate două documente strict secrete: MC 14/3 și MC 48/3. Primul insista asupra descurajării prin menținerea unei capacități importante de luptă (așa-numita „apărare avansată”), și acorda un rol central armelor nucleare, alături de alte opțiuni militare la dispoziția Alianței („reacția flexibilă”).

Schimbările petrecute în relațiile Est-Vest la sfârșitul deceniului 9 al

ac acestui secol au făcut să dispară vechile puncte de reper: o Europă divizată și războiul rece. Și odată cu ele s-au dus și presupuneri pe care se bazase politica de apărare a NATO vreme de 40 ani. Apăreau dintr-o dată mai multe variabile decât constante, ce caracterizau o lume în mișcare și plină de incertitudini. Misiunea esențială a Alianței rămânea apărarea colectivă, dar organizarea, potențialul militar și structurile trebuia să fie modificate.

NATO avea de făcut față unei duble provocări. În primul rând, să își dezvolte rolul conducător în lume, asigurând stabilitatea în procesul de schimbare. Perspectiva unei confruntări era înlocuită de posibilitatea cooperării cu fostul adversar. Dar, deja, se auzeau voci care vorbeau

O imagine imposibilă înainte de 1989: conferința a miniștrilor de Externe din țările membre ale NATO și ale Tratatului de la Varșovia (Ottawa, februarie 1990)

de dezintegrarea U.R.S.S. și a structurilor politice din Europa Centrală și de Est, ceea ce reprezenta o nouă amenințare pentru pacea lumii.

A doua provocare o reprezenta corectarea imaginii publice a organizației. NATO fusese, încă de la crearea sa, un organism politic. În anii războiului rece se pusese un accent predominant pe componenta militară. Acum, Alianța trebuia să își revadă agenda politică: stabilirea noilor parametri pentru relațiile Est-Vest; dezvoltarea comunității de interese atlantice, clarificarea dimensiunii europene de securitate, raporturile economice cu noile democrații.

Ceea ce se știe – și se amintește – mai puțin astăzi este că lideri politici din cadrul NATO au declarat atunci, cu fermitate, că răspunsul flexibil și apărarea avansată nu aveau nevoie de vreo revizuire. Fuseseră gândite suficient de bine pentru a se potrivi și noii situații. Și nimeni nu putea să fi contrazică, pentru că documentele care defineau termenii respectivi rămăneau secrete. Membrii birocrăției NATO care se opuneau unei modificări rapide a strategiei Alianței își justificau temerile tocmai prin existența unei situații internaționale insuficient de stabile. Schimbările presupuneau lungi și dificile negocieri între aliați, care puteau pune în pericol unitatea organizației.

Chiar și generalul John Gavin, comandantul suprem al forțelor aliate din Europa, s-a opus unei revizuirii, în acel moment, a strategiei NATO. El pleda pentru un proces evolutiv, cu adaptări graduale la noile realități. Se baza și pe faptul că U.R.S.S. dispunea încă de 110 divizii destinate special unui război în Europa. Existau chiar dovezi despre o întărire a

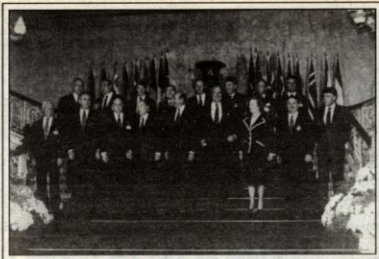
dispozitivului sovietic pe flancuri, la frontierele cu Turcia și Norvegia.

Ani de zile, la NATO se făcuseră planuri pentru eventualitatea „dacă lucrurile merg prost”. Prea puțini erau cei pregătiți pentru eventualitatea „dacă lucrurile merg bine”.

Peste câteva luni, la înălțarea la nivel înalt a NATO, desfășurată la Londra la 5-6 iulie 1990, se adopta o Declarație, în care, la punctul doi, se spunea: „Alianța Nord-Atlantică a fost cea mai reușită alianță defensivă din istorie”. Cu câteva zile înainte de începerea reuniunii, procesul de consultări politice, în vederea redactării Declarației, părea să se poticnească.

Declarația adoptată la Londra — „Despre o Alianță Nord-Atlantică transformată” — afirma că, deși rămănea o alianță defensivă colectivă, NATO trebuia să se adapteze modificărilor survenite. „Europa a intrat într-o eră nouă, promițătoare. Europa Centrală și de Est se eliberează. Uniunea Sovietică a pornit pe un drum lung, către o societate liberă. Zidurile care odată izolau oamenii și ideile s-au prăbușit. Europeanii își hotărâseră singuri soarta. Ei aleg libertatea economică. Ei aleg pacea. Ei aleg o Europă unită și liberă. Drept urmare, această Alianță trebuie și se va adapta”. Se afirma și dorința de a dezvolta componenta politică, așa cum se prevăzuse în articolul 2 al Tratatului. Foarte importante pentru evoluția ulterioară aveau să se dovedească punctele 6 și 7. La primul, se propunea statelor membre ale Tratatului de la Varșovia o declarație comună în care să afirme în mod solemn că nu mai erau adversari și că aveau să se abțină de la folosirea forței. Punctul 7 era o invitație adresată „președintelui Gorbaciov, în numele Uniunii Sovietice, și reprezentanților celorlalte țări centrale și est-europene să vină la Bruxelles să se adreseze Consiliului Nord-Atlantic. Astăzi, noi invităm guvernele U.R.S.S., Republicii Federale Cehe și Slovace, Republicii Ungare, Republicii Polonia, Republicii Populare Bulgaria și României să vină la NATO, nu doar în vizită, ci pentru a stabili legături diplomatice cu NATO”.

În acord cu recomandările experților militari, s-au redus efectivele NATO aflate în stare de alertă. De

Sefii de stat și de guvern care au participat la reuniunea de la Londra, 5-6 iulie 1990

asemenea, urma să se găsească noi formule de parteneriat, cu state care nu erau membre ale Alianței.

La 21 noiembrie 1990, la Paris, cele 22 state membre ale NATO, respectiv ale Tratatului de la Varșovia semnau un text prin care declarau că fiecare țară era liberă să aleagă alianța al cărei membru dorea să devină. Faptul că U.R.S.S. se opunea lărgirii NATO rămănea o realitate. Dar la 31 martie 1991 structura militară a Tratatului de la Varșovia era desființată, iar cea politică a mai supraviețuit doar până la 1 iulie 1991. Dispărea astfel cea mai importantă justificare a existenței NATO, vreme de 35 ani.

Atunci când s-a întrunit Consiliul ministerial al NATO, la Copenhaga, la 6 și 7 iunie 1991, era încă neclar ce însemna o identitate europeană de securitate. Și nici dacă o asemenea problemă submina sau consolida unitatea Alianței. Franța continua să susțină necesitatea creării identității europene de securitate. Tot ce s-a putut obține la Copenhaga a fost acordul că, uneori, era mai bine să se facă apel la UEO decât la NATO, în special în cazul unor operațiuni desfășurate de europeni. Crearea unei structuri militare paralele cu NATO era considerată o chealtuială fără rost.

Reuniunea la nivel înalt ce urma să aibă loc în noiembrie 1991, la Roma, nu părea să stea sub semnul unor evenimente menite să limpezescă situația. Uniunea Sovietică dădea evidente semne de dezintegrare. În august, puicil eșuat a lăsat un președinte Gorbaciov complet derutat. În septembrie același an, U.R.S.S. a recunoscut independența țărilor baltice. Forța militară a sovieticilor, chiar mult slăbită, rămănea o amenințare de luat în seamă. Dar era tot

mai clar că accentul trebuia mutat către amenințări netraditionale, mai mici, precum conflictele între grupuri etnice sau naționale, fundamentalismul religios, terorismul și influența destabilizatoare a economiilor stagnante.

În cadrul summit-ului de la Roma, 11 noiembrie 1991, au fost luate în discuție toate aceste aspecte noi. Era un lucru mai puțin obișnuit, căci, de obicei, la reuniuni la asemenea nivel se aprobă doar, formal, decizii pregătite dinainte. Rezultatul a fost

realizarea unui compromis între toate propunerile prezentate. S-a renunțat la ideea că bomba nucleară era „ultima soluție”, vorbindu-se doar de faptul că armele nucleare jucau un rol esențial în menținerea păcii. Noul concept strategic adoptat la Roma pune accentul pe o abordare mai largă a securității, în care cooperarea și dialogul joacă un rol predominant. Capacitățile militare urmau să fie restructurate și reduce. Aliații europeni trebuia să își asume o responsabilitate sporită în asigurarea propriei securități.

Peste aproape o lună, la 8 decembrie 1991, liderii Belarus, Ucrainei și Rusiei au semnat la Minsk un acord pentru formarea Comunității Statelor Independente (CSI), care rămănea deschisă tuturor republicilor U.R.S.S. La 25 decembrie Mihail Gorbaciov și-a anunțat demisia și i-a predat lui Elțin codurile nucleare. U.R.S.S. înceta să mai existe.

La 4 februarie 1992, senatorul William Roth a înaintat Rezoluția 90 prin care se cerea președintelui S.U.A. să înceapă negocierile cu șefii statelor membre ale NATO pentru „a adopta Alianța la nevoile curente”. Și se mai spunea că „eșecul complet (al NATO) de a se adresa unui mediu global de securitate radical schimbat a făcut ca rațiunea unui atașament la NATO al S.U.A. să fie tot mai mult pusă în discuție”. Un asemenea punct de vedere se auzea tot mai des în Congres.

În același timp, Franța și-a radicalizat discursul în cadrul Alianței pentru o diviziune între funcțiile NATO și UEO.

Și totuși, peste numai cinci ani, s-a ajuns la extinderea NATO prin primirea a trei noi membri din Europa Centrală și de Est. ■

(Va urma)

CU MASCĂ,
FĂRĂ MASCĂ

Cu mască, fără mască era titlul unei populare emisiuni de divertisment a Televiziunii Române. L-am considerat nimerit și pentru a rememora un episod al relațiilor româno-sovietice din acei ani. În teatru, ambele acte ale spectacolului aveau o desfășurare publică; în politică, doar primul se consuma pe scenă, în văzul opiniei publice, cel de-al doilea în... culise, consemnat doar în documente de arhive

secrete, inaccesibile istoricului. Iată așadar, pe viu, ce înseamnă desfecarea unor arhive și care sunt consecințele în planul cercetării și cunoașterii obiective a unor importante segmente de istorie.

În acest caz, ne vom ocupa de prezența în București, timp de 9 zile, a delegației P.C.U.S. invitată la lucrările celui de al IV-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român.

● Cui îi este teamă de polemică? ● Urși, căprioare și fazani contra rațe sălbatice ● Ulbricht și Jivkov urmează exemplul lui Brejnev, pe Gomulka îl doare rana din război ● Un toast menit să măgulească ● În cel mai pur spirit internaționalist: MIG-uri, piloți, rachete și, poate, chiar... armament nuclear ● Poporul sovietic trăiește foarte prost ● Vietnamezii vor să atragă U.R.S.S. în sprijinirea războiului ● Știu că aveți motive să vă simțiți jigniți ● Visul meu de partid este normalizarea relațiilor cu România

La vedere

Cititorul ziarului *Scântea* din 18 iulie 1965 afla că în urmă cu o zi, pe aeroportul Băneasa, la ora prânzului, sosise în Capitală o importantă delegație a P.C.U.S. invitată să participe

la lucrările Congresului IV al P.M.R., devenit – peste două zile – Congresul IX al redevenitului nu Partid Comunist din România (titlatura oficială a partidului comunistilor români până în februarie 1948), ci Partidul Comunist Român.

Delegația sovietică era condusă de însuși *Leonid Ilici Brejnev* – proaspăt prim-secretar al C.C. al P.C.U.S. și din ea mai făceau parte: *I.V. Andropov* – secretar al C.C. al P.C.U.S., *V.G. Komahov* – membru al C.C. al P.C.U.S., secretar al Partidului

Comunist din Ucraina, N.G. Egoricev – membru al C.C. al P.C.U.S., prim-secretar al Comitetului oraşenesc Moscova al P.C.U.S. şi I.K. Jegalin – membru al C.C. al P.C.U.S., ambasadorul Uniunii Sovietice la Bucureşti.

În întâmpinarea delegaţiei sovietice, pe aeroportul Băneasa, veniseră N.Ceausescu – prim-secretar al C.C. al P.M.R., Chivu Stoica – membru în Biroul Politic, preşedinte al Consiliului de Stat, I.Gh. Maurer – membru în Biroul Politic, preşedinte al Consiliului de Miniştri, Alexandru Bărlădeanu – membru al Biroului Politic, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, Leonte Răutu, Paul Niculescu Mizil, Gogu Rădulescu şi alţii.

Din ziar mai afla că în cursul după-amiezii, spre seară, delegaţia sovietică depusese coroane de flori la „Mormântul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism, la Monumentul eroilor patriei şi la Monumentul ostaşului sovietic“.

Răsfoind colecţia ziarului, cititorul constata că în ziua de marţi, 20 iulie, L.I. Brejnev urcase la tribuna congresului şi rostise un discurs de conjunctură, iar a doua zi, 21 iulie, delegaţia sovietică oferise un dar Congresului IX: macheta monumentului închinat cuceritorilor Cosmosului. Apoi, în numărul din 26 iulie, putea citi comunicatul despre întoarcerea la Moscova a delegaţiei sovietice, duminică 25 iulie.

Atât şi nimic mai mult. Poate un cititor ceva mai avizat ar fi sesizat amuzat că *Scănteia* din 18 iulie dovedise multă abilitate, publicând în aceeaşi pagină 1, în colţul din dreapta sus, două comunicate formulate în termeni similari şi în aceeaşi economie de spaţiu, cu aceleaşi caractere şi corpuri de literă, unul privitor la sosirea delegaţiei sovietice, celălalt despre venirea delegaţiei chineze. Ambele fuseseră întâmpinate cam de aceeaşi delegaţie din partea gazdelor, având în frunte pe N. Ceausescu şi I. Gh. Maurer.

Dar ce vor fi făcut L.I. Brejnev şi tovarăşii săi pe parcursul celor 9 zile petrecute la Bucureşti? Din ziar nu mai puteai afla nimic.

Dosarul 33

În Fondul C.C. al P.C.R. – aflat acum la Arhivele Naţionale ale României – există şi un Dosar 33/1965. El cuprinde, între altele, 6 note ale convorbirilor avute de conducerea Partidului Comunist Român cu Delegaţia P.C.U.S. care a participat la lucrările Congresului al IX-lea al P.C.R. (convorbirile au avut loc în zilele de 17, 20, 23 şi 25 iulie 1965). Ele ne permit să aducem în lumina rampei şi cel de al doilea act al „spectacolului“, rămas sub mască timp de 34 ani.

După cum aflăm din prima notă, de la aeroport până la vila de reşedinţă a delegaţiei sovietice, N. Ceausescu a călătorit în aceeaşi maşină cu L.I. Brejnev, iar I.Gh. Maurer cu I.V. Andropov şi V.S. Komiahov. Pe drum, Brejnev i-a vorbit lui Ceausescu despre proasta recoltă din acel an din ţara sa. Ajunşi la reşedinţă, i-a informat pe români că era la Leningrad când „a primit consideraţiunile tovarăşilor români privind recomandarea sa de a se evita polemica în intervenţiile delegaţiilor străine la congres. Acest lucru este just. Ar fi complet lipsit de sens faptul de a face afirmaţii polemice de către invitaţii la congresul unui partid frăţesc, când acesta are de discutat probleme interne atât de importante“. Şi pentru a-şi măguli şi mai tare gazdele, Brejnev le face o confidenţă: „Tovarăşii Ulbricht şi Jivkov i-au spus că dacă delegaţia P.C.U.S. la congresul P.M.R. va fi condusă de primul secretar, vor participa şi ei la congresul tovarăşilor români. Tov. Gomulka este bolnav, îl doare rana căpătată în timpul războiului. De aceea, tov. Gomulka probabil nu va putea participa“. Constatând că spusele sale fac plăcere, Brejnev insistă: „Prezidiul C.C. al P.C.U.S. a hotărât din primul moment, în unanimitate, ca delegaţia P.C.U.S. să

fie condusă de primul secretar. El a adăugat că vrea să urmărească cu atenţie lucrările congresului P.M.R., întrucât congresul P.C.U.S. nu este prea îndepărtat şi «apoi, la noi este o conducere nouă, la dv. este o conducere nouă. Ar trebui să ne ajutăm reciproc»...“

Brejnev mărturiseşte că simte nevoia unei discuţii cu românii. „Nu este vorba de a descifra cine ştie ce probleme, ci de a avea un schimb de păreri. Sunt şi multe probleme internaţionale importante. Această discuţie apare necesară, a arătat tov. Brejnev, şi datorită faptului că în ciuda acordului de a organiza o întâlnire între conducerea P.M.R. – P.C.U.S., până acum nu s-a organizat o astfel de întâlnire. Adresându-se tov. N. Ceausescu, tov. Brejnev a spus: «Cred că acordul rămâne în vigoare». Tov. N. Ceausescu a propus ca o discuţie între delegaţia P.C.U.S. şi conducerea P.M.R. să aibă loc după congres. Tov. Brejnev a fost de acord“.

Şi pentru a destinde atmosfera, Brejnev şi-a exprimat dorinţa „de a veni la o vânătoare de urşi în România“, adăugând imediat: „Când delegaţia P.M.R. va veni la Moscova, aşa cum ne-am înţeles, vă voi invita la vânătoare de raţe sălbatice...“

Gura păcătosului...

În cursul dimineţii de 18 iulie, după ce îl primiseră pe Jivkov şi îl conduseseră la reşedinţa ce-i fusese rezervată, N. Ceausescu şi I. Gh. Maurer „au făcut o vizită delegaţiei P.C.U.S. la vila. L.I. Brejnev a afirmat în legătură cu aceasta că este foarte mişcat de atenţia tovarăşilor N. Ceausescu şi I. Gh. Maurer“. În continuare, s-a discutat despre sosirea celorlalte delegaţii străine. Brejnev le-a reamintit celor doi români că „sunt aşteptaţi în U.R.S.S. pentru o vânătoare de raţe la Zavidovo (o localitate lângă Moscova)“ şi „şi-a exprimat dorinţa de a obţine câteva perechi de fazani pentru vila sa perso-

nală. În ziua sosirii, el și-a exprimat aceeași dorință în legătură cu căprioarele de la Scroviștea. În ambele cazuri tov. N. Ceaușescu a dat pe loc indicații în curs de realizare“.

La micul dejun, E.D. Karpeșcenko, referent la Secția internațională a C.C. al P.C.U.S., se referise la discursul pe care Brejnev urma să-l rostască la congres, afirmând că „acesta se va încadra în trututul în recomandările conducerii P.M.R. A adăugat că va fi sobru, fără introduceri kilometrice cum obişnuia să facă Hrușciov“.

Apoi, într-o doară, același Karpeșcenko „s-a interesat unde este cazată delegația P.C. Chinez. La răspunsul ce i s-a dat, în sensul că nu se cunoaște, dar dacă dorește poate fi aflată adresa, el a spus că nu este cazul și s-a interesat doar așa în general“.

Nota menționează că în cursul zilei de 18 iulie, delegația sovietică a primit vizita delegației Partidului Muncii din Coreea, întâlnirea respectivă durând „3 ore și 20 minute. Este aranjată o întâlnire și cu delegația P.C. Bulgar. L.I. Brejnev a spus că întâlniri similare vor avea și cu alte delegații“.

Ziua de 20 iulie pare să fi fost cea mai încărcată. Masa de prânz a fost un prilej potrivit pentru N. Ceaușescu și I. Gh. Maurer să poarte o discuție amplă cu delegația sovietică. Din stenograma acesteia rezultă că cei care erau mai interesați în această discuție erau sovieticii. După ce N. Ceaușescu a ridicat paharul pentru „prietenia dintre popoarele și

partidele noastre“, L.I. Brejnev a preluat inițiativa: „Tovarăși — a spus el, cu un scop bine definit —, când am primit invitația dv. de a participa la congres, Prezidiul Comitetului nostru Central a hotărât în unanimitate ca delegația P.C.U.S. să fie

Nu e clar dacă e vorba de voluntari sau de piloți din armata regulată. Chinezii le-au spus vietnamezilor că dacă voluntarii sovietici vor participa la războiul din Vietnam, atunci aceștia să fie într-un număr simbolic. Dar ce vor să înțeleagă

chinezii printr-un „număr simbolic“? Să trimitem doar 500 de oameni ca să fie zdrobiți? Dacă e să trimitem voluntari să lupte, atunci va trebui să trimitem numărul necesar pentru a putea lupta cu adevărat. La frontiera sovietică s-a adunat mult material de război, dar e foarte greu

Sosirea delegației P.C.U.S. pe aeroportul Băneasa

condusă de mine. Considerăm că acest congres are un rol deosebit în viața poporului și partidului dv., fapt pentru care au hotărât să trimitem o delegație cât mai reprezentativă. Credem că am reușit să facem acest lucru...“ În continuare, se simte obligat să dea o explicație: „Ieri am plecat mai devreme de la Congres, deoarece consilierul meu mi-a transmis că ne-a parvenit un material important și urgent de la Moscova. Este vorba despre faptul că am primit o scrisoare din partea tovarășilor vietnamezi prin care ne solicită un ajutor suplimentar... Ne solicită să le punem la dispoziție câteva escadrile de MIG-21 și un corp de aviatori. Noi le-am pus la dispoziție MIG-17, MIG-19, precum și MIG-21. În scrisoarea amintită este o frază neclară. Nu se înțelege despre ce piloți este vorba: despre piloți-instructori, care să-i învețe pe vietnamezi să conducă avioanele respective, sau de piloți care să lupte efectiv.

de transportat. Noi n-avem frontieră comună cu R.D. Vietnam, iar chinezii ne creează obstacole serioase în ce privește căile de acces în Vietnam... Conform înțelegerii dintre noi și R.D. Vietnam, un grup de specialiști-instructori sovietici pregătește rachetiști vietnamezi, în mânăuirea rachetelor... Rachetele sunt o tehnică foarte complicată care nu poate fi însușită la repezeală. Nu ne putem da seama ce o să fie dacă americanii vor bombarda rachetele sovietice... În schimb știm ce vor spune chinezii. Vă dau semnătură de pe acum că ne vor învinui de trădare, vor spune că ajutorul sovietic nu valorează nimic...“

Tov. I. Gh. Maurer: De ce procedează chinezii în felul acesta?

L.I. Brejnev: Mintea noastră nu poate înțelege de ce. Adică, avem noi o părere a noastră despre aceasta. Cu ei nu se poate sta de vorbă... Cred că S.U.A. ar fi dispuse să părăsească Vietnamul, însă nu le este indiferent

cum. Una este dacă ar face acest lucru ca urmare a unei înțelegeri și alta dacă ar face-o ca învinse. Și-ar pierde prestigiul în fața Europei Occidentale... Chinezii ne acuză că nu facem totul pentru a acorda ajutor Vietnamului. În schimb, ei au făcut o declarație, pe care nu știu pur și simplu cum s-o calific. Ei au declarat că atâtă timp cât americanii nu vor bombardă teritoriul chinez, ei nu se amestecă în războiul din Vietnam. Dar ce urmărește această miță dată americanilor? Declarația făcută i-a încurajat pe americani în politica lor de bombardare, de distrugere sistematică a unei țări frățestre...

Poziția noastră în problemele internaționale este fermă însă nu tipătoare, fără să facem gălăgie, inutilă. Facem tot ce ne stă în putință din toate punctele de vedere. Dar oare dacă le-am da armament atomic? Aceasta ar fi o soluție? Dorește cineva așa ceva? Dv. doriți acest lucru?"

Ce-au cu mine?

Intervenind în discuție, I. Gh. Maurer a pus din nou o întrebare: „Vietamezii au cerut armament nuclear?”

L.I. Brejnev: Nu, dar vorbesc așa, ce le-am mai putea da. Asta a mai rămas. V-am vorbit aici de greutățile materiale. Nu vreau să insist asupra umilinelor la care suntem supuși. Pe acestea nu le mai luăm în considerare. Chinezii au spus – nu de mult au publicat un articol în această privință – că actuala conducere sovietică este mai mășavă, mai vicleană, mai periculoasă decât Hrușciov. Ei au afirmat că Brejnev trebuie împușcat, Kosișhin spânzurat, iar Mikoian fiert. Noi glumim pe seama lui Mikoian. Îi spunem în glumă: «Ce-o să iasă din tine? Nici pentru săpun nu ești bun». La urma urmei de ce să fiu împușcat? Provin din generație de muhncitori... Ce-au cu mine? De ce să fiu împușcat?"

Considerând că spusese cam tot ce avusese pe suflet, Brejnev a continuat: „Am fost delegați

ca să venim aici nu pentru a duce tratative, ci pentru a participa la lucrările unui congres frățesc. Însă întrucât întâlnirea prezentă a luat caracter de lucru, aș dori să mă folosesc de această ocazie pentru a pune câteva probleme.

În statutul organizației Tratatului de la Varșovia se spune că Comitetul Politic Consultativ cu participarea primilor secretari și a șefilor de guvern se convoacă la o anumită perioadă de timp, dar nu țin minte precis.

Tov. I. Gh. Maurer: Nu se precizează acest lucru.

I.V. Andropov: Se spune că se convoacă periodic.

L.I. Brejnev: Ultima ședință a Comitetului Politic Consultativ a fost utilă. Ne-am spus părerea în problema Forțelor nucleare multilaterale și vedem că imperialiștii au lăsat-o mai moale. O serie de probleme însă nu le-am putut rezolva atunci, ele au rămas în suspensie. Astfel, nu s-a rezolvat problema componenței Statului Major în care țările noastre sunt slab reprezentate. Ne-am putea înțelege asupra locului și datei unei astfel de întâlniri. Nu-i neapărat nevoie să ne întâlnim la Varșovia. Ne putem întâlni la București, Praga sau în altă parte.

Tov. I. Gh. Maurer: În ce privește problema Statului Major, am discutat cu Greciko [comandantul suprem al forțelor armate reunite ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia] și i-am spus să elaboreze el propunerile respective și să ni le trimită.

L.I. Brejnev: Tov. Greciko mi-a relatat discuția avută cu dv. Noi ne-am exprimat satisfacția că dv. ați fost de acord cu planul de activitate semnând propunerile respective. Greciko însă nu mi-a spus nimic în sensul că ați fi făcut o astfel de propunere... Noi am propune să organizăm la dv. o masă (unde, când – ne vom înțelege) la care să participe conducătorii țărilor socialiste. La această masă, să spunem așa, să hotărâm problema convocării Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia.

Tov. N. Ceaușescu: O să mai discutăm..."

La sfârșitul stenogramei există o notă, un fel de P.S., cu următorul conținut: „În drum spre sala congresului, în discuție cu I.K. Jegalin, N.G. Egoricev a revenit asupra răspunsului dat de L.I. Brejnev cu privire la considerentele care-i determină pe chinezi să facă greutăți sovieticilor în problema ajutării R.D.V.[vietnam] și a afirmat că R.P.C.[hineză] se teme de creșterea influenței U.R.S.S. în Vietnam și în general în Asia de Sud-Est. China, a adăugat în șoaptă N.G. Egoricev, se teme ca de foc de perspectiva creșterii acestei influențe și a scăderii influenței chineze în această parte a lumii. Or, sprijinirea R.D.V. de către Uniunea Sovietică ar duce, inevitabil la aceasta. Chiar în condițiile actuale China s-a discreditat în mare măsură în fața poporului vietnamez, dar fiind că în afară de vorbe, de lozinci nu-i acordă nici un ajutor".

Umbra lui Stalin...

Dintr-o altă notă, care rezumă discuțiile membrilor delegației sovietice desfășurate în timpul cinei, aflăm că „tov. I.V. Andropov a spus... că Hrușciov a mințit când a afirmat că el a avut inițiativa evacuării Port-Arturului. În 1949, Stalin a avut o discuție cu Mao Tze-dun și a propus acestuia ca U.R.S.S. să cedeze Chinei Port-Arturul. Mao Tze-dun s-a opus pe motiv că aceasta s-ar interpreta că U.R.S.S. abandonează China. Stalin a răspuns atunci: «Fiți atenți. Studiați problema bine. Intenția noastră de a pleca din Port-Artur rămâne valabilă...».

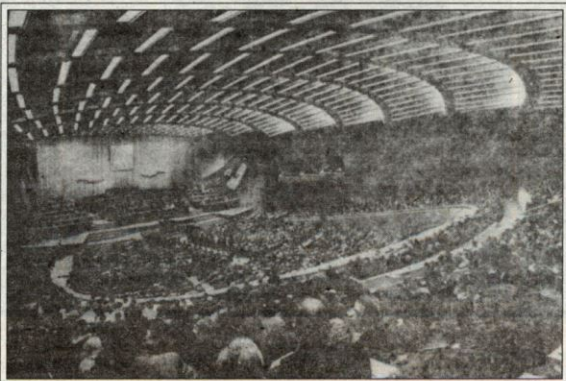
Fără a se preciza când, delegația sovietică (sau o parte a ei) a făcut o vizită la Ștefănești-Argeș. Cu acel prilej, într-o discuție cu *românii care îi însoțeau, N.G. Egoricev a spus: „Eu și ceilalți tovarăși de-o vârstă cu mine, care avem munci de răspundere, nu putem fi făcuți vinovați de greșelile lui Stalin. În general, nu i se pot imputa generației noastre, actualei

generații de conducători, greșelile lui Stalin. Partidul nostru a știut să pună lucrurile la punct. Stalin a făcut desigur greșeli mari, pe care noi va trebui să nu le repetăm. Dar, în același timp nu trebuie să uităm că în timpul lui Stalin s-au înfăptuit colectivizarea, industrializarea, țării, a fost obținută victoria în Marele Război de apărare a patriei. Cât nu am suferit noi? Eu am plecat voluntar pe front, sunt plin de răni, Komiahov la fel... Și acum ce se întâmplă? Credeți că noi nu vedem că poporul sovietic trăiește foarte prost? Nivelul de trai al poporului sovietic este mai scăzut decât nivelul de trai al poporului dv. și noi continuăm să acordăm ajutor tuturor..."

Se pare că N.G. Egoricev avea unele obsesii, în mai multe rânduri referindu-se la probleme ale trecutului. Așa a procedat și în ziua de 23 iulie, când împreună cu Komiahov și Jegalin a făcut o vizită la Giurgiu, pentru a vedea Podul prieteniei. Vorbind despre Hrușciiov, el a apreciat că multe din acțiunile acestuia „au dăunat foarte mult bunelor relații dintre partidele frățești și țările socialiste. Înlăturarea lui Hrușciiov a creat condițiile necesare pentru așezarea acestor relații pe baze solide, sănătoase. Unele partide frățești și țări socialiste înțeleg acest lucru, altele nu-l sesizează și continuă să se cramponeze în situații deja depășite..."

Ajunși la Giurgiu, Egoricev, Komiahov și Jegalin au trecut

„în cealaltă parte a Dunării, pe teritoriul bulgar. La întoarcere — citim în notă —, Komiahov a relatat că un ofițer de la postul de grăniceri bulgari ar fi afirmat: «Tovarăși, știți cine a construit acest pod? Voi și noi» — ar fi răspuns ofițerul respectiv. Dele-

Aspect din timpul lucrărilor Congresului IV al P.M.R., devenit IX al P.C.R.

gația P.C.U.S. prezentă la vizită a fost de acord cu observația translatorului român în sensul că România și-a adus contribuția efectivă la construcția Podului prieteniei. Vădit incurcat, Komiahov, care până atunci nu amintise deloc despre România, a spus că după părerea lui contribuția țării noastre se înțelege de la sine..."

...și visul lui Brejnev

În sfârșit, o ultimă notă din amintitul Dosar 33, reproduce câteva fragmente din discuția dintre Brejnev și Ceaușescu, la recepția finală dată la Snagov în cinstea delegațiilor străine participante la congres. Brejnev nu putea rămâne încă câteva zile la București, cum îl rugase Ceaușescu: „Vreau să mă credeți că nu mai pot rămâne... Această hotărâre nu este dictată de cine știe ce considerente ascunse. În momentul de față la Moscova

n-a mai rămas decât tov. Suslov. Ceilalți sunt fie la odihnă, fie în misiune. Măine urmează să sosească la Moscova Sékou Touré într-o vizită oficială. El vine atât în calitate de secretar general al partidului, cât și în calitate de președinte al Republicii [Guineea]. Eu, ca secretar al P.C.U.S., trebuie să-l întâmpin.

Tov. N. Ceaușescu, vreau să vă spun ceva între patru ochi. Visul meu de partid este normalizarea relațiilor cu România. Sunt hotărât să fac totul pentru ca treptat să lichidăm tot ce s-a adunat și umbrește relațiile dintre noi. Știu că aveți multe motive ca să vă simțiți jigniți. Vă rog să mă credeți că deși am fost martorul multor manifestări față de dv., în sinea mea n-am fost de acord cu ele. M-a durut inima și mă doare și acum. Asta-i tot ce aveam să vă spun."

După ce l-a ascultat cu atenție, Ceaușescu i-a spus: „Și noi suntem hotărâți să lichidăm tot ce împiedică relațiile de prietenie dintre noi și suntem hotărâți să venim în întâmpinarea dv. în această problemă. Noi, însă, vă rugăm să nu vă supărați dacă vă suntem de acord cu dv."

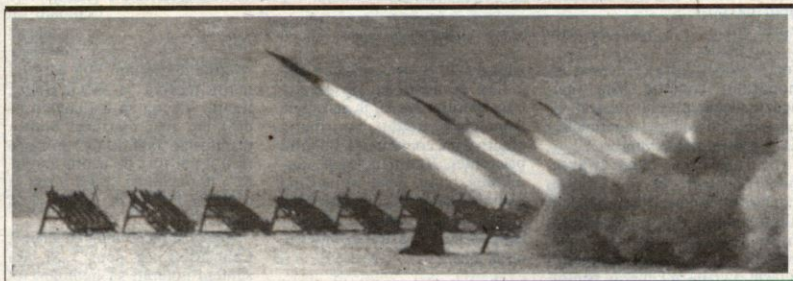
Și, după cum se știe, în anii care au urmat, românii au spus tot mai des că nu sunt de acord, dar și Brejnev și ai lui s-au supărat tot mai rău... ■

Grupaj realizat de:
M. ȘTEFAN,
L.D. GRIGORESCU,
C. MORARU

MAREȘALUL DISPUNE, REGELE IMPUNE

PETRE OTU

„Războiul șicanelor“, „disputa orgoliilor“, iată numai două din sintagmele prin care o parte a istoriografiei și memorialistica timpului au încercat să definească starea conflictuală intervenită între mareșalul Ion Antonescu și regele Mihai I la începutul anului 1943. Pentru analistul obiectiv apare însă limpede că ceea ce s-a întâmplat atunci n-a fost o simplă răbufnire a regelui, ci expresia unei stări de spirit care avea să marcheze profund raporturile dintre cei doi factori de stat. „E curios – declara regele după 47 de ani de la acele evenimente –, dar despre acest moment nu-mi aduc aminte multe detalii... La sfârșitul anului 1942 pentru noi era clar că va trebui să întreprindem ceva concret pentru părăsirea Axei... Reprezentanții partidelor istorice erau și ei indignați, dar puterea lor de influențare fusese redusă la minimum, ei nu mai aveau cuvânt de decizie. La sfârșitul anului 1942 ideea unei acțiuni comune pentru scoaterea țării din război era deja o realitate“.

Într-adevăr, înfrângerea severă în bătălia de la Stalingrad, la sfârșitul anului 1942, zdruncinase puternic alianța româno-germană, precum și poziția regimului antonescian. În aceste condiții, regele, susținut și de enturajul său, a decis să-și asume un rol mai activ în viața politică, fapt ce a generat grave disensiuni cu mareșalul Antonescu.

Un mesaj de Anul Nou, o vânătoare regală și... consecințele lor

Una dintre primele manifestări de „independență” ale suveranului a fost, cum se știe, mesajul său de Anul Nou 1943, în care se evoca faptul că România în războiul aflat în plină desfășurare luptă numai pentru apărarea teritoriului național ce îi revenea de drept și nu pentru cuceriri. Se exprima, totodată, speranța că măcelul va înceta și pacea se va răsfrânge binefăcătoare asupra tuturor popoarelor. Documentul fusese pregătit de către mareșalul Curții Regale, baronul Ionel Mocsony-Stârcea și fusese avizat în ajun de către Mihai Antonescu. Se pare însă că acesta văzuse un text și, în timpul semnării, i se oferise un alt exemplar cu un conținut sensibil diferit. Faptul are mai puțină importanță, important este că reacțiile n-au întârziat. Baronul Manfred von Killinger, trimisul german la București, a protestat pe lângă mareșalul Ion Antonescu, iar acesta a intervenit la rege, cerându-i să se limiteze la rolul care îi fusese conferit și să nu-și mai permită acțiuni care să dăuneze relațiilor de alianță ale statului român.

Situația nu s-a aplanat însă, animozitățile dintre Casa Regală și mareșalul Ion Antonescu ieșind din nou în evidență cu prilejul unei vânătoări regale desfășurate în Bucovina în perioada 13-21 ianuarie 1943. Vânătoarea fusese inițiată și organizată de același Ionel Mocsony-Stârcea, împreună cu Nelly Catargi, din suita reginei-mamă Elena. Pregătirea vânătoării a generat dispute între Casa Civilă și Casa Militară, ultima având în frunte pe colonelul Ion V. Codreanu. Acesta ceruse ca, potrivit regulamentului, suveranul să fie însoțit de aghiotanții regali, ceea ce mareșalul Palatului a refuzat sistematic. Ofițerii din Casa

Militară nu fuseseră consultați nici în stabilirea programului regelui. Vânătoarea s-a desfășurat atât în pădurile Fondului Bisericesc Ortodox Român din localitățile Frătăuți și Vicovul de Sus, cât și pe moșiile unor proprietari din Bucovina, cum ar fi Șerban Flondor, Radu și Nicu Grigorcea, Alexandru Wasilko-Serecky, Mastino della Scala ș.a.

Ceea ce a determinat o accentuare a divergențelor dintre șeful guvernului și Casa Regală a fost însă ignorarea totală de către suveran a autorităților române din zonă — guvernatorul Bucovinei, general Comeliu Calotescu, și comandantul militar al zonei, generalul Dumitru Cârlaont. În notele informative cerute de mareșalul Antonescu organelor specializate, se aprecia că acest afront adus autorităților publice avea la bază adversitatea nutrită de persoanele din anturajul regal față de cei doi generali.

Interesant este faptul că vânătoarea din Bucovina a generat și un nou protest al Legației germane din București pe lângă Ion Antonescu, în care se arăta că fuseseră invitate o serie de persoane ce purtau titluri de noblete căpătate sub fosta monarhie habsburgică, titluri acordate celor care avuseseră atitudini defavorabile intereselor românești. Afirmatia îl viza direct pe Alexandru Wasilko-Serecky, al cărui tată, Gheorghe Wasilko, fusese ridicat la rang de conte de către împăratul Franz Iosif. Dar nu aceasta supărase în realitate pe germani, ci faptul că o parte din persoanele pe care regele le întâlnește în călătoria sa prin Bucovina manifestau puternice sentimente anglofile.

Atmosfera de la Curtea Regală, tradusă prin acte de neconceput până atunci, cum ar fi grațierea de către rege, fără consultarea prealabilă a mareșalului, a unor condamnări la moarte, atitudinile anglofile manifestate de Mocsony-Stârcea au determinat noi intervenții ale lui Ion Antonescu către rege, făcute, de obicei, prin colaboratorul său cel mai apropiat, Mihai Antonescu.

Un raport buclucaș

Concomitent, mareșalul a cerut colonelului Ion V. Codreanu, șeful Casei Militare Regale, o notă informativă asupra raporturilor dintre aceasta și Casa Civilă în perioada iunie 1942 - februarie 1943. Documentul, înaintat mareșalului Antonescu la 25 februarie 1943, sublinia că relațiile dintre cele două instituții care îl deservau pe suveran nu erau dintre cele mai bune și acestea datorită lui Ionel Mocsony-Stârcea, care a evitat sistematic concluderea cu elementele militare de la Curte. Printre faptele care conduseseră la această situație erau citate: redactarea unui tabel ce fixa ordinea de importanță a demnitarilor Curții și în care adjutanții regali, ofițeri superiori ce comandaseră pe front și fuseseră decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul”, figurau în urma tuturor;

În iunie 1942, șeful Casei Militare Regale, Rosetti-Solescu, fusese schimbat, Ion Antonescu hotărând să fie numiți la Palat numai ofițeri care comandaseră unități și mari unități pe front și fuseseră distinși cu Ordinul „Mihai Viteazul”. În acest fel, el dorea să dea o mai mare prestanță Casei Militare Regale, dar să-și crească și posibilitățile de control și supraveghere a personalului de la Palat, inclusiv a regelui și reginei-mame. Generalul Constantin Pantazi a propus și mareșalul a aprobat numirea ca șef al Casei Militare Regale a colonelului Ion V. Codreanu, fostul comandant al Brigăzii 6 cavalerie, decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” la 12 februarie 1942. Colonelul Codreanu se născuse la 21 iunie 1891 și absolvise Școala militară de cavalerie; participase la primul război mondial, după care își desăvârșise pregătirea în cadrul Școlii Superioare de Război (1922-1924).

Ca adjutanți regali au fost desemnați locotenent-colonelul (ulterior colonel) Mircea Brătănescu, fost șef de stat major al Corpului de Munte, și locotenent-colonelul Marcel Olteanu, care comandase Regimentul 5 călărași. Ambii fuseseră distinși cu Ordinul „Mihai Viteazul”, la 12 februarie 1942, și, respectiv, la 17 octombrie 1941.

Toți cei trei ofițeri erau distinse personalități militare, absolvenți ai Școlii Superioare de Război, iar locotenent-colonelul Mircea Brătănescu urmasă și Școala Superioară la Saint Cyr (Franța).

În imaginile din p. 40: generalul Ion Antonescu și regele Mihai vizitează trupele angajate în luptele pentru eliberarea Basarabiei și artilerie reactivă sovietică pe frontul de la Stalingrad.

comportamentul jignitor față de ofițerii Batalionului de gardă, deși Mocsony-Stârcea avea doar gradul de fruntaș T.R.¹ de artilerie; obstrucționarea activității Curții Militare și izolarea suveranului de adjutanții săi (cazul vânătorii regale); încercarea de a prelua unele atribuții ale Casei Militare, cum ar fi, de pildă, aranjarea primirilor la rege ale generalilor germani Arthur Hauffe și Erich Hansen, șefi ai Misiunii militare germane în România etc. În finalul raportului său informativ, colonelul Ion Codreanu aprecia că Ionel Mocsony-Stârcea, sfătuit și de tatăl său, baronul Mocsony, nesocotind prevederile Statutului Casei Militare Regale, „au împiedicat Casa Militară să-și îndeplinească rolul și au ocazionat prin aceasta situațiuni penibile...” Colonelul Codreanu îl mai informa pe mareșalul Antonescu că aduse la cunoștința ministrului de Război, generalul Constantin Pantazi, faptul că Stârcea nu corespundea funcției de mare răspundere, fiind nepregătit, lipsit de experiență și tactul necesare funcției pe care o ocupa.

Pentru completa edificare asupra acestui caz, mareșalul Antonescu a înaintat regelui raportul elaborat de colonelul Codreanu. Pe document, regele Mihai I a făcut, la 27 februarie 1943, o serie de observații, care trădau iritarea și nemulțumirea față de gestul șefului Casei sale Militare. Astfel, suveranul a notat că „nimeni din Curtea Mea nu are voie să

raporteze în afară și nici să informeze”. El a luat apărarea lui Stârcea, scriind că „este la Palat ca mareșal și nu ca fruntaș”, iar șeful Casei Militare „nu este în drept să judece dacă mareșalul numit de mine este sau nu în măsură de a îndeplini funcția pe care o execută”. „Colonelul Codreanu – scria în concluzie suveranul – nu mai poate rămâne șeful Casei Militare”.

Referindu-se la același colonel Codreanu, în cartea de convorbiri cu Mircea Ciobanu, apărută în 1991, regele Mihai arăta că acesta „facea rapoarte în scris către Antonescu. Mi s-au adus și le-am citit. Spunea lucruri urâte despre Stârcea, care pe atunci era mareșalul Palatului, și despre alții – numai afirmații alese, parcă, să-i facă plăcere mareșalului și să-i confirme ciudatele bănueli. De fapt, el voia să-l scoată pe Stârcea de lângă mine și să-l trimită pe front”.

Nota informativă împreună cu observațiile regelui i-a parvenit colonelului Codreanu în Elveția, unde se afla în vederea unei operații. Luând cunoștință de adnotările și recomandarea suveranului, Codreanu a înaintat, la 3 martie 1943, ministrului de Război, generalul C. Pantazi, un raport în care solicita mutarea din Casa Militară Regală și demisia din armată. Din spirit de solidaritate, colonelul Mircea Brătănescu și locotenent-colonelul Marcel Olteanu au cerut și ei mutarea din Casa Militară Regală. Generalul Pantazi a înaintat repoartele celor trei ofițeri mareșalului Ion Antonescu, cu propunerea de a nu fi aprobată cererea de demisie din armată a colonelului Codreanu, dat fiind că era un ofițer de mare valoare, iar gestul său fusese făcut la ordin.

Atitudinea celor trei ofițeri a inflamat și mai mult relațiile, și așa tensionate, dintre Curtea Regală și Conducătorul statului.

Scrisoare indignată

Nemulțumit profund de reacția regelui, la 6 martie 1943, mareșalul Antonescu i-a adresat o scrisoare în termeni energici, în care respingea acuzațiile aduse membrilor Casei Militare și făcea o serie de considerații pe marginea locului și rolului monarhiei în viața poporului român. Mareșalul își asuma responsabilitatea solicitării notei informative, motivul principal constituindu-l starea de lucruri necorespunzătoare din cadrul Curții. Prin urmare, „colonelul Codreanu, executând ordinul meu, nu a făcut nici un act incorect față de Maiestatea Voastră. El avea obligațiunea să-mi spună adevărul”. El respingea ferm și principiul enunțat de rege, potrivit căruia nimeni de la Curte n-avea voie să informeze în afară. După opinia mareșalului, în toate timpurile și în toate țările, guvernele au trebuit să se informeze direct și indirect despre ce se întâmplă la curțile suveranilor. Făcând referire la domnia lui Carol II, Antonescu îi reamintea tânărului suveran că „dacă în ultimii zece ani, guvernele țării ar fi respectat acest principiu și și-ar fi făcut această datorie, fostul suveran nu ar fi fost silit să abdice și România nu ajungea la prăbușirea morală și politică care a provocat catastrofa granițelor noastre în 1940”. Și, pentru a da o notă de gravitate demersului său, mareșalul i-a remis regelui și dosarul întocmit de comisia de anchetă a fostului suveran Carol II, pentru ca acesta „să-l citească și să mediteze profund și continuu asupra lui”. În același timp, Antonescu îi reamintea regelui că „majoritatea suveranilor decăzuți în decursul timpurilor și-au pierdut tronul fiindcă au fost rău înconjurați și greșit sfătuiți de sfetnici și curteni rău aleși”.

Antonescu recunoaștea că „nimeni nu are dreptul să se amestece la Curte, atâta timp cât

¹ Născut la 16 mai 1909 la Cernăuți, I. Mocsony-Stârcea obținuse licența în literă la Universitatea din Cambridge (Marea Britanie); secretar la Secretariatul Micii Înțelegeri (1 ianuarie 1934-1 august 1940); după care fusese chemat în centrul Ministerului Afacerilor Străine. În 1941, a fost înfiat de baronul Mocsony, care îl recomandase ca secretar particular al regelui, inițiativă sprijinită de regina-mamă Elena și de doamna Nelly Catargi.

acțiunile personale ale Maiestăților Voastre, ale membrilor familiei regale și ale demnitarilor Curții nu se confruntă și nu influențează interesele generale, de orice ordin ale țării". De îndată însă ce se iau inițiative care privesc probleme de ordin intern și extern, de care sunt legate liniștea, siguranța și viitorul țării, „atunci, Maiestate, am dreptul să fiu informat, pentru a-mi putea face datoria de a interveni la timp, pentru a opri o acțiune care poate fi dăunătoare țării și monarhiei. Nu uitați, Sire, faptul grav petrecut în timpul rebeliunii, când, rău povățuit, Maiestatea Voastră, însoțit de un aghiotant și un legionar, a plecat, în contra dispozițiilor mele, de la Sinaia la București, pentru a face pe arbitru între mine și Horia Sima. Dacă Maiestatea Voastră nu asculta sfatul meu de a se întoarce din drum, astăzi țara nu ar mai fi avut monarhul de care are nevoie".

Într-adevăr, în timpul rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, din inițiativa maiorului Mircea Tomescu, regele a plecat din Sinaia spre București pentru a aplană conflictul dintre Conducătorul statului și legionari. Din ordinul lui Antonescu, regele Mihai a fost întors din drum și obligat să rămână la Sinaia.

Revenind la scrisoare, în finalul ei Antonescu sublinia faptul că își respectase angajamentele asumate la 6 septembrie 1940 și pentru a demonstra acest fapt era dispus să organizeze un nou plebiscit, în care va cere opiniei publice „să decidă încă o dată atât în privința prerogativelor Maiestății Voastre cât și în privința raporturilor dintre guvern și conducere". (După unele mărturii, regele ar fi declarat că și el era dispus să facă apel la opinia publică...)

Disputa dintre cele două personalități a îngrijorat cercurile politice, mai ales că Antonescu ar fi declarat regelui la un dejun că era dispus să renunțe la condu-

cerea statului, dacă era cineva capabil să-și asume această responsabilitate. Condițiile pentru renunțare ar fi fost: nerevenirea lui Carol II, nerevenirea la sistemul de guvernare trecut, asigurarea armatei cu tot ce îi era necesar. Cum regele nu avea la îndemână o soluție, iar situația țării nu justi-

Colonelul Ion V. Codreanu

fica o schimbare, a fost nevoit să respingă ideea avansată de Antonescu.

Regele tace, dar nu uită...

Pentru mareșal, dezamorsarea crizei se putea face prin înlocuirea lui Stărcă și numirea unui alt șef al Casei Militare, soluție acceptată și de rege. Pentru funcția lui Stărcă s-au avansat trei propuneri – Vasile Stoica, Vasile Grigorcea, trimisul diplomatic la Roma, și Raoul Bossy, ministrul român la Berlin. Prima propunere a fost respinsă de rege, iar Raoul Bossy nu a voit să renunțe la cariera diplomatică. A rămas V. Grigorcea

care, în faza inițială, a acceptat, dar a cărui numire nu s-a mai făcut, pentru că M. Antonescu îl aprecia ca fiind foarte bun în postul pe care îl ocupa.

Lucrurile au avut ceva mai mult succes cu numirea șefului Casei Militare, persoana desemnată fiind generalul Constantin Sănătescu, coleg de școală și prieten de tinerețe al mareșalului. Sănătescu fusese comandant al Corpului 4 armată în bătălia de la Stalingrad, iar de la 5 februarie 1943 primise comanda Armatei 4. Fusese chemat de pe front și la 10 martie i se adusese la cunoștință propunerea. La 12 martie, a fost primit de rege, pe care l-a informat că acceptă funcția propusă.

Având în vedere gradul și funcția sa, el a solicitat schimbarea statutului Casei Regale, pentru a nu fi subordonat mareșalului Curții și păstrarea funcțiilor de comandant de armată și de membru al Consiliului Superior al Oștirii. Cum regele a acceptat, la 27 martie 1943, C. Sănătescu a fost numit șef al Casei Militare, funcție în care a rămas până la 23 august 1944.

Prin această numire în mare măsură criza a fost depășită, dar tensiunile au persistat¹. O dovadă este și faptul că regele nu a participat la manifestările de la Chișinău (27 martie 1943) cu prilejul unui sfert de veac de la Unirea din 1918. Motivul a fost lipsa unei invitații oficiale venite din partea lui Ion Antonescu.

În fapt, relațiile dintre cele două personalități n-au mai revenit niciodată la cote normale, s-au răcit în timp până în momentul loviturii de palat de la 23 august 1944. ■

¹ În ceea ce-l privește pe colonelul Codreanu, să amintim și faptul că, după calmarea conflictului dintre rege și mareșalul Antonescu, la 20 martie 1943, el a fost avansat general de brigadă și la 1 septembrie același an numit comandant al Școlii Superioare de Război, funcție în care a rămas până la 1 mai 1945.

19 martie 1944

R. 1

DESCRIE

OCUPAREA

UNGARIEI

Este vorba despre un amplu raport al Rezidentului „R. 1-Budapesta” înaintat Agenturii Frontului de Vest, în care prezintă în detaliu cum s-a produs ocuparea Ungariei de către trupele celui de-al III-lea Reich, în noaptea de 18/19 martie 1944. Înainte de a reproduce documentul, facem precizarea că explicațiile cuprinse între paranteze drepte aparțin redacției *Magazin istoric*.

BULETINUL INFORMATIV
No. 488 – 1944
din 28 martie c.

Printr-un raport anexat în picul no. 487, am arătat motivele pentru care nu am putut înainta buletinele informative obișnuite.

Simțindu-mă însă mai bine, profit de întârzierea curierilor pentru a vă înainta prezentul buletin informativ despre recentele evenimente din Ungaria:

1. *Ocuparea Ungariei de către trupele germane:*

În noaptea de 25 spre 26 martie [corect, 18/19 martie] c., la orele 2, trupe germane, în forță de aproximativ șapte divizii, între care două divizii blindate și foarte multe unități motorizate, au pătruns în Ungaria pe mai multe coloane și anume:

– Cu trenul prin punctul Hegyeshalom. Primul tren militar

german s-a anunțat ca fiind trenul de siguranță care precedează trenul regelui Horthy ce se înapoia de la Marele Cartier General al Führerului [unde făcuse o vizită].

Sosit în gara Hegyeshalom, din „trenul de siguranță” au debarcat mai multe companii germane însoțite de câteva tancuri mici, care au dezarmat grănicerii unguri și au pus stăpânire pe gara ungară.

Pe linia ferată Hegyeshalom-Buda-
pesta au început a p o i
imediat

să sosească alte trenuri militare germane care au pus stăpânire pe toate garile până la Budapesta. Înaintea trenului care aducea acasă pe regele Horthy și care a sosit la Budapesta la ora 10 dimineața au ajuns și debarcat în garile Budaörs și Kelenföld două trenuri cu tancuri grele, care au ocupat aeroportul Budaörs și apoi au luat poziție pe șoseaua ce duce la Budapesta.

– O altă coloană pornită din regiunea Kifsee a urmat șoseaua internațională Viena-Budapesta, prin punctul de frontieră Hovatjářfalú-Mosonmagyaróvár-Győr.

– Coloana principală a intrat în Ungaria prin punctul Szentgot-

hárd, pe șoseaua internațională Fürstenfeld-Vasvár-Veszprem-Budapesta. O parte din trupele germane din această coloană au ocupat localitatea Szombathely și au luat-o spre sud, ocupând localitățile Zalaegerszeg, Csáktornya în Muraköz.

Interesant este că, în ziua ocupării acestor localități, batalionul de infanterie ungurească din Zalaegerszeg, precum și două batalioane de infanterie din Szom-

bathelyi
a v e a u
ordin să
se trans-
porte cu

„... câteva unități maghiare
au încercat să se opună”

trenul în regiunea Nagykanizsa, pentru a întârzi frontiera ungaro-croată, îndeosebi pe urma [din cauza] unui incident de frontieră mai serios. Germanii nu s-au opus la transportul celor 3 batalioane de infanterie ungurești care în ziua când trupele germane ocupau localitățile lor de garnizoană, ele au plecat cu trenul spre destinația avută.

– Două coloane mai mici au trecut din Slovacia pe direcțiile Ersekújvár și Losonc, ocupând regiunile de nord ale Ungariei până la Hatvan.

– Alte trei trenuri militare germane, cu destinația frontul de Est, au fost oprite în regiunea

În imagini: coloane motorizate germane pe străzile Budapestei.

Numele de cod al operației era „Margareta I” și a fost prezentată pe larg cititorilor noștri în urmă cu mulți ani, prin traducerea unor ample extrase din lucrarea academicianului György Ránki, intitulată 19 martie 1944. Ocuparea Ungariei de către germani (Magazin istoric, nr. 3/1980). Revenim acum asupra acestui moment dramatic din istoria Ungariei doar pentru a pune în circuit public un valoros document inedit al serviciilor de informații românești, descoperit recent în fondurile Arhivelor Naționale ale României și pus la dispoziția redacției de colaboratorului nostru dr. Aurelian Teodorescu.

Kassa și Debrecin, unde au fost debarcate. Din aceste unități s-au trimis apoi detașamente până la Debrecin, Karczag și Békéscaba.

— În Bácska au trecut trupe germane din Serbia, din care apoi s-au trimis detașamentele care au ocupat Szegedul, Mako și Hodmezővásárhely.

Incidente între trupele germane și ungare. Au avut loc la Ujvidék, Pestszerterzsébet și la Kassa, unde câteva unități maghiare au încercat să se opună.

Trupele germane au tras câteva

lovituri de tun în vânt, pe urma cărora ungurii au renunțat la rezistență.

Aceste unități au fost dezarmate de germani. După două zile, nemții le-au înapoiat armele.

Aviația germană a luat parte activă la ocuparea Ungariei. Imediat ce trupele germane puneau stăpânire pe câte un aeroport militar, începeau să sosească escadrilele germane, făcând zboruri de intimidare deasupra Budapestei și a altor localități ungurești.

Informațiuni neverificate încă afirmă că la ocuparea Ungariei au participat 700 de avioane germane.

Trupele germane de ocupație au procedat în așa fel încât până la sosirea lor la barierele Budapestei, în Capitală nu s-a știut nimic.

Între primii care au aflat știrea despre intrarea trupelor [germane] în Ungaria am fost și eu, datorită unei împrejurări norocoase și anume: în imobilul în care locuiește informatorul meu dr. Gh. Popa, închiriaza un apartament și un colonel ungar. Sora acestui colonel este soția șefului de gară

din stația Kelenföld (Budapesta). Aceasta

la ora 6.20 dimineața a telefonat fratelui ei știrea că au intrat nemții în Ungaria. Colonelul utilizează telefonul din apartamentul lui dr. Gh. Popa. De la acest colonel a aflat informatorul meu, care s-a îmbrăcat și a ieșit în stradă la un telefon public, de unde mi-a comunicat informațiunea la ora 6.40.

M-am sculat imediat, mi-am luat mașina și am plecat la toate barierele dinspre Buda. La Budaörs, la punctul unde se ramifică șoseaua care pleacă spre aeroport, am găsit trupe blindate germane, 25 tancuri mari — așezate pe ambele laturi ale șoselei —, aceasta la ora 7.40

dimineața. Iar la bariera Vienei, o coloană lungă de motorizate și blindate.

La ora 8.30, trupele germane de specialități în coloane mici și-au făcut apariția pe străzile Budapestei, în vreme ce toate barierele și cartierele din împrejurimile Budapestei erau ocupate de grosul forțelor germane.

Din momentul când primele trupe germane au ajuns la barierele Budapestei, trupe speciale de poliție, sub conducerea lui Ober SS Sturmführer Kaltenbrunner, au ocupat centralele Poliției și Siguranței —, astfel, cu ajutorul detectivilor unguri, a început arestarea oamenilor politici de stânga și a evreilor cu legături și roluri în viața politică și economică a Ungariei.

De asemenea, între primii au fost arestați diplomații italieni care s-au declarat aderenți ai guvernului Badoglio. La prim secretarul de legațiune italian Ferraris s-a găsit un aparat de telegrafie fără fir. Ferraris a încercat să se opună. A fost împușcat pe loc.

În radiogramele mele am raportat toate evenimentele mai importante care au urmat după ocuparea Ungariei. ■

„... în Capitală nu s-a știut nimic“

JURNAL DE FRONT

CONSTANTIN ISĂRESCU

• Un infern – Oarba de Mureș
• Într-o zi cu ceață grea... • Atac frontal • Cu pieptul ciuruit de un șnop de gloanțe • Jertfele tinerilor recruți

La 16 septembrie 1944, Regimentul 3 Dorobanți, din care făcea parte și autorul acestui jurnal de front inedit, a primit ordin să forțeze râul Mureș, în zona localității Cipău.

Începea una dintre cele mai tragice pagini înscrise de ostașii români în cronica eroică a eliberării Transilvaniei.

Să urmărim și noi însemnările autorului din acele zile de jertfe și eroism.

Pe Mureș, inamicul avea doar elemente de acoperire (avangposturi), iar cu grosul forțelor sale era organizat pe creasta dealului. Avea astfel avantajul unui întins câmp de vedere și supraveghere pe valea râului și în adâncime, dincolo de Mureș, pe pantele Dealului Cucerdea, zonă ocupată de armata română, până pe culmea acestui masiv deluros. În acest spațiu se putea supraveghea orice mișcare. În plus, avea în față cursul râului Mureș, destul de dificil de traversat.

Ordinul primit era temerar, căci atacarea pieptis a acestui deal, după fortarea Mureșului, părea imposibilă. Dar obstacolul trebuia înlăturat. El rămânea o piedică în aprovizionarea cu muniție și evacuarea răniților, pe lângă avantajul câmpului de vedere și tragere de care beneficia inamicul și-i făcea poziția inexpugnabilă.

La nord de Mureș, pe pantele de sud ale dealului Sângeorgiu, se afla localitatea Oarba de Mureș, pe care inamicul organizase un punct de

sprijin destul de puternic pentru dejucarea unei acțiuni de forțare a acestui important curs de apă, de către unitățile române.

Executarea ordinului de mai sus este debutul unei epoei: „Epopeea Oarba de Mureș”, care a început la 17 septembrie 1944 și a durat 20 de zile, până la 6 octombrie 1944, reprezentând momentele cele mai dramatice la care am participat cu ostașii R. 3 D. în luptele pentru eliberarea Transilvaniei de Nord-Vest.

Ca urmare a diversunilor executate de R. 3 D. la Cipău; R. 115 inf., din Detașamentul Motomecanizat General Niculescu, aflat la stânga R. 3 D., a reușit să forțeze Mureșul și să facă un cap de pod în zona localității Iernut. În seara aceleiași zile, la ora 21.00, într-o liniște desăvârșită, Compania 6/R. 3 D., folosind o porțiță improvizată, a trecut Mureșul în zona comunei Cipău și s-a instalat pe malul de nord. Apoi, trecerea s-a executat și de către celelalte companii ale Batalionului II/R. 3 D.,

cărora le-a urmat Batalionul I/3 D. Acțiunea a constituit o surpriză desăvârșită. În zorii zilei de 18 septembrie 1944 întregul Regiment 3 D., împreună cu statul său major, se găsea la nord de Mureș, făcând legătura tactică la stânga cu R. 115 infanterie.

În aceeași noapte a reușit să treacă Mureșul, în capul de pod și R. 4 vânători moto.

Prin ordinul Detașamentului Motomecanizat General Niculescu s-a dispus formarea unei grupări alcătuite din cele 3 regimente, aflate în capul de pod: stânga R. 4 vânători moto, centru R. 115 infanterie și dreapta R. 3 D., sub comandă colonelului Alecu Nicolae, comandantul R. 3 D., sub denumirea „Gruparea de atac colonel Alecu”, cu misiunea de a ataca și a ocupa cotele 495 și 463.

În ziua de 18 septembrie 1944, după o pregătire de artilerie, la ora 8.00, întreaga grupare a pornit la atac. Dar inamicul rezista, răspunzând cu un foc puternic. Se înre-

gistreează pierderi simțitoare. Către ora 12.00, R. 4 vânători moto ocupă cota 495, iar R. 115 inf. a ocupat șoseaua dintre cotele 495 și 463. Cu pierderi mari și R. 3 D. ocupă, cu Batalionul II/3 D., cota 463, apoi creasta Dealului Sângerorgiu.

Dar în jurul orei 13.30, inamicul a contraatacat sprijiniți de un puternic foc de artilerie pe tot frontul Grupării de Atac colonel Alecu. Batalionul II/3 D. nu poate păstra cota și s-a repliat la 100 m sub creastă. La stânga sa, R. 115 inf. s-a repliat mult mai la sud, punând în dificultate Batalionul II/3 D., al cărui flanc stâng a rămas descoperit.

19 septembrie 1944. Zi posomorâtă, cu ceață, apoi ploaie. La ora 8.00 se reia atacul și Bat. II/3 D. reușește, către ora 10.00, să recupe cota 463. La stânga sa, R. 115 inf. nu progresează; la dreapta Grupării de Atac colonel Alecu, Bat. I/R. 3 D. este atacat în flanc din Pădurea România Mare. Se cere Detașamentul motomecanizat să intervină cu artileria pe liziera de vest a acestei păduri și gurile de foc inamice sunt reduse la tăcere. Mai la dreapta, dincolo de pădure, Divizia 11 inf., cu R. 2 D. și 19 inf., care trecuseră Mureșul, dădea lupte grele pentru ocuparea localității Oarba de Mureș. Batalionul II/R. 3 D. rămâne înfipit în dispozitivul inamic, păstrând cota 463. La ora 12.45, inamicul contraatacă puternic pe întregul front al Grupării de Atac colonel Alecu.

Locotenent colonelul Brădețeanu, comandantul R. 115 inf., este ucis. Regimentul 4 vânători moto și Regimentul 115 inf. s-au repliat mult sub creastă. Batalionul II/R. 3 D. este obligat să abandoneze

cota 463 și să se replezie sub creasta Dealului Sângerorgiu, unde și-a consolidat apărarea.

20 septembrie 1944. Acalmie pe frontul Grupării de Atac colonel Alecu. În noaptea de 20 spre 21 septembrie, Regimentele 115 inf. și 4 vânători moto sunt trecute la sud de Mureș și înlocuite de Divizia 9 infanterie, comandată de generalul Ionașcu Costin. Manevra respectivă s-a executat sub protecția R. 3 D., rămas în capul de pod, în poziția de la 20 septembrie 1944 revenind în subordinea Diviziei 11 infanterie. Au ieșit din capul de pod 2 regimente, fiind înlocuite de cele 3 regimente ale Diviziei 9 infanterie: 34, 36, 40 infanterie.

21 septembrie 1944. Unitățile Diviziei 9 infanterie au reluat atacul către cota 495 și creasta Dealului Sângerorgiu, antrenând și Bat. II/3 D., ce acționa spre cota 463 cu rezultate nesemnificative.

Între 21-26 septembrie 1944 au fost inițiate numeroase atacuri, la care inamicul a ripostat cu contraatacuri. Noi am presat încontinuu, zi și noapte, cu câte trei-patru și chiar cinci atacuri pe zi. Cotele și creasta Dealului Sângerorgiu treceau succesiv de-o parte sau alta a forțelor aflate în înclăstare, cu pierderi mari.

Nici tăvălugul barajelor rulante ale artileriei, nici impetuoasele atacuri date în sunetele trompetelor Diviziei 9 infanterie nu au modificat situația.

La 27 septembrie 1944, ora 5.00, Divizia 9 inf. este scoasă din capul de pod, fiind înlocuită de Divizia 21 infanterie, comandată de generalul Dumitrescu Polihrom, sub a cărui conducere a trecut și R. 3 D. Schim-

barea a determinat unele remanieri și în dispozitivul R. 3 D. Astfel, Bat. II/R. 3 D. s-a extins și asupra frontului ocupat de Bat. I/R. 3 D., până la liziera Pădurii România Mare, iar Bat. I/R. 3 D. a trecut la stânga Bat. II/3 D., reocupând fostul dispozitiv al R. 36 inf. din Divizia 9 infanterie.

În aceeași noapte, Bat. III marș / R. 3 D., aflat în rezerva Diviziei 11 inf., în localitatea Ogra, la sud de Mureș, a primit ordin să treacă râul, în capul de pod, pentru a sprijini R. 2 D., care lupta în localitatea Oarba de Mureș și era puternic contraatacat în flancul drept de unități din Divizia 8 cavalerie germană SS.

La flancul stâng al Bat. III marș / R. 3 D., comandat de maiorul Drăgan, acționa Compania 1 a acestui batalion, condusă de căpitanul rez. Iosif Ion, care între 29 august și 15 septembrie fusese ajutor de comandant al R. 3 D. instr., de departe cel mai brav dintre ofițeri Regimentului 3 Dorobanți, la rândul său, brav.

Calm, capabil să-și pondereze curajul, dar și frica firească în momentele critice, dispunea de o rară capacitate de manevră. Aici, la Oarba de Mureș, folosind această capacitate în terenul frământat al localității, cu acoperiri pomicele, vii și crânguri, prin care s-a strecurat cu compania, a ocilit șezarea pe la sud-vest, învăluind flancul drept și spatele inamicului și, cu pierderi minime, a ocupat-o. Obiectivul zilei fusese atins.

La ora 13.00 însă a fost chemat de comandantul batalionului, care i-a transmis ordinul Diviziei 11 inf., prin care se ordona reluarea atacului în vederea ocupării cotei 421 de pe creasta Dealului Sângerorgiu. Folosind porumbiștea și celelalte acoperiri s-a apropiat de înălțime instalându-se pe o poziție favorabilă porniri la atacul de a doua zi, pentru ocuparea cotei. În cursul nopții inamicul a încercat un atac nereușit.

Lupta a fost reluată a doua zi, în întregul Batalion de marș/R. 3 D. A fost una dintre cele mai crâncene confruntări din acest sector. Încă din primele ore ale atacului, maiorul Drăgan, comandantul batalionului, a fost rănit și evacuat, transmitând comanda, printr-un curier, căpitanului de rezervă Iosif Ion. Acesta a dispus ca plutonul comandat de sublocotenentul de rezervă Stancu Gheorghe să învalua cota prin vîile de pe panta de sud-vest a acestei înălțimi și să cadă în spatele inamicului, care se apăra cu îndârjire. Dând o

În p. 46: militari români și sovietici pe frontul din Transilvania
Ostași români într-o localitate transilvăneană eliberată

intensitate sporită atacului frontal, executat cu plutonul comandat de sublocotenentul Iordănoiu Dumitru. manevra prin via a fost necesită de inamic și, când și-a simțit spatele amenințat, a slăbit rezistența față de acțiunea frontală a plutonului sublocotenent Iordănoiu, care se avânta. A fost prima subunitate ce a ajuns pe cotă. Sublocotenentul Iordănoiu Dumitru însă cade cu pieptul curiuit de un snop de gloanțe de mitralieră inamică.

Rând pe rând ajung pe cotă și pe creasta dealului și celelalte subunități ale batalionului, obiectivul zilei fiind atins. Dar inamicul a dezlănțuit imediat un acerb bombardament de artilerie, de toate calibrele, pe cota și pe creasta dealului cucerit. O schijă de artilerie grea, destul de mare, dar din ferecure cu viteza rămasă mică, l-a lovit pe căpitanul de rezervă Iosif Ion în abdomen. Un mai mare efect l-a avut șocul loviturii, ca orice lovitură în plex, care l-a imobilizat până și-a reglat ritmul normal al respirației. Imediat i s-a mai dat sub comandă un batalion de pionieri și un escadron de cavalerie, formând „*Detășamentul Căpitan Iosif*”, cu care a continuat atacul.

De la postul de comandă al Reg. 3 D. aflat la un km la stânga localității Oarba de Mureș, am urmărit acțiunea „*Detășamentului Căpitan Iosif Ion*”. O reflexie a colonelului Alecu Nicolae, comandantul R. 3: „*Detășamentul căpitanului Iosif depășește forța actuală a R. 3 D., pe care-l comand eu*”.

După intrarea Diviziei 21 infanterie în dispozitiv, în capul de pod, pe același timp ploios, au continuat atacurile și contraatacurile, care uzau forțele înclăștate, fără a se produce vreodată modificări în aliniamente. Numărul morților și al răniților creștea. Cad răpuși: locotenentul de rezervă Ciora Octavian, sublocotenentul de rezervă Simen Tit Liviu, sublocotenent activ Nicola Ion, toți făgărășeni. Sunt grav răniți și evacuați: căpitan de rezervă Șerban Constantin, sublocotenentii de rezervă Medianu și Rusu Liviu. Cad morți și grav răniți mulți din tinerii recruți cu care am venit cântând *Treceți batalioane române Carpații*.

În jurul postului de comandă al R. 3 D. se întindea o mare băltă de sânge. Era sânge scurs din rănilor celor ce așteptau să fie evacuați la postul de prim ajutor aflat la sud de Mureș, în localitatea Cipău. Îmi stăruie și acum în memorie figura

unuia din acești tineri, rănit grav, care plângea ca un copil și striga în continuu: „*MAMĂ*”. M-am ocupat de el, îndosebi, și, atunci când chemat de sarcinile ce-mi reveneau plecam, nu mai striga mângâietorul cuvânt „*mamă*”, ci „*domnule sublocotenent*”. S-a stins chemându-mă, înainte de a putea fi evacuat la postul de prim ajutor, aflat dincolo de Mureș. Locotenent-colonelul Matei, care conducea tragerile grupării de artilerie a Diviziei 21 infanterie, juxtapusă pe postul de comandă al R. 3 D., a ținut să-mi spună: „*În tristă postură ești pus, domnule sublocotenent, să fii preferat «mamei» și să nu-l poți salva!*”...

În dimineața zilei de 29 septembrie 1944 artileria inamică bombarda plaja de la Cipău, pe unde se făceau evacuările răniților și aprovizionările cu hrană, armament și muniție ale unităților aflate în înclăștarea din capul de pod, de la nord de Mureș. Bătălia se dădea pentru cucerirea Dealului Sângeorgiu, cu faimoasele cote 495 și 463. Ne aflam în gropile individuale: la dreapta, groapa căpitanului Costăchescu Alexandru, șeful Biroului 3 operații; la mijloc, groapa colonelului Alecu Nicolae, comandantul R. 3 D.; iar la stânga, groapa mea, sublocotenent de rezervă Isărescu Constantin, șeful Biroului 2 Informații. Mai la stânga, se aflau gropile ofițerilor Grupării de artilerie a Diviziei 21 inf., condusă de locotenent colonelul Matei.

Eram în gropi, privind înapoi, la acerbul bombardament executat de artileria inamică asupra plajei de la Cipău.

Locotenent colonelul Matei, artileristul, a fost surprins afară din groapă, când inamicul a plasat o salvă de artilerie și aruncătoare de mine, chiar peste postul nostru de comandă. Am văzut că din urechea dreaptă a colonelului Alecu Nicolae, comandantul R. 3 D., țâșnea sânge și am strigat: „*Domnule colonel sunteți rănit!*”, la care, la rândul său, mă atenționează: „*și tu ești rănit!*”. Simțisem lovitura schije, înfiptă în obraz, la un centimetru sub marginea inferioară a orbitei ochiului drept, dar am avut impresia că am fost lovit de pământul aruncat de explozia proiectilului, care făcuse următoarele victime: sergentul curier Ilinoiu, ce tocmai venea din misiune, murise; locotenent colonelul Matei, artileristul, surprins afară din groapă, primise mai multe schije pe partea

dreaptă a corpului; colonelul Alecu Nicolae, comandantul R. 3 D., care avea lobul urechii drepte retezat; iar eu aveam o schijă în obraz, oprită pe osul facial la un centimetru sub orbita ochiului drept. Nu i-am dat importanță, gândind la marea șansă pe care am avut-o, căci dacă venea un centimetru mai sus, pierdeam un ochi. Eram fericit, socotindu-mă norocos și am minimalizat mica împunsătură facială. Însă, începând de a doua zi, obrazul și regiunea s-au inflammat jenându-mă la vedere, dar am continuat să le socotesc de mică importanță. Doar la 8 octombrie 1944, pe timpul marșului de urmărire, la Câmpia Turzii, schija mi-a fost scoasă de locotenentul medic de rezervă Bogdan Liviu. Era ceva mai mare decât un bob de porumb. Rana începuse să supureze, dar după eliminarea cauzei s-a vindecat.

Luptele din capul de pod de la Oarba de Mureș au continuat cu aceeași cerbie în zilele de 30 septembrie și 1-5 octombrie 1944, fără ca aliniamentul atins la 28 septembrie să sufere modificări. Doar efectivele se împuțau.

În noaptea de 5 spre 6 octombrie, Diviziile 11 infanterie și 21 infanterie au fost scoase din capul de pod de la Oarba de Mureș, fiind înlocuite de Regimentul 3 Călărași, prin extinderea marilor unități ale Corpului 2 Armată Română.

Diviziile 11 și 21 infanterie intrau sub comanda Corpului 6 Armată Română, care trebuia să străpungă rezistențele inamice de pe Mureș și cursul inferior al Arieșului, pe la Vișoara, în sud-estul orașului Turda. Era sfârșitul unei etape eroice: „*Oarba de Mureș!*”.

Luptele de la Oarba de Mureș, cu care se încheie cea de a doua etapă a războiului antifascist, ne-au costat multe jertfe.

Nu mai R. 3 D., în cele 20 de zile de lupte neînclăștate, a pierdut 16 ofițeri, 8 subofițeri și 412 ostași, care au fost îngropați în cele câteva iugăre de cimitir din localitatea Cipău, alături de jertfele Regimentelor 2 D. Vâlcea și 19 inf. Caracal; din Divizia 11 infanterie; din R. 4 vânători moto și R. 115 inf.; din Detășamentul Moto Mecanizat general Niculescu; R. 34, 36 și 40 inf. din Divizia 9 inf.; din cele 3 regimente ale Diviziei 21 infanterie. După război, aceștia au fost reînmușăți în cimitirul eroilor din localitatea Oarba de Mureș. ■

(Va urma)

DIPLOMAȚII ROMÂNI ȘI-AU FĂCUT DATORIA

● Necunoscut ● Necunoscut ● Necunoscut

Există numeroase episoade în istoria corpului diplomatic românesc în care reprezentanți ai săi au probat nu numai deosebite calități profesionale, ci și o atitudine umanistă, de înțelegere și sprijin față de conaționalii lor aflați pe meleaguri străine în condițiile atât de vitrege ale celui de-al doilea război mondial. Din păcate, datorită vălului de tăcere care, în perioada totalitarismului, s-a abătut și asupra existenței corpului diplomatic românesc de dinainte de 1944, multe din aceste momente de referință au rămas nerelevante. Un asemenea episod, în care diplomați români au acționat asumându-și riscuri reale, însuflețiți de sentimente de compasiune față de concetățenii lor, indiferent de originea și apartenența lor religioasă, face obiectul acestui articol. Este vorba de reconstituirea, pe baza unor mărturii documentare necunoscute până în momentul de față, din câte știm, aparținând chiar celor care au participat la evenimente, a împrejurărilor în care diplomați de la Consulatul român din Viena au avut un rol decisiv, în perioada 1941-1944, în salvarea unor familii de evrei originari din România de la pericolul extrem care îi pândea în acel moment: deportarea în lagărele de exterminare germane.

Dr. ALEXANDRU POPESCU

Himmler: „În România nu este nimic de făcut“

Înainte de a ne ocupa de împrejurările concrete ale acestui

În imagini: evrei din Salonic pornesc pe calea deportării, în vreme ce în înfățișările sovietice ei erau adesea spânzurați pe loc.

episod, ne vom referi, pe scurt, la contextul, atmosfera în care el s-a derulat, deci la atitudinea guvernului român față de evrei începând de la sfârșitul anului 1942 când, pe fondul constatării că victoria Germaniei nu mai era sigură, apar o serie de modificări, este drept într-un moment în care legislația și măsurile rasiste produseseeră numeroase victime (două treimi din evreii deportați în Transnistria muriseră). Ne vom referi

la o serie de documente aflate în Arhiva Institutului de istorie contemporană din Stuttgart, puțin folosite, după cunoștința noastră, de cercetători, care atestă neparticiparea României la „soluția finală“ în accepțiunea sa germană. Deja, în ianuarie 1943, însuși Himmler se adresa șefului Gestapoului, Müller, arătând: „După părerea mea, în România nu este nimic de făcut. Sunt de părere că ar fi mai bine dacă însărcinații germani pentru

rezolvarea problemei evreiești ar fi retrasă din România". Un raport al „Volksdeutsche Mittelstelle”, care ținea legătura cu organizația etnicilor germani din România, din aprilie 1944, deci după ce, în teritoriile răpite României prin dictatul de la Viena, autoritățile maghiare trecuseră la aplicarea „soluției finale” prin deportarea masivă a evreilor, este de părere că „Guvernul [român] nu înțelege în chestiunea evreiască nimic. Din contră, guvernul și autoritățile combat orice acțiuni dușmănoase împotriva evreilor”. Acestea sunt, între altele, motivele pentru care, în cursul înțevetărilor sale cu Mihai Antonescu din 5 ianuarie 1944, Ribbentrop îi impută tratamentul „prea lax” față de evrei, ca și faptul că, în continuare, are o atitudine „prea conciliantă față de evrei”. O altă afirmație a sa atrage atenția în contextul subiectului care ne interesează. Ribbentrop arată că i s-a comunicat de către șeful misiunii diplomatice a Germaniei la București că guvernul român i-a informat pe reprezentanții săi diplomatici în capitalele europene de precauțiunea cu care sunt tratați evreii din România.

În volumul apărut în 1996, la Viena, intitulat *Geisterbeschwörung. Eine jüdische Jugend im Wien der Kriegsjahre* (Conjurația spiritelor. O tânără evreică la Viena în timpul războiului) de Elisabeth Trahan, care trăiește în momentul de față în Statele Unite ale Americii, sunt narate, alături de alte episoade ale existenței autoarei în capitala Austriei după anexarea acestei țări de către Reichul nazist, împrejurările în care familia sa, ca și alte familii de evrei originare din România, au fost ajutate de consuli generali ai României la Viena, în perioada 1941-1944, Constantin Măreș și Radu Flondor. După „Anschluss”, Legația României fusese transformată în consulat dependent de misiunea diplomatică a României la Berlin.

Într-o scrisoare adresată Ambasadei României la Viena (septembrie 1997), doamna Trahan oferă și alte informații referitoare la familia sa și la împrejurările premergătoare evenimentelor narate în volum. Tatăl ei, inginer Albert Welt, născut la Cernăuți, era fiul lui Sigmund Welt, redactor șef al ziarului *Czernowitzer Morgenzeitung* și luptase în armata

română în primul război mondial, deci beneficia, potrivit legii din februarie 1924, de tratamentul special aplicat evreilor care dobândiseră cetățenia română înainte de 1918-1919. Din 1936 trăia la Viena (a murit în 1956). În 1941, membrii familiei sale primiseră din partea șefului Consulatului român la Viena pașapoarte românești valabile pe șase luni. Prin primirea acestui pașaport, care, așa cum arată doamna Trahan, „o datorăm, în exclusivitate, consulului român” (Constantin Măreș), „am fost salvați de deportările de atunci” (în lagărele germane).

Ministerul Afacerilor Externe al României intervine

Urmează episodul de la începutul lunii iunie 1943, amintit în volum, când, în fața înțetirii măsurilor de deportare, familia Welt se îndreaptă spre singurul loc unde mai spera să primească ajutor: Consulatul român. Aici întâlnesc și alte familii de evrei originare din România care solicitau, de asemenea, ajutor. Așa cum se remarcă textual, consulul român, Radu Flondor, pus în fața acestei situații, este „revoltat”, afirmând că „germanii nu au dreptul să aresteze români”. Consulul se hotărăște să preia inițiativa și permite familiilor refugiate în Consulat să rămână aici până ce pericolul transportării în lagăre va trece. Familiile diplomaților oferă ajutor și hrană grupului de evrei, ceea ce o impresionează în mod deosebit pe autoarea volumului. Este inutil să mai subliniem riscul la care se expuneau diplomații români, cunoscută fiind duritatea cu care acționa Gestapoul, mai ales în cazul unor persoane care se opuneau măsurilor de deportare a evreilor.

Pentru a-i pune la adăpost de pericolul viitoarelor deportări în lagărele de exterminare, în perioada următoare, consulul român își dă concursul pentru ca evreii originari din România, aflați în acel moment la Viena, să se poată întoarce în țară, unde măsurile antisemite scăzuseră în intensitate, existând chiar posibilitatea emigrării lor în Palestina. În ceea ce privește familia Welt, membrii săi primesc din partea consulului o adevărată prin care se arată că ar fi „pe jumătate evrei”, ceea ce îi pune la adăpost de a fi reținuți de poliție și

puteau căpăta atât de prețioasele cartele de alimente. Ar mai fi de amintit că, așa cum arată autoarea, între consulul Flondor și tatăl ei existau și legături afective, dat fiind că se cunoscuseră, încă înainte de primul război mondial, la Cernăuți.

Faptul că nu a fost vorba de inițiative izolate este atestat de constatarea că, și în perioada următoare, evrei originari din România erau adăpostiți la Consulatul român ori de câte ori se ivea pericolul unor deportări.

De fapt, se poate spune că aceste inițiative fuseseră pregătite prin chiar unele instrucțiuni ale Ministerului de Externe, așa cum ne-o atestă o informare transmisă de către consulul C. Măreș, la 9 martie 1942, către Raoul Bossy, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berlin, în subordinea căruia se afla și Consulatul din Viena. Se arată că, față de ordonanța poliției, după care și evreii originari din România urmau să poarte „steaua lui David”, s-a protestat pe lângă autorități, menționându-se că nu s-au primit instrucțiuni în acest sens din partea Legației din Berlin sau din partea Ministerului Afacerilor Externe român. Până la primirea unor asemenea instrucțiuni, consulul C. Măreș arată că el se va prevala de circulara Ministerului Afacerilor Externe al României din 11 noiembrie 1941 care prevedea ca „să se acorde întreaga protecțiune tuturor cetățenilor români din străinătate, fără nici o distincțiune, semnalându-se toate cazurile în care persoana sau proprietatea lor ar fi lovită de măsuri speciale discriminatorii”. Este vorba și de această dată de un document puțin folosit de cercetătorii români, dar cu atât mai important cu cât atestă că Ministerul Afacerilor Externe al României dăduse instrucțiuni privind protejarea cetățenilor români, inclusiv a evreilor originari din România, ceea ce a permis și consulilor români de la Viena să ia măsurile la care ne-am referit mai sus. De fapt, nu este vorba de o inițiativă izolată, dat fiind că, în toamna anului 1941, când se pusese problema ca evreii să poarte semnul distinctiv al „stelei lui David”, Consulatul român din Paris ceruse ca evreii, cetățeni români, aflați în Franța, să fie exceptați de la această măsură.

(Continuare în p. 59)

HITLERJUGEND

„Un tineret

de care lumea

să învețe

a se teme“

R. BERGMANN

Istoria secolului nostru a dovedit că orice sistem totalitar conține aceleași elemente ale hipnozei colective, uzând de o mașinărie psihologică capabilă să mobilizeze oameni în numele unor motivații – fie ele și iraționale – și autodefinindu-se singurul reprezentant calificat al „adevărului absolut“.

Adulatul Führer însă nu se sfia să-și exprime cinismul și disprețul față de propriul lui popor. Bătrânul Fritz Thyssen – cel care susținuse financiar propaganda partidului național socialist, dar după preluarea puterii de către Hitler fusese decepționat de politica Führerului, și în 1939, se refugiase în Franța – povestea în 1946 cunoscutei ziariste americane Janet Flanner, cum odată, întrebându-l pe Führer cum reușește să hipnotizeze masele, acesta îi răspundese: „Când încep o cuvântare, numai în primele minute trebuie să fiu foarte concentrat. După aceea, pot povesti orice ineptie. Nu mai contează“. Și izbucnise în râs.

În lagăre numeroși copii vor plăti pentru un regim blestemat

De la 100 de mii la aproape 9 milioane

În perioada postbelică au apărut multe lucrări despre tineretul german al anilor 1933-1945, unele chiar justificative. Cunoașterea celui mai sumbru deceniu din istoria secolului nostru, a metodelor aplicate de naziști în rândul tineretului, pentru a-l pune în slujba planurilor lor criminale, este astăzi mai necesară decât oricând, date fiind recrudescența, activizarea grupărilor neonaziste în Germania și nu numai. La fel de important ar fi să nu uităm de acei puțini tineri germani care, au avut curajul ca, în condițiile existenței unui aparat represiv, perfect organizat, Gestapoul, să-și riște viața pentru a nu deveni „executori voluntari” ai acestui regim sângeros.

Primul pas făcut de hitleriști după preluarea puterii, în 1933, a fost desființarea – odată cu partidele politice – a tuturor organizațiilor de tineret. Le-a luat locul Hitlerjugend-ul („Tineretul hitlerist”) cu monopol absolut. La scară națională, această organizație – menționată în articol cu sigla HJ – se află într-o poziție marginală. Avea sub 100 000 membri, în timp ce, de exemplu, organizațiile sportive de tineret numărau 2 milioane, cele catolice 1 milion, cea sindicală 40 000 membri.

Succesul rapid înregistrat de HJ, după 1933, se datorește, pe de o parte, statutului său de organizație unică, dar și faptului că a preluat stilul acțiunilor proprii organizațiilor de tineret din timpul Republicii de la Weimar: tabere, marșuri, uniforme ș.a. Participarea pe bază de voluntariat a dispărut la scurt timp, devenind o sarcină obligatorie, strict reglementată. A urmat anihilarea celorlalte organizații de tineret, în primul rând a celor cu orientare de stânga, executată rapid, radical, brutal: bunurile lor au fost confiscate, funcționarii și membrii mai activi arestați, torturați, deportați, asasinați.

Ultimele organizații de tineret care au supraviețuit au fost cele confesionale; cele catolice au existat până în anul 1938, cu o activitate limitată la sarcini caritabile și bisericești. Dar și acestea au fost supuse unor continue șicanări și atacuri din partea „patrușelor de control” ale HJ-ului (Streifendienst).

Prin cadrele lor de conducere, organizațiile de tineret evanghelice au fost, în majoritatea lor, sub influența partidului nazist (NSDAP), astfel încât, încadrarea lor în HJ a mers repede, fără greutate, realizându-se încă din 1934. O atitudine de rezistență politică nu s-a semnalat decât în rândurile tineretului muncitoresc. De asemenea, s-a înregistrat o anumită distanțare a celui catolic.

În 1936 s-a încheiat totala înregimentare a tineretului german în HJ, care, în 1938, a ajuns la 8 700 000 membri, între 10 și 18 ani. Era „singura conducere politică autorizată” cu dreptul exclusiv de „educare a tineretului german”. Reichsjugendführer a fost numit Baldur von Schirach. Cu o sinceritate brutală, într-un discurs ținut la Reichenbach, la 2 decembrie 1938, Hitler declara: „Acești băieți de 10 ani intră în organizația noastră... ajung în 4 ani... în HJ, de unde îi primim direct în partid, în «Frontul muncii» (Arbeitsfront), în SA sau în SS. Și, dacă acolo n-au devenit încă național-socialiști desăvârșiți, timp de 6-7 luni sunt slefuiți în «Frontul muncii», cu lăpata germană... Urmează Wehrmachtul pentru alte tratamente, timp de 2-3 ani, ca în nici un caz să nu recidiveze, după care urmează iar SA și SS-ul. Astfel ei nu vor mai fi liberi toată viața...”

Mult înainte de 1933, terenul a fost pregătit prin campanii propagandistice. Lozinci adecvate mentalităților specifice diverselor pături ale tineretului, stării lor de spirit, pasiunilor lor, au mers direct la țintă. S-a speculat neîncrederea generală în sistemul parlamentar, s-a cultivat demagogia „opozitia” față de gene-

rația celor mai în vârstă, național-socialismul a fost prezentat drept „voinea tineretului”, iar în rândurile muncitorilor se vehiculau noțiuni „anticapitaliste”.

În condițiile nesiguranței generale și nemulțumirii tineretului, în anii '30, s-au lansat promisiuni atractive: un „spate sigur”, unde toți tinerii și tinerele ar fi frați și surori ai națiunii, o comunitate etnică „ce începe în copilărie și se termină la bătrânețe”.

La toate acestea s-au adăugat, de la început, o asiduă campanie antisemită, precum și continua preamărire a forței, violenței, ridicată la rang de „caracteristică a revoluției național-socialiste, tipică tineretului hitlerist”. „Germania are nevoie nu atât de artiști sau intelectuali, cât mai ales, de oameni angajați și luptători”, scria o revistă a HJ-ului în 1934, sau – cum formula Hitler –, „un tineret de care lumea să învețe a se teme. Un tineret violent, nemilos”.

Baldur von Schirach în înțelegere cu Wehrmachtul

Statul național-socialist n-a îndrăznit să acorde învățământului rolul decisiv în educarea tineretului, în integrarea lui în sistem, cu toate că școlile, la toate nivelele, au îmbrăcat uniforma ideologică nazistă. Manualele au fost radical epurate de lucrările literare ale unor scriitori taxați drept „străini de popor”: B. Brecht, H. Mann, E. Kästner, E.M. Remarque, St. Zweig ș.a.m.d. Noțiunile sacrosante de „rasă”, „spațiu vital” („Lebensraum”), „Führer” ș.a. au pătruns în limbajul tuturor disciplinelor, indiferent dacă era vorba de științele naturii, istorie sau muzică. Se punea mare accent pe „gândirea colonială”, deoarece „coloniile sunt pentru un popor puternic... o chestiune de onoare”.

Toată campania de educare a tineretului viza inocularea preceptului „a crede și a asculta”, a fi pregătit mai cu seamă pentru a muri

În 1939, succesele obținute pe front asigurau lui Hitler sprijinul

decât a trăii. „Corpul tău aparține națiunii”, se afirma, citindu-se cuvintele lui Hitler. „Statul trebuie să se bazeze pe creșterea unor corpuri sănătoase până în măduva oaselor. Doar pe planul doi vine dezvoltarea capacităților spirituale...”

Social-darwinismul secolului XIX a devenit principiul de bază: numai ceea ce e sănătos și tare poate răzbate, „tot ce e slab ori bolnav trebuie să dispară”. În acest spirit „este vital să fii mai presus de ceilalți și, totodată, să te supui necondiționat celui mai puternic”.

După 1933, treptat, organizația „Hitlerjugend a fost pusă în slujba țelurilor statului nazist. Structura i-a fost strict reglementată. În 1934 s-au introdus „întrecerile naționale pe profesioniști”, iar în 1935 cele sportive. 3,5 milioane de tineri în 1935 și 7 milioane în 1939 au participat la aceste gigantice manifestări de masă. Pas cu pas, pregătirea paramilitară, exercițiile de tir au fost introduse pe scară tot mai largă. În 1939 s-a încheiat o înțelegere între Wehrmacht și Baldur von Schirach, pentru înființarea unor „unități speciale” în cadrul HJ-ului: 90 000 tineri în „Motor-HJ”, 50 000 în „Marine HJ”, 74 000 în „Aviație HJ” și 29 000 în „Informații HJ”. SS-ul își capătă și el partea: există dispoziție ca unitățile sale să

recruteze înainte de toate tineri din „Patrulele HJ”.

Printr-un sistem aproape perfect de organizare, s-a urmărit cu consecvență și cu succes mobilizarea continuă a tineretului la activități dirijate, lăsând

Tinerii puteau fi reținuți de organele polițienești locale „spre a se conforma obligațiilor stabilite”. „Măsurile disciplinare” au devenit dispozițiuni de pedeapsă. În octombrie 1940, Reichsführerul SS Heydrich a instituit, pentru tinerii recalcitrați, „arestul pentru tineri”, într-o „încăpere adecvată” a poliției, pat

Generalul Seeckt, având în stânga sa pe generalul von Fritsch, trece în revistă o trupă a Reichswehrului (1936)

puțin timp pentru a gândi individual, a face planuri ce ar fi implicat responsabilități personale, inclusiv riscul unei decepții. Mașinăria organizatorică și psihologică i-a privat pe tineri de activități individuale, în schimb, ei participau neobosit la: exerciții paramilitare, mitinguri, marșuri, pregătirea condiției fizice și ideologice, strângerea recoltei, sprijinirea frontului și multe altele.

Încă înainte de începerea războiului, la 25 martie 1939, se ordonă instituirea „Serviciului obligatoriu pentru tineret” (*Jugenddienst – pflicht*) și, concomitent, obligativitatea pentru toți tinerii de a se înscrie în HJ. Toți cei care împliniseră, până la 5 martie acel an, vârsta de 10 ani trebuiau să se prezinte la HJ Führerul local, spre a fi înregistrată. Instrucțiunile prevedeau totodată sancțiuni: „o pedeapsă până la 150 de mărci sau închisoare, în caz că reprezentantul legal se opune”.

cu saltea tare, pâine și apă. Un astfel de arest dura de sâmbătă orele 14.00 până duminică orele 18.00. La orice încercare de evadare, se prevedea ca cel vinovat „să fie recuperat cu forța și, în anumite cazuri, trimis într-un lagăr de concentrare”.

S-a întărit legătura dintre „Patrulele HJ” și poliție. Înființate în 1933, inițial ca organe de menținere a ordinii la manifestările de masă, ele au devenit, cu trecerea anilor, o organizație în cadrul organizației, cu competențe mereu lărgite și în supravegherea tinerilor rezistenți, și în acțiuni represive împotriva străinilor și evreilor.

Se practica presiunea și în sectorul vital al profesiei. După 1938 nici un tânăr nu se mai putea angaja decât cu o referință a HJ-ului. I.G. Farbenindustrie a publicat în clar în presă, încă din 1935, că nu angajează decât membri HJ.

„Navajos“ contra HJ

Pentru cei calificați drept „needucabili“ s-au înființat „Lagăre pentru apărare tineretului *Jugend-schutzlager*, cu un regim sever de muncă și numeroase pedepse: reținerea rației de mâncare, între 5 și 15 lovituiri, 21 zile de arest. În Möringen exista un astfel de lagăr pentru băieți peste 18 ani (limită minimă ce nu a fost respectată), unde personalul de pază consta dintr-o companie SS, iar personalul administrativ din membri ai poliției.

În condițiile unei terori de o mare brutalitate, opoziția tineretului german din Reich nu a putut ființa ca o mișcare mai largă, ci doar foarte scurtă vreme după anul 1933. Ea a fost distrusă din rădăcini. I-au luat locul acțiuni mai mult sau mai puțin individuale, organizate de grupulețe diferite structurate, fără legătură între ele, cuprinzând tineri de origine socială diferită și variat motivați.

Fără a le subevalua importanța, ele nu puteau constitui o contrapondere a atotputernicej HJ. De remarcat totuși că majoritatea tinerilor opoenți erau membri HJ, care nu voiau să se supună necondiționat caracterului militar dominant al acestei organizații. Oficialitățile au încercat să compromită opoziția acestor tineri etichetați drept „bande de huligani“, iar acțiunile lor – criminale.

Numărul exact al tinerilor germani rezistenți nu a fost cunoscut. Numele lor au dispărut în multe acte distruse de naziști și de război. Se știe totuși că în perioada 1933 - mai 1945 s-au reconstituit 567 cazuri de execuții, cărora le-au căzut victime tineri între 16 și 30 ani. Primele condamnări la moarte au început încă din anul 1933, când la Altona au fost decapitați patru tineri. La Congresul Mondial al Tineretului împotriva războiului și fascismului, desfășurat la Paris în septembrie 1933, sub președinția lui Henri Barbusse, a fost lăsat un

loc liber în prezidiu, în amintirea celui mai tânăr dintre ei: Bruno Tesch.

Un raport al unei patrule a HJ-ului, din anul 1936, relatează că la Köln au loc repetate „atacuri organizate și provocări“ împotriva membrilor HJ, de către un grup denumit „Navajos“. Se menționa și că în multe cazuri, „poliția nu reușește să-i aresteze pe autori, ei fiind eliberați de masa oamenilor din jur“.

Un document al Gestapoului din Leipzig, datat 9 mai 1938, analizează atmosfera generală din rândurile tineretului: „în diverse cartiere ale orașului, în principal la periferie, se adună un mare număr de tineri în grupuri... fiindu-le comună o atitudine conștient de opoziție față de Tineretul Hitlerist și de stat“. Numeroși tineri au fost deferiți justiției, activitatea lor fiind categorisită drept „pregătirea unei trădări de patrie“. „Tema discuțiilor purtate de ei [tineri] – arăta raportul – era de natură politică, inspirată din emisiunile posturilor de radio străine“.

Cercurile anglofile la index

Cea mai cunoscută grupare de opoziție a purtat numele de „Edelnesspiraten“ (Pirații flori de colț) cu centrul la Köln, Düsseldorf, precum și în alte orașe industriale ale Germaniei. Era compusă din tineri între 14 și 18 ani. Gestapoul îi socotea „periculoși pentru stat“. În decembrie 1942 toate aceste grupări au fost zdrobite: la Düsseldorf și Duisburg câte 10 grupuri, fiecare cu 260 membri, la Essen 124 membri, la Wuppertal 72. În acest din urmă oraș ei au distribuit și manifeste, în care s-au adresat „tineretului, carne de tun pentru potențialii lui Hitler“. La Köln activa grupul „Die Zuverlässigen“ (Cei de nădejde) ai cărui membri au scris pe pereți lozinci politice și au distribuit 2 000 fluturași în tramvaie și pe sub porți.

Unii tineri își puneau demonstrativ steaua galbenă pe piept și se așezau în tramvaie pe locurile interzise evreilor. O parte dintre ei au fost executați de Gestapo fără sentință judecătorească, în mod public, în văzul multor curioase.

Un raport al Ministerului de Justiție, din 1943 menționa atacurile comise împotriva membrilor HJ în orașele Königsberg, Alfeld, Bochum și Warrenscheid și activitatea unui club din Düsseldorf, „Clubul piraților de aur“, care tipărea afișe, cu texte ca: „Jos Hitler, vrem libertate!“ După o razie în Berlin-Schöneberg, în martie 1943, în urma arestării a 133 tineri, s-a activat grupul „C.D.U. - Club der Unheimlichen“ (Cei înfricoșători), care ataca membrii HJ, având ca principal animator un ucenic de 17 ani.

Gestapoul a fost preocupat și de cercurile „anglofile“ din Hamburg, ce se numeau „Swing“. Membrii vindeau, împrumutau și reproduceau plăci de gramofon de limba engleză, „demonstrațiile lor hot și swing“ fiind socotite „dușmănoase statului și reacționare“. După cum reiese dintr-un raport din 1941, era vorba de muzica anglo-americană interzisă, ca de exemplu de șlagărul „We will hang out our washing on the Siegfried line“ (O să ne punem rufe la uscat pe linia Siegfried). Membrii grupării se salutau cu formule englezești, organizau seri dansante cu circuit închis și își luau nume englezești. Sute de membri au fost arestați și condamnați.

În 1942, într-un document „strict secret“, semnat de șeful Poliției, Kaltenbrunner, acesta sublinia „necesitatea unor măsuri deosebit de severe“, în vederea combaterii „găștilor de tineri“, și ca în punerea lor în aplicare să fie atrași pe scară largă membrii „patrulelor HJ“. În același an Himmler îi scria lui Heydrich: „După părerea mea tot răul trebuie eradicat din temelii... Toți autorii principali... să fie trimiși în lagăre de concentrare. Acolo trebuie să capete mai întâi o bătaie

Hitler...

strașnică, apoi să fie aplicate exerciții în stil dur... Să fie clar că ei nu vor mai putea studia niciodată... Numai intervenind brutal vom putea elimina răspândirea acestei tendințe anglofile... „În ultimele săptămâni ale războiului au fost arestați 300 membri ai grupării „Swing“, între ei și câțiva tineri care luaseră contact cu gruparea de rezistență „Die weisse Rose“ (Trandafirul alb). Procesul, fixat pentru 19 aprilie 1945, a fost împiedicat de trupele aliate aflate în înaintare. Așa au scăpat de moarte mulți tineri.

O scrisoare circulară a ministrului Cultelor din Stuttgart, din aprilie 1937, menționa că se înregistrează între elevi refuzul de a practica „salutul hitlerist“. „Nu pot înțelege – scria el – cum să fie imposibil, din motive de conștiință, să saluți în acest fel... Cei care, la îndemnul părinților, se codesc nu-și mai pot găsi locul în școli“. În multe cazuri s-a aplicat trimiterea lor într-o casă de corecție.

Un curaj deosebit l-a dovedit tânărul Helmuth Hübener (1925-1942) din Hamburg, ucenic și membru al comunității religioase „Biserica lui Isus și a sfinților ultimelor zile“. Din vara anului 1941 el transcria știrile radio britanice și le tipărea în formă de manifeste, cu titlul ca de pildă: *Cunoașteți țara fără libertate, țara terorii și a tiraniei?* La 11

august 1942, deși avea numai 17 ani, a fost condamnat la moarte. După ce i s-a citit sentința a avut curajul să-i strige judecătorului: „Chiar credeți că Germania poate câștiga acest război?“ Mormântul lui a rămas necunoscut.

zilei. Un raport al SS-ului din Berlin, din 22 noiembrie 1943, reda concluziile unei lucrări scrise date elevilor, sub titlul *Ce am auzit*. Există o percepere pesimistă privind situația frontului, de exemplu: „Acum trebuie să ducem războiul și cu copii“ sau: „Încă în iarna 1943 Germania se va prăbuși“. Circulau și glume: „Soarele apune în Vest, Hitler în Est“.

...și căpeteniile aparatului de reprimare nazist: Himmler și Kaltenbrunner (de la stânga la dreapta)

La Kassel unii membri HJ și-au rupt banderolele de pe mâneci, aruncându-le în foc, se menționa într-un document de la cancelaria Reichsführerului SS, din 29 octombrie 1942. În anul 1943, un *Raport privind probleme interne* al SS-ului din Berlin constata slaba disponibilitate din partea unor tineri de a se înscrie în NSDAP. Se menționează și cazuri de respingere formală, precum și faptul că unii își ascund insignele de partid sub reverul hainei.

4 951 condamnări la moarte

Organele represive foloseau și școlarii ca sursă de informații privind comentariile ce circulau în rândul populației și în familii, în legătură cu problemele la ordinea

Se aprecia că atmosfera defetistă ar fi influențat o parte a tineretului și se dădea ca exemplu cazul unui elev din orașelul catolic Süd-Oldenburg. Povestindu-le unor prieteni despre școala lui profesională care începea în primăvară, aceștia i-au replicat: „În primăvara viitoare nu va mai trebui să te duci acolo. Până atunci pierdem războiul și naziștii vor fi puși la zid...“

Justiția nazistă a secerat viețile tinerilor oponenți, indiferent de apartenență politică. În 1942 la Berlin au fost executați cinci tineri, între care Hanno Günther, de 19 ani. Hilde Coppi, de 22 ani, arestată la Berlin, a născut la închisoare, motiv pentru care „i s-a amânat“ execuția din decembrie '42 până în august 1943. Atunci a fost decapitată.

Aceeași soartă au avut-o, în noiembrie 1943, și trei preoți catolici: Hermann Lange (31 ani), Eduard Müller (32 ani) și Johannes Prascek (32 ani) din Lübeck, acuzați de a fi făcut, de la amvon, propagandă antirăzboinică, antihitleristă. În protocolul execuției lor scria: „Acuzații sunt încăpățânați, fanatizați, dușmani ireductibili ai statului național socialist.

Justiția criminală a operat până în ultimele zile ale războiului. În octombrie 1944 a fost executat studentul în chimie Hans Leipelt, pentru a fi ascultat regulat emisiunile-radio străine și a le fi propagat în rândurile colegilor. În aprilie 1945 a fost spânzurat studentul Robert Lampert din Ansbach, de 20 ani, care lansase o chemare către concetățenii săi să se predea trupelor aliate, pentru a se salva.

„Ajungea să fie rostite câteva cuvinte pentru ca ele să aducă după sine tăcerea veșnică“.

Până în ultimele ore ale războiului „Tribunalul special“ a pronunțat 4 951 condamnări la moarte, mai întotdeauna în prezența unui numeros public, compus din elevi, studenți și gospodine: Arndt Freiherr von Wedekind (1919-1943), pentru a fi rostit „Ce fericit aș fi dacă am pierde războiul“, pianistul Karl-Robert Kreiten (1916-1943) pentru cuvintele spuse cu năduf către o prietenă a mamei sale: „Führerul e bolnav și poporul german se lasă la cheremul unui asemenea descreierat“.

Și totuși, brutalitatea regimului național-socialist față de toți cei care încălcau „normele“ a fost primită cu înțelegere, aprobare sau, în cel mai bun caz, cu indiferență de populația celui de-al III-lea Reich. Cu puține excepții, cei care i s-au opus cu prețul vieții i s-au supus lui Hitler cu credință fanatică și fără șovăire. Cauzele fenomenului se discută și astăzi. Cert este că regimul nazist s-a dovedit un maestru al manipulării maselor cu cele mai eficace metode. ■

Se non è vero, è ben trovato

Cei doi colegi de la Realschule:
Wittgenstein și Hitler

Wittgenstein împotriva lui Hitler. Eyrel din Linz este titlul unei cărți recente, semnate de profesorul Kimberley Cornish, filosof din Melbourne, născut în 1949. Ideea centrală a volumului – o ipoteză, de fapt – sună destul de excentric: la originea Holocaustului și a celui de-al doilea război mondial ar putea sta ostilitatea nutrită de viitorul Führer față de colegul său de clasă, viitorul filosof Ludwig Wittgenstein. În primii ani ai secolului, cei doi, născuți în același an (1889), aceeași lună (aprilie), doar la șase zile distanță, învățaseră la *Realschule* din Linz.

Copil al unei familii înstărite de aristocrați evrei vienezi converțiți, arrogant, mare admirator al lui Wagner și Schopenhauer, orator desăvârșit, bucurându-se de o mare influență asupra colegilor săi, Wittgenstein adolescent pare a-l fi obsedat pe junele Adolf, căruia i-a trezit îndeosebi invidia. O invidie rudimentară, instinctivă: pe simpatia de care se bucura Ludwig între camarazi, pe limbajul lui șlefuit, pe talentul persuasiv, dar mai ales pentru a fi fost... evreu¹. În 1938, la peste 30 de ani de la perioada școlii, Wittgenstein își auzea numele rostit de Hitler într-un discurs rostit la Linz, la 12 martie, după Anschluss. Aluziv fusese pomenit în *Mein Kampf*, încă din 1925.

Păcat, regreta Hitler la Linz, că acest „căutător al adevărului“, pe care el îl cunoștea atât de bine, nu se afla acolo pentru a lua câteva lecții de istorie.

Volumul lui Cornish, aflat la granița dintre romanul polițist și cartea de istorie, afirmă că marele filosof neopozitivist ar fi fost agent al Cominternului și, alături de Kim Philby, Mac Lean și Burgess (și ei burghezi și homosexuali, ca și Wittgenstein) ar fi făcut parte din celebrul „grup de la Cambridge“. Teza, fiind trăsănită bine, Cornish simte nevoia să aducă „probe în sprijinul ei“: în 1935, filosoful a fost invitat în Rusia Sovietică să țină cursuri la catedra Universității din Kazan. Numai un stalinist declarat ar fi putut beneficia de un asemenea tratament, în condițiile în care liderul de la Kremlin lichida în masă intelectualitatea! scrie pe un ton ritos profesorul australian, Wittgenstein ar fi salvat și Leningradul, oferind armatei roșii codurile secrete din corespondența statului major german. Kimberley Cornish nu-l uită nici pe Ludwig - Adolf Wittgenstein, strămoșul filosofului, contele rus care în calitatea lui de comandant suprem al armatei ruso-prusiene, salvase Moscova de armatele lui Napoleon și pe care îl elogiază Clausewitz în *Despre război*. (între altele, carte de căpătâi a lui Hitler).

Așadar, răca dintre doi școlari (bine exploatată publicistic) să fi motivat cataclismul hitlerist?

E.D.

¹ Prea puțin interesat de politică, filosoful, spirit excentric, mai degrabă conservator, era un declarat antisemit, deși evreu.

În afara celebrului său *Tractatus logico-philosophicus*, Wittgenstein i-a construit o casă la Viena surorii sale, a întocmit un vocabular pentru copii, cât timp a funcționat ca institutor în Austria Inferioară, a cultivat legume și trandafiri ca grădinar, și-a ridicat o cabană în Norvegia ca loc de refugiu, a inventat jocuri deconcentrate de limbaj pentru studenții săi de la Cambridge, a preferat romanele polițiste revistelor de epistemologie și filmele de aventuri conversațiilor dintre profesori, într-un cuvânt, a fost un excentric și un imprevizibil.

Anul trecut, presa din străinătate și de la noi publica știri mai puțin obișnuite, care însă nu au stârnit un interes aparte. Astfel, elvețienii au recunoscut în mod public faptul că între 1926-1972 cel puțin 600 copii de țigani au fost separați în mod forțat de părinții lor și plasați în orfelinate, case de corecție sau spitale de psihiatrie. Și nu și-au mai reîntâlnit părinții. Operațiunea a fost subvenționată din bani publici. În perioada 1988-1993, autoritățile elvețiene au acordat 7,2 milioane de dolari victimelor acestei politici abuzive.

În revista franceză *L'Express* se relua o știre din cotidianul suedez *Dagens Nyheter* despre procedura de sterilizare la care au fost supuși, între 1935 și 1976, 62 000 de suedezi, cel mai adesea contra voinței lor.

Ceea ce unește cele două știri este situația istorică: evenimentele respective nu s-au petrecut în țări cu regimuri dictatoriale, ci în două dintre cele mai avansate democrații ale Europei.

Dintotdeauna autoritatea politică a căutat să impună politica demografică ce i s-a părut cea mai potrivită cu scopurile sale generale. În cele două cazuri citate, nu mai avem însă de a face cu simple deportări sau mutări de populație, atât de specifice Orientului Antic sau Evului Mediu. Ci cu o intervenție directă – mai ales în cel de al doilea caz – pentru „îmbunătățirea” calităților rasei umane. O intervenție care nu mai ține cont de tine, ca individ, și care nu s-a produs într-unul dintre lagărele de concentrare ale Germaniei naziste.

Ideea este veche. Apare încă din Vechiul Testament. În *Republica* lui Plato se vorbește despre o societate în care se fac eforturi pentru a obține ființe umane mai bune prin metode de selecție. Dar o teoretizare – și apoi aplicare în plan social – a ideii de selecție dirijată pentru a îmbunătăți calitățile speciei umane se produce abia în secolul XIX. Atunci, teoria atât de optimistă lansată de curentul mercantilist – progresul era compatibil cu un

În imagini: de ce unii dintre noi reușesc în viață, în vreme ce alții eșuează? În mod sigur, o explicație găsim și în structura genetică (foto stânga: reconstituirea unui lanț ADN). Dar avem oare dreptul să modificăm, această structură?

număr cât mai mare al populației căci numărul acesteia constituia principalul factor pentru a determina nivelul de resurse al unei societăți – a fost contestată de fiul unui reverend britanic. Tânărul economist britanic Thomas Robert Malthus (1766-1834) a publicat, în 1798, o lucrare nesemnăată și în care afirma că utopia unei fericiiri sociale nu era posibilă, pentru că creșterea populației va avea întotdeauna tendința să depășească ritmul de creștere al producției. Dacă nu va fi controlată, creșterea populației va cunoaște o progresie geometrică, în vreme ce mijloacele de subsistență vor spori doar într-o progresie aritmetică. Cu alte cuvinte, se va produce o catastrofă, datorită foametei, stării precare de sănătate și inevitabilelor războaie.

Cea mai puternică denunțare a teoriei lui Malthus a venit din partea lui Marx și Engels, apoi a lui Lenin. Acesta din urmă, deși a legalizat, în 1920, avortul – ca un drept al oricărei femei de a fi stăpână asupra corpului ei – se opunea practicilor contraceptive și avortului pentru reglementarea creșterii populației. Urnașul său, Stalin, a considerat că sporul de populație era un stimul pentru progresul economic. Iar când în anii '30 a devenit evident pericolul unui nou război, liderul de la Kremlin a interzis întreruperea de sarcină.

CÂND DEMOCRAȚIA SILUIEȘTE DEMOGRAFIA

Opoziția corifeilor marxism-leninismului este cu atât mai ciudată cu cât Charles Darwin – a cărui teorie despre apariția speciei umane o acceptaseră – se baza pe selecția naturală și supraviețuirea celui mai bine adaptat. De altfel, teoria lui Darwin a cunoscut rapid denaturări. În anii '70 ai secolului trecut au apărut cărți care explicau înfrângerea Franței în războiul cu Germania din 1870-1871 prin vitalitatea populației germanice în comparație cu epuizarea celei latine. Teorii rasiste s-au mai dezvoltat. La sfârșitul secolului XIX, kaiserul Wilhelm II vorbea despre „pericolul galben” reprezentat de sporul demografic al populației din Asia. Vărul lui Charles Darwin, Francis Galton, a fost cel care a dus aceste speculații până la ultimele consecințe. În 1883 el a publicat *Inquiries into Human Faculty* (Întrebări despre facultatea umană), în care a lansat termenul de eugenie. Ulterior, avea să apară următoarea distincție, eugenie negativă – îmbunătățirea genetică a speciei umane, prin identificarea indivizilor și a cuplurilor care prezintă vîscul de a perpetua gene „inferioare” și împiedicarea lor să dea naștere altor ființe – și eugenie pozitivă – identificarea genelor „bune” și încurajarea procesului de reproducere la acele persoane purtătoare ale unor asemenea gene. Principala preocupare a adeptilor lui Galton era aceea că fertilitatea era mult redusă în cadrul grupului de persoane pe care ei le considerau superioare, ceea ce ducea la un inexorabil declin al calității populației.

În 1926 s-a întemeiat în S.U.A. o Societate eugenică, ce grupa pe cei care credeau în superioritatea rasei albe, iar în cadrul acesteia, exista o superioritate a tipului nordic. Reprezentanții Societății susțineau limitarea numărului de imigranți ce proveneau din țări cu o populație socotită inferioară – precum Grecia, Italia, țările din estul Europei – și cereau sterilizarea cetățenilor americani retardați, epileptici sau cu afecțiuni mintale. Prin efortul lor au fost votate legi privind sterilizarea în 27 dintre statele americane. Până în 1935 fuseseră votate astfel de legi și în Danemarca, Elveția, Germania, Norvegia și Suedia.

Multă vreme, în Suedia a domnit tăcerea asupra practicii de sterilizare. În 1986, doi ziariști de la agenția națională de presă le-au făcut însă cunoscute. În 1991, un ziarist de la postul de radio a consacrat o serie de emisiuni victimelor, difuzând pe calea undelor mărturiile lor. Dar fără prea mare ecou. Nu este ușor să înfrunți anumite momente din trecut, nici la nivel individual, nici la

nivel național. Și, în plus, interveneau și inevitabile jocuri politice, ca și faptul că noul scandal venea după cel al cumpărării de către Suedia a aurului furat de naștiți din țările ocupate. Se distrugera două mituri: cel al neutralității Suediei în al doilea război mondial și cel al unei societăți umaniste – creație a social-democraților –, care se îngrijește de cei mai defavorizați.

În Suedia, legea sterilizării a fost adoptată în 1934 și aplicată din 1935. Scopul ei: ameliorarea „șeptelului” uman. Și, în plus, să se evite ca statul providență să devină prea costisitor, împiedicând nașterea unor copii care să fie luați apoi în grijă de asistența socială, Alva Myrdal – care a luat în 1982 Premiul Nobel pentru Pace – scria în 1946 că era absolut necesară creșterea numărului de sterilizări pentru a evita ca sprijinul statului, prin alocații, să încurajeze nașterile contrare interesului colectiv.

Maija Runcis a studiat nenumărate dosare medicale. „De cele mai multe ori, au fost rațiuni sociale. Erau sterilizați marginalizații, delincvenți sau pur și simplu mame celibatate ori femei care avuseseră prea mulți copii”. Cel puțin până prin anii '50, subiecții nu aveau un cuvânt de spus, chiar dacă li se cerea să semneze un document prin care autorizau operația. Cum era obținută semnătura?

Maria Nordin este una dintre puținele victime care acceptă să vorbească deschis despre mutilarea suferită. Are astăzi 72 ani. Își aduce aminte cum la vârsta de 7 ani a ajuns într-o „instituție specializată”. Părinții ei erau foarte săraci, iar ea extrem de timidă și, în plus, stătea foarte prost cu vederea. Cei de la asistența socială, din cadrul primăriei, au impus familiei – pe motiv că nu era normală – să o încredințeze autorității publice. A rămas 10 ani în acea „instituție specializată”. Când a împlinit 17 ani, directoarea și medicul de acolo au decis să o sterilizeze. A refuzat să semneze actul prin care își dădea acordul și s-a ascuns în pivniță. Au găsit-o și au amenințat-o că nu va ieși din acea instituție până când nu va semna. Medicul i-a spus să nu putea avea copii

Maria Nordin, una dintre victimele care au acceptat să vorbească

pentru că nu era întreagă la minte. Până la urmă a cedat. Au dus-o la spital, să i se facă analizele. A plâns din nou, încercând să se opună. Fără succes. După operație a fost încredințată unei familii de morari, ca să aibă grijă de copiii lor! La 24 ani s-a căsătorit, iar la 25 ani și-a luat permisul de conducere. „Acest lucru era foarte important pentru mine, căci astfel puteam dovedi că eram normală”. O primă

solicitare de a obține compensații, făcută în 1995, i-a fost respinsă de către autoritățile suedeze.

Încet-încet, o parte a societății suedeze începe să accepte că trecutul are și pete. „În cărțile de istorie din liceu, spune un student al unui institut universitar de lângă Stockholm, ni se spune că Suedia a rămas neutră în timpul războiului și că noi am ajutat numeroși evrei. De fapt, noi i-am ajutat pe germani“. Mulți intelectuali cer o reconsiderare a istoriei Suediei din anii premergători și din cei ai ultimului război mondial. „Până în 1943, afirmă istoricul Stig Ekman – Suedia era un stat vasal Germaniei naziste“.

Dosarul Wallenberg (numele familiei cu o avere de sute de milioane de dolari) trebuie și el reconsiderat. Nu Raul, cel care a salvat mii de evrei unguri și a dispărut în condiții neelucidate până azi, ci cel al verilor săi, Marcus și Jacob, care au făcut afaceri înfloritoare cu Germania. Ei au acoperit tranzacțiile grupului Bosch în Statele Unite și au menținut legăturile cu I.G. Farben, producătorul gazului pentru lagărele de exterminare.

În anii '50, interesul pentru eugenie – sever compromisă după ce experimentele făcute în lagărele naziste au devenit publice – a renăscut. Multe cupluri hotărâsc de bună voie să treacă printr-o serie de teste pentru a evita să dea naștere unor copii cu boli sau handicapuri transmise genetic.

Progresele ingineriei genetice – care permit, în unele cazuri, modificarea genelor deficitare – ar putea

înlătura principala obiecție adusă eugeniei: că restricționează reproducerea celor care poartă asemenea gene „rele“.

Până atunci însă, 23% dintre femeile americane aflate la vârsta procreării se supun sterilizării. În Canada procentul este de 31%. În ambele țări, asemenea operații sunt legale. În Franța sau Germania, deși practica este limitată de lege, 10%, respectiv 7% dintre femei recurg la ea. De altfel, și în Franța a izbucnit un mic scandal pe această temă. În 1991 Nicole Diederich, sociolog specializat în studii handicapurilor mentale, a făcut public faptul că femeile atinse de asemenea deficiențe, chiar foarte ușoare, sunt sterilizate, în ciuda voinței lor și ilegal. O anchetă făcută asupra a 133 de așezăminte din Île-de-France – la care au răspuns 86 – a arătat că 52 au recunoscut că au practicat uneori sterilizarea, 6 adesea iar 28 au negat.

Dacă asemenea practici au fost posibile sau sunt încă posibile în societăți ale căror caracter democratic nu îl mai pune nimeni sub semnul întrebării, dacă aceste societăți acceptă cu atâta greutate să înfrunte adevărul, dacă știința face progrese uluitoare și aiuritoare – clonarea unor ființe vii, implantarea unor chip-uri electronice în sistemul nervos uman, ce deschid calea unei comunicări directe om-calculator, dar și posibilitatea, cel puțin teoretică, a controlului celor mai intime gânduri –, la ce ne putem aștepta în viitor? ■

Adaptare de Dorin MATEI

DIPLOMAȚII ROMÂNI...

(Urmare din p. 50)

Potrivit documentelor aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, în perioada 15 octombrie 1941-1 ianuarie 1943, postul de consul general al României la Viena a fost ocupat de Constantin Mareș. Născut în 1905, el urmasse cursurile de drept privat și public ale Universității din Paris, obținând, în 1932, titlul de doctor. Dobândise, prin concurs, gradul de secretar de legăție și mai îndeplinise misiuni diplomatice la Vatican (1938).

Urmașii lor să știe

Radu Flondor a fost consul al României la Viena în perioada 1 aprilie 1943-1 aprilie 1944. Se trăgea dintr-o ilustră familie bucovineană, care a avut un rol major în istoria acestor

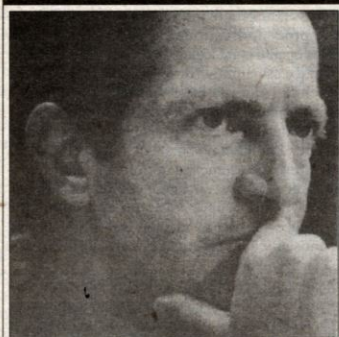
pământuri românești, mai ales cu prilejul unirii cu România, în 1918, fiind fiul lui Nicolae, cavaler de Flondor, și al Elenei, născută Grigorcea. A avut o carieră diplomatică prodigioasă, dobândind gradul de consilier de legăție și ministru. A îndeplinit misiuni diplomatice la Sofia, Tokio, Rio de Janeiro, iar după Viena, a activat, până în august 1944, ca delegat pe lângă Consiliul Dunării. Și-a încetat activitatea în cadrul Ministerului de Externe în 1947, fiind supus, ca și mulți alți diplomați de valoare, măsurilor de epurare din acea perioadă. După această dată, a fost angajat al Academiei Române. A decedat în 1956.

În scrisoarea menționată, adresată Ambasadei României din Viena, doamna Trahan arată: „Nu știu câte din persoanele care atunci au fost primite în Consulat au supraviețuit, dar, în tot cazul, și ele datorează multe mulțumiri domnului consul general

și colaboratorilor săi deoarece, în acele zile critice, ne-au permis să rămânem la Consulat și s-au străduit să facă ceva pentru noi. Din aceasta veți înțelege de ce doresc ca văduva și urmașii dr. Flondor să afle de eforturile depuse de el pentru noi, românii evrei, în acele vremuri de prigoană nazistă în Viena... Ar fi de dorit ca, postum, să fie onorată memoria consulului Flondor pentru solitudinea și riscul pe care singur și l-a asumat și ca urmașii săi, în caz că mai există, să afle aceasta“.

Din păcate, investigațiile preliminare în vederea depistării unor urmași ai diplomaților amintiți nu au fost încununate de succes. Nu ne rămâne decât să sperăm că printre cititorii *Magazinului istoric* se vor afla persoane care să ofere informații în acest sens, ceea ce ar înlesni îndeplinirea unui act de cinstire a memoriei unor diplomați români care și-au făcut datoria. ■

Societăți în tranziție

În urmă cu mai bine de două decenii, criza economică amenința precara tranziție spre democrație a Spaniei. La inițiativa guvernului Uniunii Centrului Democratic (UCD), prezidat de Adolfo Suárez, toate partidele politice parlamentare s-au reunit atunci, timp de mai multe zile, în Palatul Moncloa și – într-un climat de consens neobișnuit pentru acea epocă în țară – au semnat câteva acorduri economice și politice de o enormă importanță. Ele sunt cunoscute sub denumirea de Pactele de la Moncloa. Revista Historia y vida consacră acestui moment un studiu, într-un recent număr al său, studiu pe care l-am adaptat pentru cititorii Magazinului istoric.

1977.

LA PALATUL

MONCLOA

SE CAUTĂ

SOLUȚII

În 1977 Spania suferea consecințele unei mari crize economice internaționale, cauzată de creșterea, din 1973, a prețurilor petrolului. În plus, economia națională a evoluat haotic în anii șaizeci, iar în ultimii ani ai dictaturii lui Franco, încheiată în 1975, și în primii ani postfranchiști nu s-au urmărit criterii economice clare, așa încât în 1977 țara era în pragul destabilizării.

Ramón Tamames, protagonist activ al evenimentelor epocii,

rezumă această criză generalizată, subliniind că: inflația anuală era de aproximativ 30%; existau 900 000 de șomeri (adică 6,6% din populația activă); datoria externă se ridica la 14 000 milioane de dolari, la care se adăugau sutele de mii de milioane de pesetas datorii între întreprinderi, afectând mari societăți anonime și chiar de stat, ceea ce provoca o importantă reducere a Produsului Intern Brut.

La 15 iunie 1976, primele alegeri democratice ale monarhiei

parlamentare postfranchiste au adus la putere Uniunea Centrului Democratic, prezidată de Adolfo Suárez, cu 34,6% din voturile exprimate. Noul guvern se afla într-o situație economică critică. Enrique Fuentes Quintana, vicepreședinte al guvernului pentru probleme economice, a primit misiunea să elaboreze un proiect economic cu soluțiile adecvate, pe care l-a terminat în luna septembrie.

Tot atunci a apărut și îndoiala privind modul cum trebuia aprobat acest program. Fuentes

Quintana afirma că președintele Suárez dorea să fie aprobat în Cortesuri, datorită unui pact cu andaluzii și bascii, dar că el l-a convins de importanța unui pact unanim între toate partidele politice, pentru ca proiectul să fie eficient.

În timpul aceiași luni septembrie, Adolfo Suárez s-a întâlnit cu conducătorii ai opoziției, în căutare de sprijin pentru reuniunea la nivel înalt de la Moncloa, pe care intenționa să o convoace. La 5 septembrie, liderul socialist Felipe Gonzáles s-a arătat un adversar al întâlnirii, declarând că Suárez dorea ca „opoziția să scoată castanele din focul guvernului”. Președintele Suárez a avut mai mult noroc cu Santiago Carrillo, liderul Partidului Comunist Spaniol, recent intrat în legalitate, în luna aprilie, cu care, așa cum s-a aflat mai târziu, a ajuns chiar la un acord secret de aprobare a pactului.

În sfârșit, Suárez s-a hotărât să-i convoace pe toți liderii grupurilor parlamentare la o întâlnire la nivel înalt în Moncloa, sâmbătă, 8 octombrie. Guvernul era presat și de sindicate, ce amenințau cu greve pe 6 octombrie, în toată țara împotriva scumpirii vieții.

La orele 11.20, în dimineata zilei de sâmbătă 8 octombrie, în Salonul Coloanelor din Palatul Moncloa, a început prima sesiune asupra acestor pacte. S-au reunit acolo membri ai guvernului, în frunte cu președintele Adolfo Suárez, ai Partidului Socialist Muncitoresc Spaniol (P.S.O.E.), în frunte cu Felipe Gonzáles, ai P.C.S., cu Santiago Carrillo, ai Socialiștilor din Catalonia, cu Joan Reventós, ai U.C.D., cu Leopoldo

Calvo Sotelo, ai Alianței Populare, cu Manuel Fraga, ai Minorității Basco-Catalane, cu Juan Ajuriaguerra și Jordi Pujol, și ai Grupului Mixt, cu Enrique Tierno Galvan. A atras atenția absența ministrului Muncii, Manuel Jiménez de Fraga, ilustrativă pentru disensiunile din sânul guvernului și din Uniunea Centrului Democratic.

ETA lovește din nou

Încă de la sosirea lor la Moncloa, oamenii politici au arborat o seriozitate demnă de răspunderea ce le apăsa pe umeri. Ultimii sosiți au fost socialiștii, poate pentru a face presiuni asupra guvernului. Din primul moment, a atras atenția ambianța bună, deși unii dintre participanți fuseseră chiar dușmani înverșunați. López Rodó și Fraga vor scrie mai târziu că era pentru prima dată când îl salutau pe Santiago Carrillo și chiar au conversat înșuflețit cu el, într-una din pauzele reuniunii. Leguina își amintește că i-a cerut

președintelui Suárez să îl elibereze din închisoare pe un prieten al său argentinian, profitând de vizita pe care o făcea în acel moment în Spania un membru al Juntei Militare din acea țară sud-americană, favoare ce-i va fi acordată. Iar la sfârșitul primei ședințe, purtătorul de cuvânt al reuniunii, Fernando Abril Martorell, a subliniat climatul de cordialitate, seninătate și dialog al ei.

Primul a luat cuvântul președintele Suárez. A făcut o prezentare a situației economice critice din țară, apoi a subliniat credința sa că toate partidele trebuiau să colaboreze în căutarea soluțiilor. A urmat un dialog aprins cu Manuel Fraga, care a afirmat că nici nu se gândea să sprijine orice politică a guvernului. Suárez i-a răspuns clar că nu dorea decât să-i informeze, pentru ca fiecare să acționeze după cum le dicta conștiința. A fost prima dovadă a poziției inițiale negative a Alianței Populare față de pacte. Un alt lider l-a întrebat ostentativ pe

Felipe Gonzáles dacă ar fi capabil să se umilească semnând un acord cu guvernul.

Totuși, încet-încet, Suárez și Fuentes Quintana i-au convins pe toți despre necesitatea unor acorduri, în vederea depășirii crizei economice. Fuentes Quintana a elaborat un proiect de 101 pagini, cuprinzând un program de însănoțire financiară și reforme pe termen scurt și lung. Cu iz anecdotic, unii participanți își amintesc cum s-a întrerupt lumina de câteva ori în timpul reuniunii și cum, în acele momente, vocea gravă a lui Fuentes Quintana răsuna puternic.

Toate discuțiile s-au concentrat pe economie

În p. 60: un lider mediativ, Adolfo Suárez, în fața unei situații economice și politice delicate (sus) și comunistul Santiago Carrillo într-o conversație cordială cu reprezentantul dreptei spaniole: Manuel Fraga Iribarne

În timpul alegerilor din 15 iunie 1976, încheiate cu victoria Uniunii Centrului Democratic

până când, la ora 13 și 10 minute, președintele Suárez a fost informat despre un atentat comis la Guernica, cu douăzeci de minute în urmă, de către ETA. Muriseră președintele Deputăției din Vizcaya, Augusto Guillermo Unceta Barrenechea, și doi membri din escorta sa. Cu toții și-au arătat mâhnirea, iar unul dintre participanți a fost de părere că negocierile ar trebui întrerupte și că ceea ce era de semnat trebuia semnat.

Ignorând sugestia, participanții au hotărât să facă public un comunicat, în care condamnau atentatul și anunțau că hotărâseră să elaboreze o lege contra terorismului. Reprezentanții Minorității Basce, Juan Ajuriaguerra și Pedro Sodupe, au părăsit întâlnirea, deplasându-se la locul atentatului.

A urmat masa de prânz chiar în Palatul Moncloa, după care lucrările s-au reluat. La sfârșitul acestei prime ședințe, ziariștii au fost îndrumați să se adreseze pentru informații lui Abril Martorell, numit purtător de cuvânt al reuniunii. El a punctat atmosfera de cordialitate existentă și a anunțat că lucrările vor fi reluate a doua zi, durând mai mult decât fusese prevăzut inițial.

Duminică, 9 octombrie, s-au pus bazele viitorului acord, redactate sub titlul *Rezumat al lucrărilor*. S-au mai aprobat și câteva reforme ale Codului Penal, între care reglementarea drepturilor la reuniune și

asociere și abrogarea pedepsei pentru adulter, concubinaj și folosirea anticoncepționalelor.

Cheia către Constituția democratică

Punctele polemice au fost însă legea anti-teroristă, care nu s-a aprobat, și o reformă a Legii Ordinii Publice, unde s-a ajuns la un acord parțial. Vineri, 21, în ultima zi de negocieri politice, a avut loc o aprinsă discuție între ministrul de Interne, Rodolfo Martín Villa, și Fraga, asupra dotării cu materiale a forțelor ordinii publice. Ministrul a susținut că departamentul său nu va stabili instrumentarul strict militar, dar alte mijloace, cum ar fi petardele fumigene sau bastoanele de cauciuc — da. Fraga a răspuns că în materie de bastoane fiecare face ce vrea, la care Martín Villa a replicat că, în acel moment, ale sale se impuneau.

Pentru acordul economic, s-au succedat, de asemenea, ședințe în zilele de 13, 18 și 21, ajungându-se în final la o înțelegere totală. Guvernul a lămurit toate formațiunile politice despre utilitatea pactului. S-au aprobat o serie de măsuri de însănătoșire a economiei (monetare, bugetare), ce permiteau în doi ani restabilirea echilibrului necesare pentru scăderea inflației, reducerea

șomajului și îmbunătățirea balanței de plăți. Acordul a fost semnat de toate partidele participante la reuniune, marți, 25 octombrie, fiind aprobat două zile mai târziu de către Congresul Deputaților, cu un singur vot contra.

În lunile următoare, s-au produs o considerabilă scădere a inflației, o reducere la jumătate a deficitului prevăzut al balanței de plăți, o semnificativă mărire a rezervelor de valută și beneficii mai mari ale întreprinderilor. Totuși, șomajul nu s-a redus și economia spaniolă nu s-a urnit. Politica de însănătoșire s-a realizat, dar nu și reformele de fond. Nu s-a pus în mișcare un organ care să urmărească pactele. Fuentes Quintana, care și-a prezentat demisia din postul de vice-președinte, în februarie 1978, din cauza întârzierii reformelor economice, situează, printre cauzele eșecului economic al pactelor, și comportarea sindicatelor.

Cu toate acestea, este unanimă și opinia că cea mai notabilă consecință a pactelor de la Moncloa a fost — într-un moment de reală crispă socială — crearea unui consens ce a favorizat o ambianță politică pozitivă în țară, o cheie spre Constituția democratică, aprobată un an mai târziu, la 31 octombrie 1978. ■

**Adaptare de
Ana VĂDEANU**

Soluția integralei *Județe istorice din Bucovina*: B-A-O-I-CAMPULUNG-TITRAT-R-TUN-ARIDE-TEST-LAS-MARTIR-CI-I-IO-ACI-ESTRADE-R-U-O-ARTA-ACAJU-NOD-EXISTA-ATA-NA-UNU-VIE-STAT-MARTURISI

Soluția jocului din p. 81: CATILINA (CA-T-I-L-I-N-A)

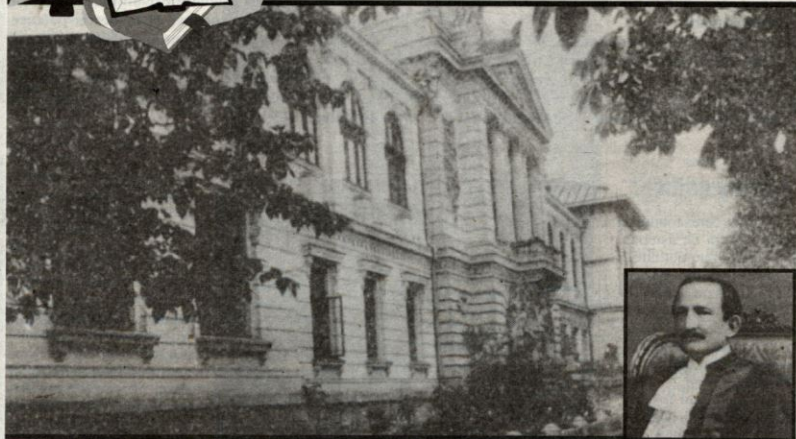
ZIDUL DINTRE BASTIOANE

(Monoverb: 5-7)

Gheorghe BRAȘOVEANU

Din istoria școlii românești

„UN LICEU ÎNTRE LICEE...”

„Au venit peste noi mari greutăți și suferințe. Liceul nostru părea sortit să fie ferit și să le învingă; dar prăpădul s-a abătut însă și asupra lui în al 80-lea an de existență.

A fost crunt lovit de bombardament și monumentală clădire a fost aproape în întregime distrusă.

Nu trebuie totuși să ne lăsăm pradă durerii. Energia celor de altă dată trebuie să ne servească drept pildă.

Aducând un pios omagiu profesorilor care au trecut în altă lume și exprimând toată recunoștința față de cei ce sunt între noi, să ne îndeplinim datoria de a reinălța edificiul liceului, podoaba orașului Ploiești. Este o datorie sfântă pentru toți foștii elevi, pentru toți prahovenii, de a contribui cu ceea ce pot. Este însă și o datorie impusă de solidaritatea națională de a ajuta la reclădirea așezămintelor de cultură. Acestea nu trebuie să piară, ci să trăiască, să se înmulțească și să înflorească.

Dumnezeu și Sfinții Apostoli Petru și Pavel să ne protejeze liceul din Ploiești, iar oamenii de bine și dornici de propășirea neamului să-l ajute”.

Cu aceste cuvinte își încheia Andrei Rădulescu (1880-1959; Magazin istoric, nr. 4/1981, 11/1992),

ANDREI RĂDULESCU

vicepreședinte al Academiei Române (ulterior, președinte, 1946-1948) cuvântarea rostită la postul național de Radio, la 22 iunie 1945, în care evoca liceul în care își făcuse studiile, „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești.

Textul inedit – pus la dispoziția noastră de d-na Irina Rădulescu-Valasoglu, fiica savantului, căreia îi mulțumim și pe această cale – are puternice accente memorialistice, el fiind o mărturie de recunoștință pentru școala și dascălii care l-au format.

Reproducem câteva fragmente din această cuvântare, care începe cu o evocare a trecutului Ploieștilor, „oraș falnic și plin de viață până anul trecut, ruinat, îndurerat, dar neînfrânt astăzi [1945]”. Sunt amintite, apoi, primele forme de organizare a instrucției publice. Spre sfârșitul domniei lui Gh. Bibescu, „orașul avea școala primară de băieți numită Școala domnească, mai târziu nr. 1, și o școală de fete, a căror influență se vede în numărul celor ce se îndreaptă spre porțile lor și în starea de spirit a orăsenilor”.

În 1862, ploieștenii hotărâsc să înființeze un gimnaziu. La 14 septembrie, același an, „un Comitet de 15 persoane, frunțași ai orașului și județului” cumpără un teren, plătind 45 000 lei, în scopul construirii gimnaziului.

Să urmărim deci relatarea acad. Andrei Rădulescu, cu precizarea că am adoptat normele ortografice actuale. Întreruperile de text nu le-am mai marcat prin trei puncte. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Nu înainte de a consemna și un detaliu semnificativ. Andrei Rădulescu s-a născut în com. Chiojdianca, jud. Prahova. În cuvântul său la ședința solemnă de prezentare a Fundației „Andrei Rădulescu și a Marilor Juriști Români”,

din 23 noiembrie, acad. Eugen Simion, președintele Fundației, pe atunci vicepreședinte, acum președinte al Academiei Române, arăta: „Andrei Rădulescu vine dintr-un loc, vă rog să păstrați distanța respectivă și modestia pe care nu vreau să o joc, unde m-am născut și eu, și nu mai departe de 10 m de unde s-a născut și el”. Rară coincidență ca pe aceeași uliță de sat să se nască doi președinți ai Academiei Române...

Marele edificiu

Clădirea cerea fonduri și timp. Nu era de așteptat. Au stăruit și au obținut ca Ministerul să înființeze în 1864 gimnaziul, care avea să funcționeze, deocamdată, în Școala primară nr. 1. Normal era să se înființeze numai clasa I. S-a înființat, totuși, și clasa a II-a în care au fost primi elevii, care – după trecerea unui examen – au fost socotiți că sunt pregătiți pentru această clasă.

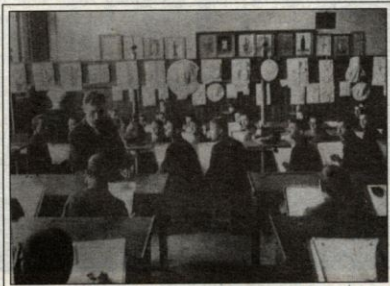
Cursurile au început la 3 noiembrie 1864. Profesorii au fost: preotul Al. Brătășanu pentru religie, Ioan Romanescu pentru română, latină, istorie și geografie; Nicolae Crapeanu pentru matematici și științe naturale, iar Augustin Pique pentru franceză.

Au fost înscrși în clasa I – 19 elevi și în clasa a II-a – 18. În clasa a II-a a fost înscris și Ion Caragiale, care a devenit una din gloriile literaturii române.

Școala a început să meargă în condițiuni multumitoare. Se simțea însă tot mai mult nevoia unui local propriu, căci în școala primară nu mai era cu puțință să funcționeze 4 clase. Străduințele orașenilor, ale altor persoane din județ și ale comunei n-au încetat. Pe lângă sumele adunate au mai obținut gratis de la Minister lemne din pădurea mănăstirilor Mislea, Vârbila și Scăeni, precum și o cantitate de var și cărămidă care rămăseseră de la mănăstirea Târgșor.

Piatra fundamentală a fost pusă la 31 mai 1865 la orele 10 dimineața, cu o solemnitate mișcătoare, la care a asistat mult popor din toate clasele sociale.

Clădirea a fost ridicată destul de repede. În septembrie 1866 gim-

Sala de desen...

naziul cu 4 clase a fost așezat în localul propriu, care avea gata etajul de jos care nu prea târziu a fost complet terminat.

Astfel s-a ridicat acea clădire solidă, impresionantă, pentru timpul ei, cu ziduri groase, cu 2 săli foarte mari, edificiu monumental, cum îl numeau ai vremii, „marele edificiu” cum îl numea bătrânul profesor Romanescu, unul din primii profesori. Pe frontispiciul lui s-au scris cuvintele: „Științele bazei varietății”.

În acest local și-a dus viața 32 de ani; și și-a dus-o frumos, și în continuă ascensiune. În sala lui cea mare, au avut loc și întruniri politice și alegeri, ceea ce a dat naștere uneori la neînțelegeri între autoritatea școlară, primărie și cetățeni. Este o sală mare care desigur trebuie să fi fost socotită o fală a urbei. În acea sală și cel ce vă vorbește și-a început clasa I divizionară cu 160 elevi; în ea mai târziu, când eram în clasa a IV-a, din etajul de sus, și în chip cam nepermis, am auzit pe marii oratori Flea, Delavrancea și Tache Ionescu, la 1898.

Dar mai interesant este că în această sală, socotită salon, a fost

găzduit, la 1877, Marele Duce Nicolae, comandantul trupelor rusești, care mergeau peste Dunăre.

La început, primii doi ani, gimnaziul n-a avut un nume deosebit. De la 5 august 1866 – în urma unui raport al Direcțiunii lui – Ministerul a aprobat să poarte numirea de Gimnaziul „Sfinții Petru și Pavel”. Nu se știe ce a determinat această numire. S-a propus mai târziu de Consiliul profesoral, fără o prea temeinică justificare, să i se schimbe în Liceul „Nicolae Bălcescu”, dar nu s-a aprobat, așa că vechea denumire a rămas. Ea s-ar explica – poate – prin asemănarea celor ce propovăduiesc și învață aci, cu rolul celor 2 Apostoli.

Grădina cu bursieri

S-au scurs astfel 14 ani de activitate a gimnaziului; an de an i se dovedea utilitatea, dar și nevoia de a fi completat.

În urma dezvoltării luate, a cererii cetățenilor și autorităților comunale, doritori de a înălța rangul școlii și de a satisface nevoile populației, Ministerul a aprobat la 30 august 1878 să se înființeze clasa a V-a liceală. A urmat apoi, crearea celorlalte clase, așa că s-a realizat liceul complet cu 7 clase.

Transformarea în liceu aducea noi cerințe. Marele edificiu nu mai era îndestulător. Încă din 1890 se cerea avizul Consiliului profesoral pentru un nou local. Și cu cât șirul anilor se desfășura, creștea numărul elevilor, al profesorilor și nevoile culturale sporeau.

În 1894 a trebuit ca trei clase divizionare să fie mutate în localul băilor comunale; elevii de acolo erau

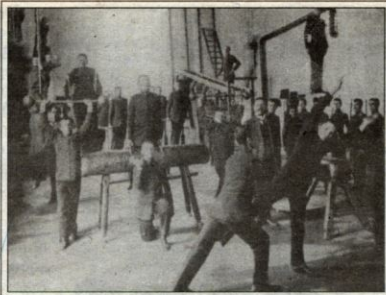
numiți cu oarecare răutate „de la baie”, și am avut și eu parte de acest calificativ.

Independent însă de atâtea alte probleme, profesorii, pentru a ajuta elementele bune și fără mijloace, au izbutit să realizeze o altă veche dorință. Au înființat în 1896 un internat într-o clădire cu grădina mare, așezat lângă biserica „Buna Vestire”. Afară de bursieri erau primiți și semibursieri, cu 20 lei pe lună. Și între bursieri au ales aproape tot ce era mai bun în liceu, o adunare de premianți, se urmărea să fie ce nu era în alte părți. Se depunea toată atenția, atât pentru învățatură și pentru îngrijirea sănătății, cât și pentru educație. În orele libere grădina era plină de sburdălnicii și joacă. Începea a se duce vestea și ne pomeneam cu profesori din alte orașe să cerceteze ce începuseră să înfăptuiască ploieștenii. Parcă văd șirul lung al internilor uniformăți îndreptându-se spre liceu sub conducerea unora dintre ei, cu trese la mână.

Problema cea mai importantă însă era a noului local. Printr-o conlucrare sursuitoare a frunzașilor, a autorităților și, cu sprijinul mai ales al Ministerului Tache Ionescu, un fiu al orașului, s-a ajuns la înfăptuire. La 11 iunie 1895 s-a pus piatra fundamentală printr-un act semnat de suverani, de principii moștenitori și de înalți demnitari. Clădirea a fost ridicată în 3 ani, sub conducerea arhitectului T. Dobrescu și a costat circa 1 300 000 lei. Mutarea a avut loc în primăvara anului 1898. Noul edificiu, cu adevărat monumental, a fost socotit – fără ură și fără părtinire – unul din cele mai reușite licee din țară. Noi copii am intrat în el cu toată cuvioșia, cu care se intră într-un templu; ne simțeam coplesiiți de măreția lui, eram mândri și înalțați sufletește.

În liceul vechi a fost mutat internatul. Acolo în sala de sus din dreapta, în dormitorul IV, mi-am avut odihna cu o serie de dragi colegi aproape 4 ani.

Problema localului fiind dezlegată, liceul ia o dezvoltare mai puternică și

... sala de gimnastică...

faima-i devine tot mai mare. De multă vreme soseau aci elevi și din alte județe – căci asemenea școli nu erau prea multe în țară – dar mai ales acum numărul lor a sporit foarte mult. Au învățat aci carte elevi din Râmnicul Sărat, Buzău, Dâmbovița, Muscel, Argeș, Ialomița, Vlașca, câte unul și de peste munți. Era un fel de provincie culturală, care gravita în jurul Ploieștilor. Ceea ce-i atrăgea mai vârtos și-i făcea să treacă chiar peste București era faptul că liceul prahovean era socotit ca unul din cele mai bune din țară.

Și, în adevăr, pentru cine judeca drept era o școală model și ca pregătire culturală și sufletească.

Uimitorul concurs al lui N. Iorga

A avut foarte mulți profesori care, pe bună dreptate, puteau ocupa – unii au și ocupat – catedre universitare. Învățați, în toată puterea cuvântului, ne impresionau cu știința

lor; mă gândesc deseori cât de multe cunoștințe am câpătat de la ei. Aproape toți foarte buni pedagogi dar, mai presus de toate, cu un deosebit devotament pentru școală. Știau să-și facă lecțiile nu numai utile ci și plăcute, știau să ne deștepte mult interes, știau să formeze gustul de învățatură, să inspire respect pentru muncă, merit și ordine precum și să dezvolte conștiința datoriei.

Câți dintre ei ar fi meritat să nu fie uitați! Să pomenim astăzi măcar câțiva din cei ce nu mai

sunt: Ioan Romanescu și Nicolae Crapeleanu, stâlpii de la început ai templului, Manuilescu, Micescu, Bucur Spirescu, Nisipeanu, Nae Lăzărescu, Niculescu-Dacian, un idealist fără seamăn, un gânditor profund și răscolitor de suflete, Dumitrescu-Agraru, bătrânul Farchy, filosoful, doctor de la Sorbona, Andrei Lăzărescu; să amintim și pe Verzeanu și Walenstein.

Liceul din Ploiești a avut între profesorii săi și pe învățați între învățați, Nicolae Iorga care – în urma unui uimitor concurs – a fost numit profesor la acest liceu, dar n-a profestat, căci a fost chemat să suplinească o catedră la Facultatea de Litere din București. De câte ori însă acest gigant n-a predicat în amfiteatrul acestei școli!

O mențiune specială merită Eugen Ludwig, un profesor și director, cum rar se întâlnește și pe care l-am avut – apoi – coleg la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București.

Și câți din cei ce mai sunt în viață ca și din cei ce funcționează nu se pot mândri că au fost ori sunt de la liceul din Ploiești!

Aici a fost și a rămas un fel de altar, în care numeroase valori au oficiat cu toată căldura și cu toată sfîntenia ca niște apostoli.

S-au înființat în deceniile următoare alte licee și gimnazii în județ sau în ceea ce odinioară era socotit ca o provincie sau o anexă culturală a Ploieștilor, dar acestea n-au umbrat focarul vechi, care și-a păstrat faima: un liceu între licee. ■

... și fanfara liceului (imagini din vol. Stoica Teodorescu, Istoricul Liceului „Sfinții Petru și Pavel”, Ploiești, 1940)

În 1962 lucram la Direcția Monumentelor Istorice. Încheiasem cu succes operația de extragere și, apoi, de reasezare a picturilor murale din Biserica Domnească de la Târgoviște. Tot atunci se aflau în fază de finalizare lucrările de amenajare a barajului pentru lacul de acumulare de la Teliuc, ce urma să alimenteze cu apă industrială Combinatul siderurgic de la Hunedoara. Satul Cinciș, inclusiv cimitirul, pe care lacul le-ar fi „înghițit”, fuseseră strămutate pe un deal, unde se construise și o nouă biserică.

Pe vatra vechiului sat rămăsese întreagă numai vechea biserică, monument de arhitectură de la începutul sec. XVII, ctitorie a familiei cneziale a Celor „Cinci” – urmași ai Elisabetei de Marginea, soția lui Voicu Corvin, mort în 1419. De la Cei „Cinci” își luase numele și localitatea – Cinciș (adică cinci inși). În interiorul bisericii vechi se aflau câțiva metri pătrați de pictură din sec. XVIII ce se dorea a fi salvați. Conducerea Combinatului siderurgic, care trebuia să suporte cheltuielile, a apelat mai întâi la un grup de pictori restauratori, dar suma solicitată de aceștia a fost prea mare. Așa s-a apelat la noi, cei care lucraserăm cu succes la Târgoviște.

În decembrie 1962, de Sfântul Nicolae, am plecat la Cinciș. Aici am găsit circa 5 metri pătrați de pictură, pentru a cărei salvare am utilizat tehnica „stacco”, adică desprinderea ei de pe perete cu tencuială cu tot.

Spre marea noastră mirare, am constatat că sub stratul de pictură dislocată se afla o altă pictură, mai veche, din sec. XVII, care se întindea pe toată suprafața bisericii (circa 200 metri pătrați).

Fosta biserică din Cinciș, așa cum arăta ea înainte de a fi acoperită de ape

Scena Hristos în drum spre Emmaus în care apare imaginea Castelului de la Hunedoara

CASTELUL HUNIAȘILOR – CEA MAI VECHIE REPREZENTARE

Deși era iarnă, cu zăpadă mare și un frig cumplit și eram presați de apele care ajunseseră aproape de intrarea în biserică, ne-am hotărât să nu oprim activitatea și să încercăm să salvăm și acest strat de pictură. Era o lucrare ceva mai rudimentară, cu inscripții în limba latină, datând din prima jumătate a sec. XVII.

A fost o mare surpriză pentru noi când, într-una din zile, în scena *Hristos în drum spre Emmaus* am identificat imaginea unui castel aidoma celui de la Hunedoara. Semnătura pictorului „Ioan pictor în Huniadora” și asemănarea imaginii cu aceea a Castelului Huniașilor ne-au întărit convingerea că aveam în fața ochilor cea mai veche reprezentare a acestui maiestuos monument de arhitectură din Transilvania.

Cu mari eforturi am reușit să salvăm întreaga pictură, pe care am depozitat-o într-o magazie a Castelului de la Hunedoara, unde se află și azi. Două panouri cu pictură de la Cinciș, între care și cel în care figurează vestitul Castel al Huniașilor, au fost aduse la Muzeul de Artă al României.

De atunci și până azi, mă tot lupt să determin construirea unui muzeu la Cincișul Nou, în care să expunem pictura salvată din vechea biserică înghițită de apele lacului de la Teliuc. Toate eforturile au fost zadarnice...

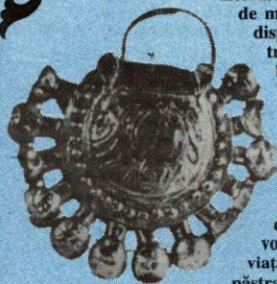
Nu pot încheia aceste rânduri fără a aminti numele celor care, atunci în iarna anului 1963, au fost alături de mine, deși, spre regretul meu, mulți nu mai sunt printre noi: ing. Ion Istudor, ing. Dominic Ianovici, preot pictor Teodor Varahiil Moraru, arh. Radu Voinaroschi, prof. Octavian Floca, prof. Maria Cosma, preot Anton Rudeanu, ing. Ion Dobrin, muncitorii Petre Călugăru, Ion I. Ion, Constantin Iacob, Gall Berta sau șoferul Pițigoi. ■

Dr. ing. Dinu Ștefan T. MORARU,
membru titular al Academiei
Oamenilor de Știință
din România

Românii în secolele XVI-XVIII

Istoria se învață, evenimentul se descifrează, dar, de multe ori, viața se pierde. Efemeră, dispare ca fumul în spatele perdelelor trase de trecerea timpului. Uneori însă, cu trudă și răbdare, poți ridica ușor cortina și totul se animă. Spații reci și goale devin apropiate, devin accesibile.

Vom încerca și noi o întoarcere într-un timp prea adesea băntuit în mintea multora doar de spaime și întuneric și vom recompune câteva secvențe de viață ale strămoșilor noștri, așa cum s-au păstrat ele în relatările unor călători străini, care au străbătut aceste meleaguri.

MELCI PENTRU BUCĂTĂRIA DOMNULUI

Orașul, casa, mobilierul

Dacă Occidentul medieval se mândrea cu construcții impunătoare și orașe fastuoase, spațiul balcanic al țărilor dunărene se supunea, în cu totul alte condiții, altor reguli. În descrierea sa din 1549, Anton Verancsics remarca foarte sec cu privire la urbanismul din Transilvania, Moldova și Țara Românească: „Orașe nu sunt deloc în aceste țări și nici o civilizație orașenească și nici clădiri mai impunătoare...” Se diferențiau doar cetățile de scaun. O Târgoviște, pentru Țara Românească, despre care italianul Franco Sivori vorbește în termeni de laudă. „Locuințele sunt mai bune și mai mândre...”, iar „palatul principelui, clădit de strămoșii lui, e de proporții mari și de o arhitectură îngrijită; a fost de îndată mărit de înălțimea Sa, care i-a adăugat camere frumoase și mândre. A pus să se facă, cu mare osteneală și cheltuială, pe

În imagini: cercei din secolele XIII-XIV descoperiți la Cucuteni.

THEO STANCIU

esplanadă, o fântână, aducând apa de la un izvor depărtat de oraș cu mai puțin de patru mile, trecând-o pe sub pământ prin niște jgheaburi groase din lemn de brad...”

Inventivitatea, fantezia și bunul gust l-au determinat pe principe să construiască în curtea interioară a palatului său „niște cuști nespuse de frumoase pentru a ține sălbăticiuni” și a amenajat niște „mândre grădini italiene”.

Bucureștiul arăta mult mai jalnic în ochii altui călător, francezul Pierre Lescaplier, care îl prezintă pe la 1574 ca pe „un oraș unde nu am văzut nici o clădire frumoasă”. Palatul domnului Alexandru Mircea „era făcut din lemnărie umplută cu chirpici de pământ amestecat cu paie tocate. Pentru a vorbi cu el [cu domnul] am fost duși într-o sală mare cu covoare turcești și cu o treaptă mai înaltă de jur împrejur, la o înălțime de trei picioare ca în caravanseraieri”.

Moldova apare și mai sărăcăcioasă în ceea ce privește urbanizarea. Doar trei cetăți sunt amintite

de Verancsics: Suceava, reședința domnească, Hotinul și Neamțul, ele fiind pomenite deoarece impuneau prin prezența construcțiilor de... piatră.

Lescaplier pomenea despre sălile mari cu „covoare turcești” și de „jețul înalt” în care stătea principele. Situația rămânea aceeași, până în apropiere de sec. XVIII, pentru a numi sala de oaspeți și de consiliu. Dar, treptat-treptat, și aici lucrurile se vor schimba, cel puțin în privința interioarelor. Germanul Paul Strassburg, la 1632, vorbind despre Palatul domnesc din Târgoviște, arată că pereții erau „îmbrăcați în covoare, tapiserii, draperii de mătase strălucind de aur și argint. Scaunele, acoperite cu o pânză foarte fină de in, sunt împodobite cu ținte de aur și de argint”. Similitudini se găsesc, pe la 1702, și în descrierile Palatului domnesc din Iași: o sală „foarte mare, dar și foarte înegrită de fum”, cu un „fotoliu” acoperit cu mătase și bănci de-a lungul pereților, drapate în postav de culoare roșie.

Uneori apar și încăperi epatând prin fastul picturilor murale sau, pen-

tru a doua jumătate a sec.

XVII, prin decorațiile cu faianță multicoloră, importată

din spațiile asiatice (Iznik, Kutahya), polono-lituanene sau din Țările de Jos (Delft).

Mobilierul era cel strict necesar, cu o singură observație pentru perioada anterioară sec. XVI, când patul – atât de „vital” astăzi – era doar apanajul principelui, boierii dormind, se pare, pe jos, pe salte, sau covoare.

Există însă multă inventivitate în construirea meselor, atât de caracteristice spațiului nostru. Ele erau realizate din plăci de lemn în formă de X și se putea mări sau micșora, în funcție de necesități, fiind, într-un fel, precursora contemporanei mese pliante.

Piesa cea mai importantă rămănea însă „jilțul”, înlocuit, începând din sec. XVII, chiar și în terminologie, de... fotoliu. Acesta din urmă, spre deosebire de bătrâna sa rubedenie locală, aducea ca inovație prinderea stofei prin cuie de metal, pentru a rămâne fixă pe mobilă.

Cum mâncau?

Din amintirile călătorilor străini, dar și din letopisețele locale, se vedește o certă înclinație a nației noastre către ospete și petreceri. Se mânca mult, divers, dar ochiul critic al străinilor, obișnuți cu rafinamentele curților occidentale, rămănea vigilent în observații. „Mâncărurile lor – nota Antonio del Chiaro, mulți ani secretar al lui Brâncoveanu – sunt foarte îmbelșugate, dar nu sunt bine gătitе și, ceea ce-i și mai rău, se mănâncă reci, dat fiind că în Țara Românească bucătăria se află într-un colț al curții și deci foarte departe de casă”. Alți oaspeți rămân profund marcați de mulțimea efectivă a bucatelor și de durata mesei. „Bucatele nu se ridicau tot timpul mesei și multe ceasuri în șir se tot puneau mereu felurile unele peste altele, încât s-au înălțat, cu încetul, într-o grămadă ca o movilă...”

Rafinamentele culinare pătrund

însă și ele, cu încetul. „Românilor le este scârbă să mănânce broaște, broaște țestoase sau melci” – scria același del Chiaro. Și, totuși, revine asupra melcilor, arătând că „de curând au început să se obișnuiască și-i mănâncă cu atâta plăcere (mai ales în postul Paștelui), încât la Târgoviște sunt trimiși soldați în grădina părinților franciscani să

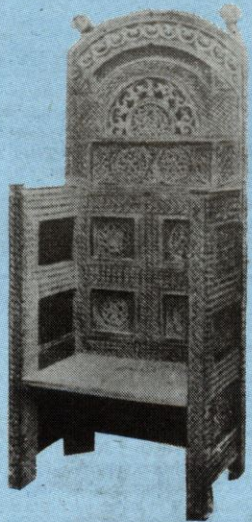
eveniment important, cum era nunta domniței Ilinca, fiica lui C-tin Brâncoveanu, cu paharnicul Scarlatache Mavrocordat, la 1698, sticlărul neamț Georg Franz Kreybich își amintea: „După terminarea ospătlui, în aceeași sală în care prânzise, a fost ridicată o cetate, împresurată de turci, iar în cetate erau nemți. Turcii băteau cetatea cu tunuri și bombarde și-i sileau să se predea și să ceară pace. Și s-au făcut multe alte jocuri și tot felul de dansuri, țurești, arăbești, chinezești, tătărești, franțuzești, spaniole și leșesti”.

Elefanți de aur, berbeci de argint

Atracțiile curților domnești autohtone erau diverse și, de cele mai multe ori cu foarte mare greutate achiziționate. Nu numai țesături, despre care Paul de Alep vorbește în termeni extrem de laudativi: „covoare deosebit de alese, șervete persane, indiene, de Gaza”, perne de divan sau cearșafuri cusute cu fir aurit, ci, mai ales, obiectele din metale prețioase.

În corespondența lui C. Brâncoveanu cu magistratul Brașovului în legătură cu argintarii săi, domnul scria: „Jupanul Ghiorghe May argintarul încă viind aici, i-am dat niște argint ca să ne facă niște lucruri ale noastre, precum va spune dumitale și dumnealui din gură, carele după cum s-au făgăduit către noi, socotim că va face lucru frumos”.

Dacă am încerca să vedem ce se ascunde în spatele sintagmei „niște lucruri ale noastre”, vom descoperi, cu uimire, o listă întregă. Astfel, între podoabele duse de soția lui Ieremia Movilă în Polonia apar: săbii de aur cu diamante, lighene, ibrice din aur sau sfeșnice austriece (în general, produse la Augsburg), chiar și un elefant de argint. Moda animalelor din metale prețioase, pentru ornatul meselor domnești, ajunse și pe teritoriul nostru. E de ajuns să amintim doar că printre

Tronul lui Petru Rareș

caute melci pentru bucătăria domnului”.

După tradiționalul spălat, igienic, al mâinilor, masă se continua, după obiceiul turcesc, fie cu o cafea și „lulea cu tutun” sau, pentru doritori și cunoscători, cu un vin bun.

Ospetele mai deosebite, nunțele sau botezurile, deveneau, prin organizare, petreceri în toată regula. După cum va scrie Miron Costin în *Letopisețul său*, „n-au lipsitu nimic din toate podoabe, căci trebuia la veselie ca aceia, cu atâția domni și oameni mari den țări streine – meșteri de bucaté, aduși dintre alte țări, dzicățuri, jocuri și de țară și streine”. Despre un astfel de

obiectele rămase în Tirol de la Petru Șchiopul, se află și diferite păsări și animale – soimi, cerbi, boi – din argint, iar Brâncoveanu avea un elefant din aur și un călăreț din argint. Berbeci din argint, săbii incrustate cu pietre prețioase, vase scumpe de pus flori, chiar și cărți legate în aur și argint se regăsesc în mai vechea listă a tezaurului luat de turci de la Suceava, în septembrie 1538, în timpul lui Petru Rareș.

Listele de averi sau testamentele sunt adevărate comori pentru cercetătorul de astăzi. Piese sunt foarte diverse – tacâmuri, veselă, sfeșnice, teascuri, călămări, degetare, solnițe – toate din aur și argint și provenind din ateliere celebre.

Un element de culoare deosebită îl dădeau trăsurile. La 1585, un călător străin ne descrie „o trăsuriță de doi sau trei scuzi, trasă de un cal, atât de joasă și de ușoară încât într-un loc primejdios se putea trece ridicând-o pe umeri; în ea nu pot încăpea decât un singur om cu saltea și merindele sale”. Trăsura domnului poate avea uneori coviltirul pictat, putea fi trasă de un atelaj de șase cai – ca în timpul lui Matei Basarab sau Vasile Lupu –, poate fi o „cureță domnească, aurită toată” sau chiar o „trăsură fără roate, numită în limba lor sanie” (Paul de Alep). Pentru boieri existau „carete cu doi cai”, unde „vizitii nu șade pe capră, în față, ca la noi, ci călare pe calul din stânga”, iar „în trăsură (când nu e făcută după moda nemțească) nu sunt jilțuri sau altceva pentru a șede..., ci covoare și perne mari-acoperite cu catifea sau cu altă stofă...”

Inelușe, diemănte...le...

Podoabele, pentru femei ca și pentru bărbați, jcau și ele un rol important în viața oamenilor de atunci. De proveniență stilistică bizantină, pentru secolele de început, apoi cert occidentală, podoabele formau partea cea mai însemnată a averilor, fie ele dom-

Taler din argint lucrat într-un atelier venețian (1710)

nești, boierești sau chiar meșteșugărești. Lista obiectelor rămase în Tirol după moartea lui Petru Șchiopul oferă o imagine colorată și extrem de variată: „Inele, bilezicuri, zilizficuri, cercei, halhale, zingire – adică lanțuri, nezghepuri, mutcale, țimiruri, diamante, rubine, copci de aur, gulere cu mărgăritare, cruci de purtat la gât, lanțuri cu perle din Indiile Orientale de lucrătură

Pocal dăruit de frații Craiovești mănăstirii Bistrița (cca 1550)

moldovenească și coliere de perle și cruci cu lanț...” Testamentul jupănești muntene Safta a lui C-tin Stolnicul Cantacuzino menționează „o părechită de brățăruse, cu zale”, „un ineluș ce este cu smaragd și de pe lături cu diemănte”. Sau într-o foaie de zegre: „O salbă, un left cu rubinuri și cu diamant, un lanț unguresc, de la Tarigrad. 15 șiruri de mărgăritare..., un inel cu smaragd mare, un inel cu safir” și chiar „un inel mai prost”.

Dar nu numai femeilor le revenea bucuria de a purta podoabe, bărbatul învață și el să se „gătească”, iar harnașamentul său de cavalier îi creează o astfel de ocazie. Pentru sec. XVII, călătorii străini sunt impresionați de aceste „amănunte”. Călăgăru italian Nicolò Barsi vorbește despre un „harnașament lucrat, după moda turcească, cu mărgăritare, cu aur și cu tot felul de nestemate”, frâul fiind „bătut aproape peste tot cu peruzele, diamante și rubine”, fruntariul calului purtând „o tufă de pene prinse în pietre scumpe și aur, tot asemenea și scara de la șa...” Ungurul I. Kemeny aprecia că o asemenea împodobire se putea ridica la suma de 40 000 de taleri!

În fine, tot ca un element de culoare, să amintim aici și despre piticii saltimbanci. Pentru un astfel de exemplar, în 1582, Mihnea vodă cheltuia 8 000 de ducăți (avusesse ambiția să-și cumpere un... eunuc pitic din haremul marelui sultan). În sec. XVI, figura lui Petru Bolea, bufonul pitic al lui Petru Șchiopul, era extrem de familiară; ceva mai târziu a ajuns la Veneția pentru a cerși o... pensie!

Am mai putea vorbi și despre alte lucruri, despre căminii de casă, de exemplu, și despre altele... Ne oprim aici. Am vrut doar să demonstrăm că strămoșii noștri nu ne sunt chiar așa de îndepărtați, că lumea lor păstrează încă multă prospețime și culoare. Tot ce am spus noi în aceste pagini nu sunt lucruri neapărat necunoscute. Doar uitate. Așteptăm să fie reasezate la locul lor... ■

FEMEI – CTITOR ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

Titlul unei culegeri de studii – Evul Mediu masculin – semnată de medievistul francez Georges Duby, oglindește opinia generală a istoricilor despre această epocă. Vreme a cruciadelor și a războaielor, a Inchiziției și a turnirurilor, a ordinelor cavaleștești și a catedralelor gotice; Evul de Mijloc poate fi socotit, cu destulă ușurință, o epocă în care elementul masculin a fost proeminent. Dar, chiar dacă această constatare este valabilă, nu trebuie să se piardă din vedere faptul că acțiunea bărbaților a fost, dacă nu în totalitatea cazurilor generată, cel puțin potențată de elementul feminin. Atunci, în Evul Mediu, s-au născut literatura cavalerescă și cântecelele trubadurilor, atunci, cavaleri în armuri strălucitoare se înfruntau în turniri sub culorile unei doamne și, tot atunci, interiorul unei copleșitoare catedrale dintr-un burg german a fost împodobit cu chipul Utei – întruchipare a frumuseții feminine medievale.

Din documentele moldovenesti se întrevede că femeia, din punct de vedere juridic, nu prea era inferioară bărbatului. Ea avea dreptul să moștenească și să lase moștenire diferite bunuri; se constituia parte la împărțirea pământului; era înzestrată de părinți la căsătorie și, în cazul unui divorț,

zestrea îi revenea în întregime ei; era judecată întocmai ca un bărbat. Unele femei aveau știință de carte și redactau scrisori sau zapise în limba slavonă, pe care le sigilau cu propria pecete. În fine, asemeni bărbaților, femeile se bucurau de dreptul de ctitorie, aspect asupra căruia voi stăruir în aceste pagini.

Conceptul medieval de „ctitorie“ avea o accepție foarte largă. El desemna un ansamblu de acțiuni cu finalitate spirituală, care cuprindea nu numai înălțarea de așezăminte religioase, ci și sprijinirea lor cu sume de bani, înzestrarea cu moșii, dani în cărți și obiecte liturgice, răscumpărarea de manuscrise, închinarea unor mănăstiri la Locurile Sfinte. Orice dar făcut unui lăcaș de închinăciune atrăgea după sine includerea donatorului în rândul ctitorilor.

În paginile de față, voi urmări actul ctitoricesc sub toate aspectele lui, numai în măsura în care el a fost îndeplinit exclusiv de femei; cu alte cuvinte, mă voi opri doar asupra situațiilor în care o doamnă sau o domniță apare în calitate de ctitor neînsoțită de un bărbat (tată, soț, frate, fiu etc.) sau împreună cu un bărbat, dar păstrându-și, ea, locul de prim ctitor. Demersul de față va acoperi întregul Ev Mediu moldovenesc, analiza ajungând până la începutul secolului XVIII.

„Tânjind pentru dragostea lui Hristos“

Cea dintâi doamnă moldovencă despre care se știe că a îndeplinit un act de ctitorie este catolica *Margareta Mușata*, mama fraților Petru I și Roșan I. În a doua jumătate a veacului XIV, ea a înălțat o biserică catolică în Siret, pentru Ordinul Dominicanilor, alegându-și acolo și locul de îngropăciune. Fiul său, Petru I Mușatinul, a confirmat prin hrisov domnesc acest act, în 1384, acordând și anumite privilegii predicatorilor.

Una din soțiile lui Alexandru cel Bun, doamna *Ana*, intră și ea în categoria ctitorilor, prin dania de sate pe care o face, înaintea morții sale, mănăstirii Moldovița.

Doamna lui Ștefan II, descendentă a familiei de boieri Limbădulce, adaugă de la sine, la o danie făcută de voievodul Ștefan mănăstirii Neamț, în 1446, trei cântare de icro negre. Apoi în 1447, când același Ștefan II acordă niște venituri mănăstirii Moldovița, el pune și vama spre Ardeal, „jumătate din Vadul Călugăresc și cu o jumătate din vama, și cu o jumătate din vama de trecere, și cu o jumătate din iezerile ce ascultă de această vama și cu jumătate din tot venitul, *partea cneaghinei noastre*“.

Maria de Mangop, coborâtoare din neamul împăraților bizantini din Mangopol Crimei, soția lui Ștefan cel Mare, se ilustrează în domeniul ctitoricesc prin daniile făcute mănăstirii Grigoriu de la Athos. Aceluiași așezământ, „binecredincioasa doamnă *Maria Asanina Paleologina*, doamna Moldovlahiei“ i-a oferit și o frumoasă icoană a Fecioarei *Maria*. În anul 1493, *Maria Voichița*, fiica lui Radu cel Frumos al Munteniei și soția lui Ștefan cel Mare, „cu dorință tânjind pentru dragostea lui Hristos și iubitoare a cuvintelor lui Hristos fiind, cu răvnă a dat“ să se scrie și să se împodobească un *Tetraevanghel* pentru biserica de la Pătrăuți. Și tot ea, doamna *Maria*, văduvă de puține luni, oferea, în toamna lui 1504, mănăstirii Putna, un acoperământ pentru tetrapod.

Ruxandra doamna, fiica lui Mihnea cel Rău al Țării Românești și soția lui Bogdan III, și-a îndreptat actul său de danie către mănăstirea Putna, care a primit de la ea un sat, „pentru pomenirea ei și pentru pomenirea sfântrăposaiilor ei părinți, ca să-i fie pomenire, ei și părinților ei, neclintit în vecii vecilor“.

Activitatea ctitoricească a doamnei *Elena-Ecaterina*, fiica despotului sârb Ion Brancovici și soția lui Petru Rareș, a îmbrăcat aspecte dintre cele mai variate. În timpul vieții lui Petru voievod, prin 1535-1536, ea a dăruit mănăstirii Putna un pocrovăț, „piesă interesantă prin originalitatea tema-

precizeze cărei biserici îi era destinat. Profesorul Emil Turdeanu a presupus că lăcașul care a beneficiat de acest dar a fost biserica Învierii Domnului din Suceava, ale cărei lucrări de construcție, finanțate de aceeași doamnă, s-au încheiat în ianuarie 1551. La Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim se păstrează până astăzi un *Evangelhilar*, copiat și ferecat din dorința „*Elenei Despotovna* a răposatului domn Io. Petru voievod și mama lui *Iliaș voievod*“, și dăruit mănăstirii Proboata. În toamna aceluiași an 1551, bogat în acte ctitoricești, doamna *Elena* a văzut încheiată și construcția bisericii domnești din Botoșani, cu hramul Sf. Gheorghe. Un an mai târziu se pune la pisană unei noi ctitorii – biserica Adormirea Maicii Domnului din Botoșani. De numele soției lui Petru Rareș se leagă și înălțarea în vechiul ținut al Hârlăului, a așa-numitei mănăstiri „a doamnei“, cu hramul Adormirea Maicii Domnului.

„Din argintul cel vechi“

Doamna cu cea mai intensă activitate de ctitor a fost însă *Ruxandra*, fiica lui Petru Rareș și soția lui Alexandru vodă Lăpușneanu. Ea a clădit, în 1569, biserica Precista din Roman. Și, în același an, a ferecat un *Tetraevanghel* al mănăstirii Putna, „din argintul cel vechi de la bătrânul Ștefan voievod“. În afară de acestea, însă, doamna lui Lăpușneanu s-a dovedit o asiduă sprijinitoare a așezămintelor monahale de la Muntele Athos. Mănăstirii Zografu i-a răscumpărat metoacele de pe Struma cu 52 000 de aspri ungurești. La Dionisiou, a dăruit un iconostas (1560), a renovat și mărit trapeza construită de Petru Rareș, a plătit datoriile mănăstirii și a răscumpărat bunurile amanetate. Mănăstirii Caracalu i-a achitat datoria de 35 000 de aspri față de administrația otomană, gest pentru care călugării atthoniți se obligau, pe la 1569, să-i slujească șase pomeni anual. Mica avere pe care doamna *Ruxandra* o strânsese pentru nevoile ei a dăruit-o mănăstirii Dochiaru,

Din galeria doamnelor-ctitor: Ana, soția lui Alexandru cel Bun...

tică, străină de arta moldovenească“ (*Ana Maria Musicescu*). Originalitatea constă în aceea că pocrovățul a fost croit dintr-un material împodobit cu vulturi bicéfali pe fond de aur. Rămăsa văduvă, doamna *Elena* a continuat și a dus la bun sfârșit reparațiile începute de soțul său la mănăstirea Dionisiou de la Sfântul Munte. Apoi, în 1548, împreună cu Petru Vartic, hatman și pârcaľab al Sucevei, a dăruit mănăstirii Proboata un *Tetraevanghel*, aflat, astăzi, în Rusia. În 1550, doamna *Elena* a mai comandat un asemenea manuscris, fără ca în notița lui dedicatorie să se

„pentru ajutorarea datoriei și a lucrurilor mișcătoare și nemiscătoare, întru veșnică pomenire“. În schimb, „Ieromonahii și monahii de acolo să fie îndatorați să săvârșescă în fiecare an praznicul Sfântului Nicolae și privegherea, porunca în veci întru pomenirea acestei doamne și stăpâne a noastre“. Un inventar de prin 1590 al darurilor făcute de familia lui vodă Lăpușeanu la Athos înregistrează un „potir de argint suflat cu aur, închinat Bisericii celei Mari de Ruxandra, soția lui Alexandru voievod a toată Moldovlahia, în anul 7072, o sută nouăzeci și cinci de dramuri“.

Domana *Maria* a lui Petru vodă Șchiopul este autoarea unei dăнии către mănăstirea Galata, căreia îi închina, la 1584, un sat.

De Muntele Athos se leagă și actele ctitoricești ale doamnei *Elisabeta*, fiica grecului Gheorghe Kataratos, părcălabul Hotinului, și soția lui Ieremia vodă Movilă. Prin 1597-1598, ea a împodobit, la mănăstirea Dochiaru, mormântul mitropolitului Moldovei, Teofan, „mândră a-i fi rudă“ acestui ierarh, retras în ultimii ani ai vieții la Sfântul Munte. Câțiva ani mai târziu, la 5 iunie 1605, soția lui Ieremia vodă va „înfrumuseța“ un vechi Tetraevangel (secolul XII) și-l va trimite mănăstirii Cutlumuș, împreună cu un potir și două cruci de argint aurit.

Cumnata Elisabetei Movilă, doamna *Marghita*, fiica logofătului Gavriil Hăra, soția lui Simion vodă Movilă, și-a îndreptat dovezile de pioșenie către mănăstirea Sucevița-ctitoria Moveștilor -, căreia îi va dăruii un epitrahil și o tipsie de argint.

Cea de-a doua doamnă a lui Vasile Lupu, *Ecatrina*, coborâtore din neamul cerchezilor, și-a concretizat activitatea ctitoricească prin răscumpărarea, în 1653, de la cazaci, a unui manuscris religios miniat de mitropolitul Anastasie Crimca. Răpit din mănăstirea Dragomirna, căreia îi fusese hărăzit, Liturghierul mitropolitului-artist s-a reîntors între zidurile acestui lăcaș prin bunăvoința și cheltuiata doamnei *Ecatrina*, aflată la grea încercare în toamna anului 1653.

...Maria Voichița, munteanca....

Învins și detronat, Vasile Lupu a părăsit tronul și Țara Moldovei în favoarea fostului său mare logofăt, Gheorghe Ștefan. Soția acestuia, doamna *Safta*, descendentă a familiei boierești Boul, este cunoscută, în privința activității ctitoricești, prin mai multe momente. În 1654, ea a cumpărat un Tetraevangel, i-a refăcut legătura prin mână călugărului Ipifane de la Pângărați și l-a dat într-o biserică având hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril (probabil, Agapia). Doi ani mai târziu, doamna *Safta* va dăruii

...și Elena-Ecatrina, soția lui Petru Rareș

mănăstirii Neamț, un loc de prisacă, pentru pomenire. În fine, după două decenii, la 1677, doamna *Safta*, văduvă, împreună cu vârul ei, Pătrașco pitarul, fiul lui Dumitrașco spătar, închină la Sfântul Mormânt mănăstirea Bistrița, „care s-a întemeiat de străbunii noștri cei buni și veehi“ și care ajunsese în „stare de desăvârșită stricăciune, risipită și lipsită, nu numai de tot felul de podoabe, ci și de sfințitele veșminte scumpe, de multe scule și de însemnatele ei moșii, încă și de robii săi țigani ce i-au fost dăruți și întăriți de prea-înălțatul de veșnică amintire Alexandru voievod zis cel Bun și Bătrân, carele zace înmormântat acolo, cu doamna și fiii lor“.

Nu mult după acest moment, la 1678, o altă doamnă moldoveancă ridicată dintr-un neam de mari boieri (Jora), *Dafina Dabija*, dăruia mănăstirii Bârnova, unde este înmormântat soțul ei, Istratie vodă Dabija, mai multe sate lăsate de el cu limbă de moarte; documentul de dănie precizează că unele din aceste proprietăți fuseseră cumpărate împreună cu doamna *Dafina*. Pe la 1680, aceeași *Dafina* dădea sate, vii și țigani mănăstirii Bârnova, arătând că acest așezământ fusese început de Miron Bărnovschi, dar neterminat, rămânând în această stare „până la vreme domniei Măriei Salé răposatului meu domnu, ce scrie mai sus, lui Evstratie Dabija vodă, carile dimpreună și cu noi, dintru bună dumnezeiască îndemnare apucându-ne, am zidit biserică până în desăvârșitu, iar cu alte, câte să cade sfinte mănăstiri podoabe și așezături fiind de l-au apucare moarte, n-au apucat să o împodobească și să o temeeze, ce noi în viecea noastră, când am avut vreme, am nevoit și am împodobit și o am întemeiat după puținți cu de toate, câte trebuiescu unii sfinții mănăstiri“.

În același sfârșit de veac XVII, doamna *Anastasia Duca* (născută Buhuși), refăcea din lemn Agapia Veche, ctitoria lui Petru Rareș (refăcută și de Petru Șchiopul), „risipită“ în vâltoarea vremurilor. Și tot ea, *Anastasia*, avea să înalțe și Biserica Albă din Iași, sediu al Mitropoliei Moldovei. ■

(Va urma)

679 ZILE PE CERUL REVOLUȚIEI:

SAINT-JUST

„Odihna revoluționarului
este în mormânt“

MIHAI CONRAD

Francezii sunt recunoscuți ca un popor cu ascuțit spirit de observație și de replică, multe din aprecierile, exprimările și „zicerile“ personalităților vieții lor culturale, militare, diplomatice etc. rămânând celebre în istoria vieții intelectuale a lumii. Acestei mari familii a spiritului francez îi aparține Louis Saint-Just, teoreticianul guvernului revoluționar din timpul Terorii (1793-1794) și marele admirator, până la religiozitate, al Incoruptibilului, Robespierre, împreună cu care și este executat. Dacă actorul principal al acestei ultime perioade a Revoluției franceze este Maximilien Robespierre, „gânditorul“ viitoarei societăți este Louis Saint-Just.

La casa de corecție

Purtând mai multe prenume, după moda vremii, Louis Léon Antoine Florelle Saint-Just*s-a născut la 25 august 1767 în provincia istorică franceză Nivernais, dintr-o familie foarte apropiată ca stare de cea țărănească (unii biografi i-au adăugat în mod fals particula nobiliară „de“). Tatăl său fusese soldat, apoi subofițer decorat cu ordinul „Ludovic cel Sfânt“. El a cumpărat la bătrânețe, cu economiile de o viață, o mică fermă la Blérancourt, lângă orașul Noyon. Mica familie, părinți și trei copii (două fete și un băiat) duce o viață îndestulată și liniștită. Uneori copiii pleacă la bunicul lor la Morsain, unde acesta avea funcția de perceptor al senio-riei Buhat.

Studiile le face la colegiul călugărilor oratorieni din Noyon, după care audiază o serie de cursuri de drept la Reims. Este înconjurat de dragostea mamei și a surorilor sale și începe să ducă o viață de petrecăreț, amator de aventuri galante, până când se îndrăgostește de fata notarului, pe care acesta o mărită repede cu o „persoană serioasă“ pentru a evita complicațiile. Louis are o cădere psihică, apoi fură argintăria casei, fuge la Paris unde o vinde pe 200 de livre, cheltuite în trei zile. Este arestat și plasat patru luni într-o casă de corecție.

După eliberare (începuse deja revoluția) îl cunoaște pe publicistul Camille Desmoulins, cel cu ziarul său *Les Révolutions de France et de Brabant*, care avea un mare succes. La întoarcerea de la Paris,

mai ales în urma studiilor de drept de la Reims, comportarea lui Louis se schimbă brusc: alungă egoismul și depravarea și devine un ascet cu un singur ideal: să transpună în practică ideile virtuozității ale lui Jean-Jacques Rousseau, pe care îl citise cu nesat în facultate. Avea talent literar, și „pană ușoară“. Scriesese deja o comedie, *Arlechin și Diogene*, și un poem satiric, *Organt*, tipărit în câteva ediții. Ca militant revoluționar cunoscut deja, conduce la Paris delegația din Blérancourt, în calitate de locotenent-colonel numit al gărzii naționale, pentru a cere o serie de drepturi comunale.

Mai târziu, în 1790, tot pentru Comună, îi scrie o entuziastă scrisoare lui Robespierre, ulterior celebră, scrisoare care va sta la baza strânsei lor prietenii. Se adresa cu

Robespierre, dictatorul cu idealuri democratice, a patronat Legea suspensiilor (17 septembrie 1793), ce a dus la peste 300 000 arestări (sus) și teroarea revoluționară, ce a îmbrăcat forme aberante, precum înecații de la Nantes (jos); condamnații erau urcați în bărci, scufundate apoi în mijlocul Loarei

Dv. (încă nu apăruse decretul cu tutuirea obligatorie): „Dv., care sprijiniți patria ce se clatină și luptați contra torentului despotismului și al intrigii, Dv., pe care eu îl cunosc prin minuni, ca pe Dumnezeu, vă adresez... Nu sunteți numai deputatul unei provincii, ci al Republicii și al umanității...” La sfârșitul activității Adunării Constituante, în 1791, mai publică o carte, *Spiritul revoluției și al Constituției în Franța*. Ca urmare a acestor activități, este ales în 1792 deputat al Convenției și, în această calitate, sosește la Paris la 18 septembrie 1792.

Apariția lui șochează: păr blond cârlionțat, ochi albaștri, permanent o ținută rigidă, foarte elegant, cu gulerul înalt al fracului peste care atârnă cerceii, o cravată scrobită și atent asortată. Are de ce să stârnească atenție și variate sentimente (deseori de invidie și ură) din partea multora, căci se răspândise ideea că „adevăratul revoluționar” trebuia să aibă o ținută vestimentară neglijentă, să fie murdar, cu lațe soioase și vorbire vulgară. Urcă la tribună cu mâinile la spate, tăcut, cu gura parcă sculptată, fruntea bombată, de o duritate care deseori îngheață pe ceilalți. „Frumos ca un înger”, mai târziu va fi poreclit „arhanghelul morții”. Numai 679 de zile strălucește pe firmamentul revoluției, dar amintirea îi rămâne neștearsă.

Imediat după sosirea la Paris, se alătură lui Robespierre și este nedespărțit de acesta. Robespierre locuiește în gazdă la familia unui tâmplar, Maurice Duplay, care are un băiat și patru fete. Mai târziu tot acolo va locui prietenul lor, revoluționarul Philippe Le Bas, care se și însoară cu fiica cea mare, Elisabeth. Cea mică, Henriette, îl place pe Saint-Just, dar acesta își urmează drumul: este un ascet, un solitar. În serile în care se strâng cu toții la Duplay, Saint-Just (Florelle, cum îl numesc ei) își demonstrează cultura generală acumulată în special la Reims. Recită ample pasaje din Molière, în aplauzele asistentei.

Alături de Robespierre, participă la proclamarea Republicii. La 13 noiembrie 1792 pronunță în Convenție primul său discurs referitor la legalitatea judecării lui Ludovic XVI, sfârșind astfel: „Popor, dacă regele ar fi vreodată absolvit, adu-ți aminte că noi nu vom mai fi niciodată demni de încrederea ta și că tu vei putea să ne acuzi de perfidie... Ludovic Capet trebuie să răspundă nu pentru delictele sale, ci pentru simplul fapt că a domnit. Ludovic nu este doar un acuzat și voi nu sunteți doar niște judecători; voi sunteți oameni de stat și reprezentanții națiunii. Nu aveți de dat o sentință pentru sau împotriva unui om, ci aveți de luat o măsură de salvare publică, de îndeplinit un act de care depinde

destinul națiunii”. Iar mai târziu, la faimosul vot, este laconic: „Deoarece Ludovic a fost dușmanul poporului, al libertății și fericirii acestuia, concluzia mea este moartea”.

Al doilea discurs, foarte elaborat, îl pronunță la 29 noiembrie 1792 și se referă la criza alimentară și aspectele monetare. În unul din multe sale discursuri, cel din 12 februarie 1793, se referă la organizarea forțelor armate ale Republicii. Din acel moment a fost numit (și a activat până la sfârșitul scurtei sale vieți) ca inspector cu puteri absolute de decizie, al armatelor ce luptau în vestul și nordul țării contra inamicilor Republicii. Propunerea principală a discursului menționat era inițierea legii amalgamului: fuzionarea a două batalioane de voluntari (neexperimentați) cu un batalion de linie: „Unitatea Republicii impune unitatea armatei: patria nu are decât o singură inimă... Să afle Europa că voi nu mai vreți nici un sârman, dar și nici un agresor pe teritoriul național. Acest principiu trebuie să propage virtutea și fericirea. Fericirea este o idee nouă în Europa”.

Este filosof, legiuitor cu o logică de fier: „O republică nu se făurește cu menajamente, ci cu o sălbatecă și neînduplecată asprime față de toți cei care au trădat”. Sau raportul cu privire la pământ: „Mâna omului este făcută pentru pușcă sau căruță. Sârmanul cu pușcă în mână a

apărat acest pământ contra străinului. Nu merită el pentru aceasta să mână căruța? Căruța sa? Sărmanii sunt puterea pământului. De aceea lor trebuie să li se împartă pământul”.

Uneori este patetic: „Pot fi lipsiți de viață cei care, ca noi, au îndrăznit totul pentru adevăr, dar nu poți să-i lipsești de ospitalierul mormânt în care ei se furșează, scăpând de sclavie și de rușinea de a-i vedea triumfând pe cei răi” sau: „Republica franceză nu acceptă nimic de la dușmanii săi și nu le trimite nimic decât plumbi”.

Este sentențios: „Odihna revoluționarului este în mormânt” sau: „Secretul revoluției constă în cuvântul a îndrăzni”, iar lui Robespierre, care se încălzise prea tare în timpul unui discurs, îi spune cu calmul său obișnuit: „Puterea aparține celor flegmatici”.

Uneori este de o duritate ce îngheață inimile: „Veți pedepsi nu numai pe trădători, ci chiar pe indiferenți; veți pedepsi pe oricine din țară care este pasiv, nu face nimic pentru ea, căci din momentul în care poporul francez suveran și-a manifestat voința, tot ce îi este opus iese din noțiunea de suveran și tot ce iese din suveran, este dușman”.

Frazele lui ar putea constitui crezul unui revoluționar: „Ne este interzisă simpla fericire a omului de rând; iubim prea mult umanitatea pentru a iubi o ființă omenască. Vom rămâne mereu solitari în această lume vastă... Ne vom bate atâta timp cât va rămâne un singur dușman, până când va rămâne un singur cartuș. Dacă nu vom fi

victorioși vom pieri, iar dacă vom fi, vom pieri de asemenea. Răzvrătirea este dreptul exclusiv al poporului și al cetățeanului”.

Cu brațele încrucișate

La începutul anului 1794, Saint-Just lucrează la elaborarea unui decret, prin care guvernul este împuternicit să rechiziționeze pe toți noii născuți, spre a le da o educație de stat. La 26 februarie 1794 cere exproprierea tuturor dușmanilor Republicii și împărțirea averilor lor săracilor. Se fac liste cu numele dușmanilor și astfel revoluția începe să miroasă a luptă de clasă, anticipând dictatura proletariatului (sau generând idei pentru aceasta). Proiectul de expropriere a 300 000 de proprietăți nobiliare este primul asalt de tip comunist („avant la lettre”): „Mijlocul de a întări revoluția este de a o îndrepta spre folosul acelor care o susțin și spre ruina celor care o combat”. Lucrează la principiile viitoarei constituții republicane (ce nu se va aplica niciodată) pe care le expune în trei discursuri. Ideea principală: unitatea țării, conduse de toți cetățenii ei, pe baza exprimării libere a opiniilor. „Nu legea formează dreptul, ci dreptul formează legea”.

Concepe legea (24 de paragrafe), aprobată la 24 Germinal, pentru încurajarea exploatarea minelor, a manufacturilor, secarea mlaștinilor. Este numit șeful Biroului de poliție generală, cumlând astfel o mare putere în stat. Dușmanii îl numesc „șeful guvernului” sau „dictatorul”.

Evoluează spre tipul clasic al extremismului: „Apărarea și întărirea ideii republicane nu este altceva decât exterminarea tuturor celor care nu o împărtășesc”. Uneori își pune întrebări, dar rămân numai în acest stadiu: „Societatea are nevoie de asanarea moravurilor, dar «teroarea» o poate face?” Devine astfel teoreticianul perioadei de teroare: „În orice revoluție trebuie un dictator ca să salveze statul cu forța. Trebuie o voință unică”. Perioada terorii este condusă de o legislație a morții, la baza căreia stă triumviratul de inchizitori: Robespierre, Saint Just, Couthon. Revoluția franceză a început sub semnul liberalismului, dar la acest moment, Franța a ajuns la polul opus.

Se pasionează între timp pentru activitatea de control a armatelor și petrece mult timp pe cele două fronturi, deseori cu prietenul său Philippe Le Bas, cel care avea să se sinucidă tot în 1794. Îi place viața ostășească, aspră, mișcarea continuă, încordarea. Urmărește desfășurarea acțiunii de recrutare a tinerilor, dotarea cu arme, starea și repararea urgentă a forturilor și a fortificațiilor, curmarea indisciplinei; este degradat și înătează în grad, controlează sever activitatea (uneori trădătoare) a generalilor, propunând fie îndepărtarea, fie împușcarea lor (Custine, Isambert), alungă prostituatele, confiscă untul de la cantina ofițerilor ca să ungă țevile puștilor. Toată armata îi știe de frică, dar toți recunosc că este drept și nu cere nimic pentru sine. În fracul său albastru, în-cins cu eșarfa tricoloră, cu părul și

Tribunalul revoluționar judeca expeditiv crimele contra Republicii (în stânga, în centru: acuzatorul public Fouquier-Tirville); pentru a evita să devii suspect, era nevoie de un certificat eliberat de un Comitet de supraveghere revoluționar (dreapta)

Publicistul Camille Desmoulins

cerceii în vânt, însuflețește trupa, iar generalii știu că au în față pe dușman și în spate ghilotina. La Strasbourg face ordine printre civili: „Zece mii de soldați sunt desculți. Veți descălța chiar astăzi pe aristocrații din oraș, iar mâine până la ora 10 dimineața, încălțăminte să fie în drum spre cartierul general. Toate paltoanele cetățenilor orașului sunt rechiziționate. Vor fi transportate până mâine seară în magazinele armatei”. Pe frontul din Alsacia își revede cu bucurie un prieten ofițer. După ce îl îmbrățișează, pune să fie arestat, căci a încălcat decretul ce pedepsea pe ofițerii de pe câmpul de luptă ce dormeau dezbrăcați.

Controlând fronturile, își notează o serie de puncte ce ar constitui un fel de cod al comisarului (oare mai târziu de la el s-au inspirat viitorii generatori ai „politricilor”, ai ofițerilor politici ai armatelor statelor totalitare?): „Comisarul trebuie să fie un om decis, rapid, sever dar drept, ordinele sale să fie clare și citite în fața trupeii. El nu dă numai ordine, ci lămurește, convinge, are „stil” în ceea ce face”.

Astfel, prin activitatea sa, are un apreciabil aport organizatoric la marea victorie a armatei franceze de la Fleurus (Belgia), din 26 ianuarie 1794, când generalul Jour-

Victoria de la Fleurus (26 iunie 1794) salvează Patria aflată în primejdie. Saint-Just a fost trimis să îi supravegheze pe generalii Jourdan (în centru, călare), Marceau, Kléber și Lefebvre

dan bate principala armată a adversarilor Republicii. Să nu uităm că aproape întreaga Europă (Anglia, Olanda, Austria, Rusia, Sardinia, Spania, Napoli, Prusia, Portugalia, Baden, cele două Hesse, Toscana și Hanovra) se coalizase întru restaurarea monarhiei.

Între timp, revoluția s-a transformat într-o inutilă și groaznică baie de sânge. Mii de oameni pier nevinovați, numai să nu se oprească ghilotina. Ororile sunt la ordinea zilei: tatăl moare în locul fiului, soția în locul soțului, vecina este luată pentru că era în vizită la cel ce urma să fie arestat, soția lui Camille Desmoulins pentru că a protestat la arestarea soțului.

Când se întoarce la Paris de la inspecția armatelor, în Convenție, în preajma lui, este un frig ce nimește orice viață. Mai toate decretile de moarte ale Convenției îi aparțin: el a cerut capul regelui, capetele girondinilor, capul lui Hébert și al partizanilor săi, cel al prietenului său Desmoulins, capul lui Danton. Franța este sătulă de atâtă sânge și de tipetele condamnaților.

Îmbrăcat într-un elegant frac cafeniu și vestă albă, Saint-Just își începe pe 9 Thermidor ultimul discurs în Convenție. Vorbește despre decretul cu privire la instituțiile Franței și urmează să prezinte

raportul cu privire la starea națiunii, când cetățeanul Tallien îl interupe. Căliția moderatilor (dar și a corupților) intră în funcțiune. Robespierre vrea să ia cuvântul, dar din sute de piepturi se tipă „Jos tiranul”. Este sfârșitul. Parcă în Saint-Just s-a rupt ceva. Timp de patru ore, cât durează tumultul din Convenție, stă ca o statuie, cu brațele încrucișate, parcă incapabil să se apere. Arestat, este închis în clădirea unui colegiu din spatele Panteonului. Merge la ghilotină în dimineața următoare, împreună cu Robespierre, rănit deja, și cu alte 21 de persoane. Urcă pe eșafodul ghilotinei cu calmul stoic și impasibilitatea rece pe care le-a demonstrat în fața tunurilor prusace și în toate celelalte faze ale carierei sale strălucitoare și scurte. Are 27 de ani.

Numele său rămâne în istoria Franței pentru lupta sa contra despotismului regal, pentru libertatea patriei și pentru elaborarea unor noi noțiuni ale dreptului modern. Va exista însă un perpetuu regret că atâtă geniu, entuziasm filosofic și umanitar nu au putut să-i înfrâneze orgoliul, despotismul opiniilor sale, ce au condus la destinul lui tragic, la toate nenorocirile provocate de revoluție și, în ultimă instanță, la sfârșitul ei. ■

SCHELE CĂTRE CER –

CONSTRUCTORII GOTICULUI

„În răstimpul a trei secole, de la 1050 la 1350, Franța a extras milioane de tone de piatră pentru a înălța 80 de catedrale, 500 de biserici mari și câteva zeci de mii de biserici parohiale. În aceste trei secole, Franța a pus în mișcare mai multe blocuri de piatră decât Egiptul în oricare perioadă din istoria sa – cu toate că marea piramidă are ea singură un volum de 2 500 m³. Fundațiile marilor catedrale coboară până la zece metri adâncime – adică nivelul mediu al unei stații de metrou parizian – alcătuiind în unele cazuri o masă de piatră tot atât de considerabilă ca partea vizibilă de deasupra solului. În Evul Mediu exista câte o biserică pentru fiecare 200 de locuitori“.

MIHAI DRAGANOVICI

Cu aceste cuvinte își începea cartea sa *Constructorii catedralelor* – tradusă la noi cu titlul *Constructorii goticului* – Jean Gimpel. Tot el a scris o altă carte – tradusă și aceasta – despre „revoluția industrială a Evului Mediu“. În fond, și apariția goticului a fost tot o revoluție. În 1968, la Paris, a fost organizată, sub patronajul lui André Malraux, o impresionantă expoziție „Europa gotică“. Pentru că goticul a fost cel mai răspândit stil artistic al Evului Mediu. Puternice influențe au ajuns până în cele două țări române extracarpate.

Dar cum s-a produs „revoluția gotică“? La începutul secolului XII, societatea feudală occidentală intrase într-o perioadă de tranziție. Lumea se schimba. Vechii nevoi de solidaritate și autoritate – princiărie pe plan politic, paternă pe plan social –, căreia îi corespundea, arhitectural, atât de bine stilul romanic, îi ia locul aspirația către ruperea constrângerilor. Burghezul nu mai are nevoie de autoritatea paternă a nobilului,

care îi ia sub formă de taxe câștigul său. La rândul lor, principii, ca să frângă rezistențele și suveranitățile ce le fărâmițau stăpânirea, vor o lume mai bine structurată, pe verticală, nu pe orizontală. Nu întâmplător, prima capodoperă gotică a fost bazilica regală de la Saint-Denis. Aceeași nevoie de autonomie și în sânul familiei, unde copiii încep să se bucure de o anume independență economică, iar soțul nu mai are decât gestiunea bunurilor soției sale, de care dă socoteală.

Tuturor acestora le corespunde goticul, cu avântul său pe verticală, cu privilegierea luminii în locul umbrei. Sau, cum spunea Ervin Panofsky, teologii vor acorda mai multă importanță „luminilor Noului Testament care se opune tenebelor și legilor oarbe evreiești“.

„Cruciada catedralelor“ – ce își are originea în încă pioșenia omului care se transforma din medieval în modern – a declanșat o adevărată competiție pentru recorduri: cât mai înalt, cât mai sus, cât mai mare. Apoi, într-o bună zi, undeva pe la sfârșitul secolului XIII, entuziasmul a scăzut considerabil. Credința nu

mai este aceeași. Vin ciuma, războiul de 100 ani. În Germania, neatinsă de război, suflul se menține încă o vreme. Goticul își terminase însă rosturile.

Pentru ridicarea acelor construcții cerești, ce au uimit atunci și uimesc și astăzi, a fost nevoie și de acea „revoluție industrială a Evului Mediu“, chiar dacă denumirea este discutabilă.

Cine erau donatorii?

Construcția unei biserici era opera mai multor contribuabili. Aceștia puteau fi credincioși, oameni ai Bisericii sau confrerii al căror scop de constituire era chiar acela de a contribui la terminarea construcției. Când sanctuarul respectiv poseda relicve prețioase care atrăgeau mulți pelerini, donațiile lor reprezentau un aport substanțial.

O altă sursă erau indulgențele vândute pentru răscumpărarea păcatelor. Erau cazuri în care regii trimiteau scrisori către prelații din regatul lor, prin care le cereau să contribuie financiar la asemenea

În imagine: corul catedralei din Canterbury.

Șantier medieval, miniatură dintr-un manuscris francez de la 1448

proiecte. Alte ori erau folosii bani proveniți din impozite.

În unele cazuri, marii nobili care aveau multe păcate să-și reproșeze, țineau să se „curețe” prin donații generoase către o catedrală în curs de construcție. În altele exista dorința de a-și vedea contabilizată contribuția la un bun public, vanitatea, presiunea socială dar și interesul dintr-un motiv sau altul.

Și după ce se reușea strângerea fondurilor necesare pentru începerea lucrărilor se putea da semnalul de pornire.

Cât timp dura șantierul?

În afara perioadelor în care aveau loc războaie, ritmul lucrărilor de pe șantier varia în funcție de nivelul mijloacelor de finanțare. Dar în cazul în care acestea existau în măsură suficientă, constructorii puteau lucra destul de repede, căci tehnicile de construcție și de organizare a muncii din perioada „gotică” le permiteau acest lucru. Astfel, catedrala de la Montpellier, care are o suprafață de 1 500 m², a fost realizată în 28 luni (1364-1367), iar biserica Saint-Urbain din Troyes, care are o suprafață de 1 250 m², a fost terminată în trei ani (1263-1266). Dar, în general, construcția unei catedrale dura câteva zeci de ani ba chiar și câteva secole. Acest lucru explică de ce la un același edificiu pot exista părți cu stiluri diferite ce corespund epocilor în care au fost construite. O amprentă importantă au lăsat-o și progresul tehnic, constructorii ce s-au perindat pe șantier cu metodele, obiceiurile și gusturile lor.

Sunt și construcții care nici până în ziua de azi nu sunt terminate definitiv. Mereu mai apare câte ceva de făcut sau rectificat la ele. Cazul cel mai renumit îl constituie Domul din Köln.

Pe locul unde se ridică astăzi Domul, a existat înainte un lăcaș de cult, care data din 313 d.C. Acesta a fost înlocuit în secolul IX de o nouă construcție, terminată în 870 și numită „Domul Vechi”. Epoca gotică impune însă schimbarea, și astfel, la 15 august 1248, se pune piatra de temelie a noii catedrale gotice.

Actuala înfățișare a Domului a rezultat după două perioade de construcție. Prima a început în 1248 și s-a terminat în 1560, când clădirea a fost acoperită, iar restul lucrărilor sistate. Aproape patru secole va rămâne construcția astfel, urmând ca lucrările să fie reluate odată cu reconsiderarea artei medievale, respectiv a celei gotice de către romantism. În anul 1842, regele Prusiei, Friedrich Wilhelm IV, dă semnalul de re-începere a lucrărilor. După nici patru decenii, în 1880, se pune ultima piatră la turnul de sud. După 632 ani, construcția Domului se încheie. Și ea reprezintă un monument cu o arhitectură unitară, datorită faptului că toate lucrările au respectat pe cât s-a putut planurile inițiale.

Perioada în care Domul a rămas intact a durat foarte puțin, căci deja pe la 1900 apar primele stricăciuni provocate de intemperii vremii. Apoi, în timpul celui de-al doilea război mondial, 14 bombe îi distrug bolta, stricăciuni apărând și la exterior. Dar chiar și în timp de pace se lucrează în permanență la menținerea frumuseții sale, din cauza poluării mediului care afectează clădirea destul de mult. De fapt, de mult timp la Köln circulă o vorbă: „În momentul în care se va termina Domul, va veni sfârșitul lumii”.

O importanță majoră în desfășurarea lucrărilor au avut-o tipul și proveniența materialelor.

De unde veneau materialele?

Ele erau câteodată furnizate de donatori, proprietari de cariere sau de păduri. Starea proastă a drumurilor impunea utilizarea de prelucri

a căilor fluviale și, câteodată, a celor maritime. Acesta a fost cazul câtorva catedrale din Anglia, executate din piatră extrasă din nord-estul Franței sau din Normandia. După cel de-al doilea război mondial, pentru a repara ravagiile suferite de bisericile din Marea Britanie, s-a adus din nou piatră din Normandia. Și în fle-de-France, bisericile au profitat de o densă rețea fluvială ce facilita legătura între cariere și șantiere; de fapt peste tot unde configurația geografică permitea acest lucru, transporturile pe apă au jucat un rol important.

Dar oricum vor fi fost aduse materialele, prețul transportului, de multe ori crescut de taxe de pe parcurs, era foarte mare, sporind uneori și de șase ori costul pietrei. Acest lucru a dus la apariția atelierelor de cioplit piatră în cadrul carierelor, astfel reușindu-se reducerea la jumătate a greutateii transportate față de cea a blocurilor brute. Utilizarea pietrei „pregătite” a accentuat dezvoltarea metodelor de geometrie și stereotomie, indispensabile pentru prelucrarea în avans a pietrei, ca și dezvoltarea standardizării și reducerea numărului de modele pentru piatră de prelucrat.

Lemnul circula mai ușor decât piatră, el putând să plutească, dar presiunea asupra pădurilor a fost atât de mare datorită creșterii demografice și a dezvoltării orașelor,

Carierele din Baux (Franța), de unde se extrăgea piatră necesară construcțiilor

încât bucățile de dimensiuni mari au devenit dificil de găsit. În însemnările abatelui Suger despre ridicarea bazilicii de la Saint-Denis se considera un miracol faptul că au fost găsiți doisprezece arbori identici în aceeași pădure, din care s-au putut face grinzii pentru construcție. În scrierile hagiografice se găsesc descrise minuni care erau atribuite sfinților. Este menționat Sf. Yves, care a alungit lemnul prea scurt pentru a putea fi folosit la grinzii. În alte țări s-a recurs la importuri. Astfel, în Anglia s-a adus lemn din Scandinavia și Germania de Nord.

Această situație a avut și părțile ei bune, căci astfel constructorii au fost nevoiți să reducă folosirea lemnului. Și această economie se putea realiza cel mai ușor la schelele ce erau folosite pe șantiere, prin reutilizarea lemnului. Lipsa arborilor de dimensiuni mari s-a repercutat și asupra diametrelor trunchiurilor folosite la construcția șarpantelor. Dar micșorarea acestora a atras după sine și o îmbunătățire a tehnicii, astfel putându-se realiza bolți de înălțimi mult mai mari.

Dimensiunile și calitatea acestor construcții depindea, ca și în ziua de azi, de cei ce lucrau la ele.

Cine lucra pe șantier?

Mâna de lucru era asigurată în principal de profesioniști, dar se mai întâmpla ca la lucrări unde trebuiau efectuate doar manevre (transportul pietrelor, al mortarului, al pieselor de șarpantă sau al apeii) să fie folosite persoane venite benevol pe șantier. Gestul lor era astfel cunoscut, lucru care le îmbunătățea imaginea, totul contribuind la salvarea sufletului lor și la atragerea altora, dornici să le imite exemplul.

Unele activități se întindeau pe mai multe generații. De aceea trebuia realizată unitatea lucrărilor de-a lungul întregii perioade și în același timp trebuiau preluate și noutățile tehnice și artistice apărute între timp, astfel încât construcția să rămână un organism viu. Astfel a apărut o organizație, care a devenit cunoscută — în special în sec. XIX — sub numele de Bauhütte. Izvoarele din sec. XII și XIII nu spun prea multe despre alcătuirea acestor

organizații, dar în scrieri de la sfârșitul Evului Mediu se află mult mai multe amănunte despre activitatea lor în timpul construcției marilor catedrale. Sarcinile lor nu erau numai de natură tehnică și artistică. Trebuiau să se ocupe și de toată partea financiară și să introducă în activitatea lor ierarhia socială din vremurile acelea. Astfel, regele participa la acest proces ca și zilierul sau celelalte pătri sociale ce se aflau între ei.

Coordonarea sincronă a activităților era realizată de un meșter care se remarcase prin calitățile sale profesionale și prin spiritul său organizatoric și de comandă. Acesta era de obicei un pietrar sau zidar care lucrase deja la alte construcții și avea o experiență acumulată. Meșterii se numărau printre personalitățile vremii, având de multe ori relații de prietenie cu episcopii sau regii cu care lucrau împreună la finanțarea și chiar la proiectarea clădirii. Un meșter avea în general echipa sa cu care se deplasa de pe un șantier pe altul, urmându-l. Câteodată rămăneau mai mulți ani pe același șantier. În timpul sezonului rece, munca încetinea sau se oprea definitiv, iar muncitorii erau trecuți în atelier, unde ciopleau piatra în avans, trasau și tăiau lemnul de șarpantă. Metodele apărute în perioada gotică permiteau acest sistem de „prefabricare”.

Persoana care avea privirea de ansamblu asupra a tot ce se construia pe șantier era ceea ce noi numim azi „arhitectul”. Acesta controla personal lucrul la proiectele sale și se afla în strâns contact cu sculptorii în piatră și în lemn și cu pictorii. Arhitectul era un om de lume, care călătorise mult și deseori era și foarte cultivat, astfel încât se bucura de un prestigiu social foarte mare. Din această cauză, în special de la jumătatea secolului XIII, încep să apară în diverse construcții inscripții evocând numele principalului responsabil pentru lucrare — arhitectul. Astfel, la Reims, pe piatra funerară a arhitectului Hugues Libergie, mort în 1267, ni se reamintește că el a început construcția bisericii Saint-Nicaise, iar lângă aceasta sunt reprezentate instrumentele sale de lucru: rigla, compasul și echerul.

„Capul limpede” al tuturor activităților de pe șantier era însă un delegat al celui care dăduse comanda construcției; o persoană competentă din punct de vedere tehnic, capabilă să facă toate calculele necesare și să asigure plățile. Acesta putea fi un călugăr, un fost cleric sau un laic, care câteodată își asuma chiar și o funcție analogă cu cea a unui arhitect.

Puțini dintre muncitori erau angajați acolo unde locuiau. Cei mai mulți dintre ei mergeau în grup de pe un șantier pe altul, aflând de posibilitățile de angajare din zvonuri, de la călătorii sau de la organizațiile de solidaritate între muncitori. Asemenea organizații existau la acea vreme deja în Germania și Italia. Autoritățile laice și religioase care comandau lucrarea nu vedeau însă cu ochi prea buni aceste lucruri, care puteau da naștere la acțiuni colective și puteau crește costul mării de lucru. De multe ori autoritățile au încercat să le reprime. În 1189, Conciliul de la Roma interzicea asemenea asociații, iar în 1326, un decret al Conciliului de la Avignon denunța asociațiile, ligile și societățile de ajutor reciproc nerecunoscute oficial drept confrerii religioase. În schimb, pentru a crește entuziasmul muncitorilor de pe șantiere, le erau oferite numeroase avantaje: 52 de duminici erau libere, iar lucrul se oprea sâmbătă la

Accident de muncă

amiază. Sărbătorile reprezentau aproximativ 30 zile pe an. Ziua de lucru urma traiectoria soarelui: iarna se lucra în medie 8,45 ore, iar vara câte 12,15 ore, cu pauze pentru băut și odihnă.

Munca pe care o prestau era ușurată sau îngreunată de ustensilele folosite.

Care erau uneltele?

Muncitorii dispuneau pe șantier de un echipament de ridicare pornind de la simplul troliu acționând asupra unei corzi ce trecea peste un scripete susținut de un stâlp, până la macaraua pivotantă care permitea ridicarea de greutatea importantă, datorită untea sau mai multor „roți de verighetă”, acționate din interior de oameni; roți ce antrenau un ax pe care se înfășura cablul ce susținea sarcina. A apărut ideea ca la transportul pe pante line să se înlocuiască cu o roată una dintre cele două persoane care transportau încărcătura – pietre sau mortar – cu un fel de targă, astfel apărând roaba.

Utilajele muncitorilor nu erau foarte diferite de cele care se foloseau în zilele noastre pe șantierele mici: ciocanul, mistria, lopata, dalta, spișul, foarfeca, fierăstrăul, burghiul, rindeaua etc. Nici instrumentele tâmplarilor și cele ale pietrarilor nu se deosebeau mult de cele folosite în ziua de azi: rigla, firul cu plumb, echerul, compasul și nivela (cu o formă diferită față de nivelele cu bulă folosite azi). La eșafodaje erau folosite piese de lemn decojit recent, iar uneori, bucățile de ramuri erau valorificate pentru a susține schelele horizontale pe care cleionajele formau pasarele de circulație. Asamblarea lor era asigurată cu ajutorul frânghiilor, așa cum se făcea nu cu mult timp în urmă pe șantierele neechipate cu țevi metalice industriale. Pe măsură ce se ridicau pereții, eșafodajele se sprijineau pe ei. Găurile neastupate ale schelelor în multe din zidurile epocii romane atestă această practică care s-a perpetuat până în epoca gotică.

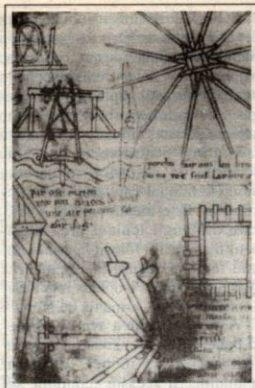
Masivele bolți romanice necesitau o mare cantitate de lemn. La sistemul gotic existau la exterior

schele ce susțineau nervurile și care erau reutilizate; compartimentările nu necesitau decât cofraje sumare de care te puteai chiar dispensa la partea inferioară a bolților, la nivelul „ruperii”, acolo de unde porneau diferitele nervuri. Schelele se sprijineau pe pereți, deasupra locului de unde începeau bolțile, iar eșafodajele pe care lucrau muncitorii se sprijineau pe ambele părți ale pereților, căci datorită marii înălțimi a bolților catedralelor și ținând cont de întinsa suprafață acoperită a edificiilor, ar fi fost nevoie de păduri întregi pentru a construi eșafodajele de la bază, de la nivelul solului. Accesul la aceste eșafodaje se făcea pe niște scări în spirală construite odată cu zidurile, scări care se regăsesc în toate catedralele.

Datorită faptului că ridicarea acestor edificii dura chiar mai multe generații, ar fi cazul să ne ocupăm și de desfășurarea lucrărilor.

Care erau marile etape ale construcției?

Punerea primei pietre a unei catedrale constituia obiectul unei ceremonii la care participa episcopul sau arhiepiscopul respectiv. Dar în multe cazuri se utilizau deja fundații existente. Astfel, la Chartres, se pot observa substructurile a patru catedrale succesive construite una în interiorul celeilalte – ca păpușile rusești –, din vremea merovingienilor și până în sec. XIII. Construcția începea cu corul – altarul, căci acest lucru permitea, chiar înainte de terminarea totală a navei, ținerea slujbelor. Planul general al unei biserici respecta forma unor figuri geometrice precise, simple și ușor de trasat pe sol, care formau un cadru general ce putea fi apoi împărțit pentru a obține poziționarea fiecărui element din biserică: corul cu altarul, transeptul, navele și celelalte elemente. Dar era posibil ca de-a lungul anilor, datorită faptului că fiecare echipă de constructori care s-a succedat avea ideile și obiceiurile sale, instrumentele sale de măsură, planul original să se deformeze câteodată mai mult sau mai puțin.

Schife din carnetul unui arhitect medieval

După ce erau ridicate zidurile, se monta șarpanta, chiar înainte de a construi bolta. Acest lucru permitea ca partea construită să fie acoperită, astfel că lucrările puteau continua în interior, la adăpost de intemperii. Acest lucru era o condiție sine qua non în regiunile ploioase, unde s-a născut stilul gotic, căci mortarele de var folosite se uscau foarte încet, iar aversele ce ar fi căzut pe bolți le-ar fi făcut să pice. Pe de altă parte, pe șarpante se montau mecanismele de ridicare a materialelor pentru bolți. În plus, șarpantele asigurau, în lipsa bolților, o legătură între pereții laterali ai edificiului, expuși la presiunea vântului, și aveau în același timp și rolul de a se opune presiunii arcelor butante ce ar fi trebuit să preia presiunea datorată bolților. Căile de circulație verticale utilizate de muncitori se ridicau o dată cu pereții, căci scările erau încorporate acestora din urmă. Construirea contraforturilor și arcele butante, se amenajau și pasarele în jurul acoperișului pentru a permite întreținerea acestuia și a facilita lupta împotriva incendiilor.

Construcția, sau cel puțin partea prevăzută a fi terminată, ajungând la final, avea loc o ceremonie de sfințire a edificiului și deschiderea acestuia pentru credincioși. ■

Devenită în timpul împăratului Rudolf II capitală a Sfântului Imperiu Romano-German, Praga a beneficiat din plin de avantajele unei mari capitale, cu atât mai mult cu cât în întreaga Europă se răspândiseră știri despre pasiunea împăratului pentru arte și științe (în sensul renescentist al cuvântului). Aceasta avea să aducă la Praga pe cei mai de seamă artiști

sau savanți ai momentului, dar și mulți impostori, toți cu gândul de a se face remarcăți și de a deveni astfel furnizori ai Curții. Unii dintre ei se stabileau pentru un timp mai îndelungat în oraș, alții fiind doar în trecere (cum au fost Giordano Bruno sau doctorul Jesenius). Astfel, Praga devenea pentru aproape 30 de ani una dintre marile capitale culturale ale Europei¹.

RADU MĂRZA

De dragul artei, neglijând treburile statului

Rudolf II nu era primul dintre împărații habsburgi pasionat de colecții, arte și științe. Maximilian I aprecia pe Dürer, care lucra la Curtea sa, iar Maximilian II comanda la sculptorul Giovanni da Bologna sau purta discuții pe teme savante cu teologi catolici sau protestanți. Ei, ca și alți împărați, de exemplu Ferdinand I, aveau colecții bogate, dar Rudolf II a

fost primul preocupat să concentreze și să ordoneze colecțiile familiei, activitate pe care a făcut-o cu cea mai mare seriozitate și ca un adevărat cunoscător.

Contemporanii au început să acorde atenție pasiunilor și colecțiilor lui Rudolf II, când au constatat că ele îl îndepărtează de la responsabilitățile sale de monarh. De altfel, Rudolf nici nu-și ascundea disprețul pentru treburile de stat, pe care le socotea

plcticoase. Săptămâni întregi lăsa delegațiile străine să aștepte, pentru audiență. La fel, acte sau decizii importante trebuiau să dea prioritate celor imediat primite de împărat: artiști, savanți, alchimisti și diverse personaje suspecte, părănd tuturor – mai puțin împăratului – șarlatani.

Deși mecenatul era o adevărată modă în acele timpuri de Renaștere târzie, fiind practicat de mulți dintre cei mai serioși magnati sau funcționari de la Curte, lui Rudolf II, nu i s-au iertat, nici de către istorici, neglijarea atribuțiilor politice și lipsa de discernă-

Într-un atelier de ceasornicărie vieneză din vremea împăratului

mânt cu care se servea din finanțele statului, pentru a-și plăti protejații sau pentru achizițiile destinate colecțiilor sale.

Cei mai vechi l-au acuzat de subiectivism în preocupările sale intelectuale și că nu distingea kitschurile de adevăratele valori. Să nu uităm însă că, deși nu poate fi negată o oarecare influență asupra gusturilor împăratului din partea celor cu care se înconjura, Rudolf II era un personaj extrem de cult, la curent cu realizările artistice sau științifice ale

¹ Prima parte a acestui articol a apărut în nr. 2/1999.

epocii. Bun cunoscător al artei Renașterii, făcea tot posibilul să achiziționeze cel puțin copii după capodoperele ei, această exigență impunând-o și artiștilor săi de Curte.

Albrecht Dürer, Lucas Cranach, Hyeronimus Bosch și Pieter Bruegel cel Bătrân erau artiștii admirați cu fanatism de Rudolf II. Plătea sume oricât de mari pentru a intra în posesia operelor lor (datorită lui muzeele de artă din Viena și Praga se pot mândri cu un număr mare din operele acestor artiști). Referitor la „științe”, inclusiv alchimia sau magia, împăratul știa să distingă între oameții de știință și șarlatani („distilatorii”). Îi îndepărta pe impostori sau cei care nu satisfăceau criteriile sale de exigență.

Totuși, în preocupările sale intelectuale nu i se poate nega un oarecare grad de diletantism. În plus era un autodidact. De altfel, întreaga epocă era caracterizată de o doză oarecare de diletantism, fără conotația lui negativă însă.

Artiștii și savanții lui Rudolf

În epocă, Rudolf II se deosebea net de epoca sa: orice prinț sau monarh putea fi colecționar, dar nu în sensul adănc pe care i-l dădea el. Suveranul era mai mult decât un simplu colecționar: un cunoscător. Pasiunea sa nu ținea de modă sau de valoarea intrinsecă a colecțiilor, ci era cultivată, motivată de un interes realment științific.

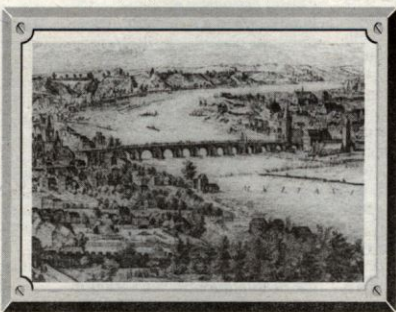
În acest sens trebuie înțeleasă reconsiderarea de care se bucură, în ultimele decenii, Rudolf II și epoca sa, ca element fundamental al Renașterii târzii și al curentului manierist. Deși artiștii care se întâlneau la Curtea sa proveneau din cele mai diverse colțuri ale

Europei și se formaseră în școli artistice diferite, în jurul împăratului de la Praga s-a cristalizat o adevărată școală manieristă („manierismul de la Praga”). Prin simbioza dintre contribuțiile școlilor artistice europene ale momentului, reprezentate de artiștii din jurul său, și prin cultivarea de către aceștia a gusturilor personale ale împăratului, a luat naștere ceea ce istoricii de artă numesc „arta rudolfină”.

Artiștii sau savanții „de Curte” erau cel mai adesea angajați ai împăratului, fiind plătiți regu-

Imagini ale orașului Praga, în viziunea unor artiști de la Curtea lui Rudolf II: Pieter Stevens (sus) și Aegidius Sadeler (jos)

lat, primind comenzi din partea sa sau „stipendii” ocazionale. Ei veneau la Praga din dorința de a se remarca, dar uneori erau chemați personal de împărat. Printre aceștia, pictorul Giuseppe Arcimboldo și sculptorul Antonio Abondio, din 1576 în slujba Curții, peisagistul Roeland Savery, din Amsterdam, pictorul Pieter Stevens, adus de la Roma, sculptorul Adrian de Vries, din Torino, aurarul Hans Vermeiren din Bruxelles, pictorul Hans van Aachen,

gravorul și tipograful Aegidius Sadeler din Antwerpen, pictorul Bartolomeus Spranger. Dintre savanți menționăm pe astronomii și matematicienii Tycho Brahe din Danemarca și Johannes Kepler din Graz. Celebru Marco Antonio Bragandini, originar din Cipru, cel mai cunoscut alchimist al momentului, a venit de la Veneția, capitala alchimiei, la dorința expresă a împăratului.

Pentru a-și lărgi colecțiile și pentru a fi bine informat despre artele și științele europene, Rudolf II dispunea de o adevărată rețea de informatori: afaceriști cu obiecte de artă, cum era familia de anticari Giacoppo și fiul său Ottavio Strada (fiica lui Giacoppo, Caterina, era concubina împăratului) sau agentul comercial Hans Ulrich Krafft, și chiar reprezentanții diplomatici din Spania sau țările italiene.

Unii artiști de la Curte primeau „stipendii” pentru perfecționare, precum peisagistul Roeland Savery, trimis în Tirol, Josef Heintz, trimis în Italia, să facă copii după opere celebre. Hans van Aachen a fost trimis la curțile regale europene să execute portretele prințeselor propuse apoi împăratului în vederea căsătoriei. Pe parcursul călătoriilor lor prin Europa, ei achiziționau cele mai prețioase obiecte de artă sau curiozități pentru colecțiile rudolfine.

Legat de preocupările științifice ale lui Rudolf II trebuie menționat numele lui Tadeus Hajek, medic și sfetnic apropiat, cult și demn de încredere, care a trezit interesul împăratului pentru experimente și științele naturii și care îl consilia în privința savanților și alchimistilor chemați la Curte. Într-o epocă în care distanța dintre științe era minimă, la Praga era concentrată o adevărată echipă științifică, din care făceau parte medici, astronomi, alchimisti, matematicieni.

(Continuare în p. 86)

În 1996, industria americană de automobile și-a aniversat centenarul. A făcut-o fără sentimentalisme. General Motors a abandonat sediul pe care îl ocupa, încă din 1920, în orașul Detroit. Atunci fusese cea mai mare clădire de birouri din lume, construită de primul președinte al companiei, William Crapo Durant. Și s-a mutat tot în Detroit, în turnurile de sticlă din Renaissance Center, ridicate de principalul rival, Henry Ford II. Foarte curând, General Motors-a notificat companiei Ford că nu îi va reînnoi contractul de închiriere pentru spațiile pe care le mai ocupa încă în respectiva clădire.

Să ne întoarcem în timp, în urmă cu 90 ani, și să vedem cum a luat ființă principalul producător de automobile din lume – până de curând – și cum a evoluat în primele decenii de existență.

Despre William Crapo Durant se spune că stăpâna atât de bine arta persuasiunii, încât ar fi putut convinge o pasăre să coboare din copac. Până să se implice în producția de automobile, Durant adunase multă experiență în afaceri, vânzând aproape orice: de la medicamente la trăsuri și de la țigări la terenuri și case. În 1908 el a fondat compania General Motors sub umbrela căreia a adunat câteva tinere fabrici de automobile. Printre ele s-au numărat Buick, cu care pornise la drum în 1904, Oldsmobile (1908), Oakland, devenită ulterior Pontiac (1909), Cadillac (1909) și Chevrolet (1918). În 1910, după achiziționarea Pontiacului, Durant a avut probleme financiare, care l-au făcut să piardă controlul asupra lui General Motors. L-a reluat în 1915, cu ajutorul lui Chevrolet Motor Company, pentru a-l pierde definitiv în 1920, în favoarea lui Pierre S. Du Pont și John J. Raskob. Fiecare dintre fabrici a avut propria istorie, de dinainte de întâlnirea cu Durant.

GENERAL MOTORS ȘI VEDETELE SALE. ANII DE ÎNCEPUT

Turnurile de sticlă din Renaissance Center

BOGDAN BARBU

BUICK

David Dunbar Buick era un talentat mecanic, interesat îndeosebi de motoarele cu combustie internă. În 1899 a înființat compania Buick Auto Vim and Power, specializată în construcția de motoare cu gazolină pentru mașini agricole. În același an, unul dintre angajații săi, Walter Marr, a început să construiască un automobil echipat cu un motor Buick. Un an mai târziu, vehiculul era gata

de drum. David Buick a fost impresionat și a devenit interesat de construcția de automobile. Împreună cu Marr și cu încă un mecanic valoros, pe nume Eugene Richard, Buick a scos pe piață, la sfârșitul anului 1901, un motor revoluționar mai puternic decât oricare altul existent la acea oră. Era un serios avantaj în confruntarea cu concurența.

În 1902 însă, Buick a ajuns într-o situație financiară critică, ceea

ce l-a determinat, peste un an, să vândă compania către Flint Wagon Works. În 1904, firma a produs cel de-al treilea model al său, care a înregistrat un mare succes de piață. Câteva luni mai târziu, abilul om de afaceri William Crapo Durant a fost ales în consiliul de conducere de la Buick. Deși nu a fost numit președinte, Durant și-a asumat conducerea companiei. David Buick rămăsese și el în comitet, dar

contribuția sa era aproape inexistentă. De altfel, Buick a și părăsit firma în 1908, încetând să mai joace vreun rol în industria de automobile.

Cu Durant la conducere, Buick a prosperat rapid. În jurul anului 1908, Buick se prezenta drept producătorul numărul unu de automobile al Statelor Unite. Marele succes al firmei a oferit lui Durant capitalul necesar pentru a achiziționa alte fabrici producătoare de automobile și piese de schimb, din a căror fuziune a rezultat concernul General Motors.

Motorul puternic și designul elegant au fost calitățile care recomandau Buick-ul ca pe un automobil destinat elitelor. În anii '20 vânzările au fost spectaculoase, iar marca și-a câștigat o reputație

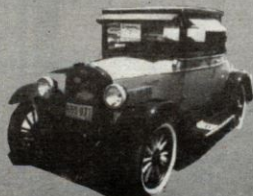
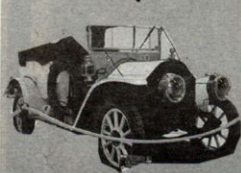
benzină. În 1899, cei doi deschid la Detroit o fabrică mai mare, Olds Motors Works, unde se produceau toate părțile componente ale automobilelor lor, mai puțin motoarele, care au continuat să fie produse în Lansing. În primul an, noua fabrică a produs 11 tipuri experimentale de vehicule electrice și cu gazolină. În același timp, a fost perfecționat un model solid și ieftin, alimentat cu benzină, destinat pieței. Mașina, care a primit numele Curved Dash, avea să devină cel mai popular automobil al perioadei.

În 1901 fabrica din Detroit a ars în totalitate, iar afacerea s-a transformat într-un haos. Pentru a continua producția lui Curved Dash, Ransom Olds a încheiat înțelegeri cu câțiva producători de piese auto din Detroit. Inițial un act

La început, Oldsmobile nu a prosperat în cadrul GM, dar asocierea a permis cel puțin supraviețuirea ei și treptat reorganizarea afacerii. Între 1919-1923 firma a produs camioane, pentru ca în 1929 să introducă un nou model, Viking, o mașină cu opt cilindri. Din păcate vremurile nu erau favorabile, marea criză economică sufocând producția, așa că Viking nu a avut succes. Odată cu numirea, în 1933, la conducerea sa a inginerului Charles L. Mc. Cuen, Oldsmobile a început să se redreseze, mai ales grație unor inovații tehnice, dintre care cea mai revoluționară la acea vreme a fost introducerea transmisiei automate.

CADILLAC

În jurul anului 1701, Le Seur Antoine de la Mothe Cadillac, șeful

internațională. Ca și în cazul celorlalte modele produse de General Motors, anii crizei economice au fost ani grei și pentru Buick. În același timp însă, au fost ani de experimente și inovații care au avut ca rezultat crearea unui nou prototip de succes, lansat la sfârșitul anilor '30.

OLDSMOBILE

A fost prima fabrică de automobile achiziționată de Durant cu banii obținuți din afacerea Buick. Fabrica Olds Motor Vehicle a fost înființată în 1897 în Lansing, Michigan, de Pliny Fisk Olds și fiul său Ransom, care până atunci produsese motoare cu abur și cu

disperat, ideea s-a dovedit în cele din urmă foarte bună, fiind actul de naștere al sistemului furnitor/subcontractor preluat de întreaga industrie auto americană. La sfârșitul anului 1901 Curved Dash era în plină producție, se vindea cu 650 dolari și era de obicei adusă cumpărătorului cu trenul de către un agent de vânzări al firmei.

Supremația firmei Oldsmobile s-a încheiat odată cu decizia consiliului de conducere de a produce automobile mai mari și mai scumpe, pentru a ține pasul cu concurența. Ransom Olds nu a fost de acord și a părăsit fabrica. În 1908 Oldsmobile se afla într-o serioasă criză financiară. Cea mai bună soluție de ieșire din impas a fost considerată aceea de a vinde nou înființatei companii General Motors.

unei expediții franceze în zona marilor lacuri, a fondat un post comercial permanent pe care l-am numit Ville d'Etoit. Zona a prosperat, iar orașul născut pe locul coloniei avea să se numească Detroit.

Două sute de ani mai târziu, firma de motoare a lui Henry Leland, un mecanic despre care se spunea că era genial, a fuzionat cu Detroit Automobile Company, luând astfel naștere Cadillac Motor Company. Uzina urma să producă automobile purtând blazonul vechii familii Cadillac.

Datorită preciziei fantastice a pieselor produse de Leland, mașinile Cadillac au ajuns rapid în vârful ierarhiei, unul din modele primind un premiu de excelență din partea Royal Automobile Club din Marea Britanie.

În imagini: câteva dintre creațiile de început ale firmei General Motors.

În 1908 William Durant, fondatorul companiei GM, a devenit interesat de Cadillac. Acționarii fabricii au fost receptivi, dar suma cerută, 3,5 milioane dolari, i s-a părut exagerată lui Durant. Probabil că acesta a regretat faptul că nu a cumpărat-o atunci pentru că prețul cu care a achiziționat-o câteva luni mai târziu a fost de 5,5 milioane dolari. Cadillac a devenit în mod oficial parte a concernului GM la 29 iulie 1909. Pentru că situația companiei la acea oră nu era strălucită, Durant a inițiat reorganizarea sa după modelul Cadillac.

Cadillac-ul a avut un succes deosebit cu modelul 30, care a fost lansat în 1909. În 1915 fabrica a fost prima care a produs un motor cu opt cilindri și a introdus

era automobilul de lux numărul unu al Statelor Unite.

PONTIAC

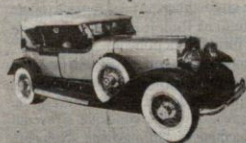
La sfârșitul secolului trecut Pontiac, Michigan, era un orașel liniștit al cărui nume amintea de unul din marii șefi ai tribului de indieni Ottawa. Printre puținele „industrii” care funcționau aici se număra și fabrica de vehicule cu tracțiune animală a lui Edward Mc Murphy. La începutul secolului 20, Mc Murphy s-a reorientat către producția de automobile, punând împreună cu inginerul Alason Brunch bazele companiei Oakland Motor Car.

Primul model propus de Oakland nu a avut succes, ceea ce a dus la apariția problemelor financiare. În

ofertei aflată între Oldsmobile și Chevrolet.

Astfel, la începutul anului 1926 a apărut pe piață primul Pontiac având ca emblemă un scut în interiorul căruia era desenat profilul șefului indienilor Ottawa. Pontiacul avea motor și caroserie proprii, dar împrumuta piese de la alte modele ale companiei GM, concept care va fi adoptat ulterior de către toți constructorii de automobile americani. Pontiac-ul a avut un mare succes de piață, vânzările depășindu-le rapid pe cele ale vechiului model Oakland. În 1932, Oakland și-a schimbat numele, devenind Pontiac Motor Company.

În 1933, Frank Hershey, un californian de 25 de ani, a fost numit designerul șef de la Pontiac. Puțin

iluminatul electric în interiorul automobilului. Aceste invenții au menținut Cadillac-ul în frunte la clasa automobilelor de lux.

Cadillac a prosperat în anii '20, dar în timpul crizei ar fi dat faliment dacă nu ar fi existat resursele și forța GM-ului care să susțină divizia. Mașinile de înaltă calitate ale acestei mărci costau mai mult decât își putea permite marea masă a cumpărătorilor americani. O strategie de producere a unor automobile mai simple, la preț mediu, așa cum făcuseră rivalii de la Packard, ar fi putut salva poate fabrica, dar cu siguranță ar fi diminuat prestigiul mărcii. Cei de la Cadillac au preferat să aibă răbdare, fără a renunța la producerea mașinilor de lux. Așteptarea le-a fost răsplătită, astfel că la sfârșitul anilor '30 Cadillac-ul

accest moment, 1909, a apărut bineînțeles William Durant, care a folosit jumătate din acțiunile de la GM pentru a cumpăra jumătate din firma Oakland. Ulterior, Durant a achiziționat și cealaltă jumătate. Nimeni nu a înțeles de ce a cumpărat Durant Oakland-ul, care nu părea deloc o achiziție promițătoare. În mod surprinzător însă, către sfârșitul deceniului firma a început să crească, ajungând ca în 1919 să vândă 52 000 de automobile.

Începutul anilor '20 nu a fost favorabil pentru Oakland. În aceste condiții, Alfred P. Sloan, cel care a condus GM din 1923 până în 1956, a decis că Oakland va trebui să producă un alt tip de mașină, o mașină nu foarte scumpă, care să se situeze ca performanță și preț într-o zonă a

după aceea, într-o discuție cu șeful său, celebrul designer de la GM Earl Harley, tânărul a criticat designul modelului propus pentru a intra în fabricație în acel an. Harley i-a dat lui Hershey două săptămâni pentru a aduce schimbări. Rezultatul a fost un automobil considerat de specialiști cel mai frumos model de Pontiac construit vreodată.

Succesul Pontiac-ului 1933 a adus diviziei o bază financiară solidă. Modelul din 1935 a fost la rândul său un succes, firma sărbătorind în același an vânzarea automobilului cu numărul 1 000 000. La sfârșitul anilor '30, Pontiac a lansat două sloganuri publicitare care au rezistat 20 de ani, devenind emblematice pentru această marcă: „Cel mai frumos obiect pe roți” și „Făcut să reziste 100 000 de mile”.

CHEVROLET

Louis Chevrolet s-a născut în Franța, în 1878, și a fost de mic pasionat de mecanică, slăbiciunea sa fiind automobilele. S-a stabilit în Statele Unite, unde a devenit pilot de curse. A colaborat o perioadă cu Buick, care încerca să își facă reclamă participând la curse. Aici l-a cunoscut pe William Durant căruia i-a propus proiectul construirii unei noi mașini. Lui Durant, aflat pe punctul de a pierde poziția de acționar principal la GM, i-a plăcut proiectul și a decis să înființeze o nouă fabrică ce avea să primească numele „exotic” al francezului.

Chevrolet-ul, ultimul venit în familia General Motors (încorporat în 1918) a fost conceput pentru a acoperi zona pe piață a mașinilor ieftine, concurând cu faimosul model T produs de Ford. Primul său succes l-a înregistrat cu modelul în 6 cilindri L Light Six Chevrolet, apărut pe piață în 1914. Durant a folosit succesul Chevrolet-ului pentru a recăștiga poziția principală în cadrul companiei GM. În anii '20, Chevrolet a devenit o amenințare serioasă pentru Ford, iar în 1927 a ajuns cel mai mare producător de automobile din Statele Unite. În 1928 Ford a lansat modelul

A, iar bătălia firmelor avea să continue, în beneficiul cumpărătorului american, pe tot parcursul deceniului crizei economice.

În anii celui de-al doilea război mondial, vânzările de automobile ale General Motors au scăzut puternic, în condițiile în care toate diviziile concernului — ca și la celelalte firme concurențe — au fost reorientate către producția de război. După 1945 însă, vânzările de mașini au atins cote ridicate, iar General Motors s-a instalat în fruntea clasamentului producătorilor mondiali de automobile. ■

RUDOLF II: ALT FEL DECÂT ÎMPĂRAT

(Urmare din p. 82) •

Pasiunea de colecționar

Prestigiul Pragăi ca centru al artelor și științelor a atras numeroși „savanți”, pe care secolul XX i-ar cataloga șarlatani și impostori, dar, încadrați în atmosfera cosmopolită a unei mari capitale medievale, erau astrologi, specializați în horoscopuri, alchimisti, deținători ai secretului preparării aurului și al pietrei filosofale, medici, care cunoșteau leacuri miraculoase pentru vindecarea împăratului, magicieni, care, prin experiențele lor, îi ofereau iluzia explicării raționale a forțelor supranaturale. Odată cu agravarea tulburărilor sale sufletești, atunci când crizele de „melancolie” au devenit o reală boală psihică, împăratul a căzut tot mai mult sub influența acestor „cunosători ai adevărilor supreme”.

Rudolf colecționa instrumente, destinate experiențelor și cercetărilor astronomice, astrolaburi, globuri pământeste, instrumente de măsură, ceasuri, jucării mecanice (acestea din urmă îl interesau în mod special pe împărat, prin mecanismele lor complicate, ce le puneau în mișcare; documentele de epocă vorbesc chiar despre un misterios perpetuum mobile), plante exotice, cultivate în sere de mari dimensiuni, animale, provenind din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii și trăind în adevărate menajerii, organizate în parcurile palatului imperial.

Sunt renumiți caii de rasă pe care, se spunea în epocă, împăratul îi iubea mai mult decât pe oameni. La fel de cunoscută este colecția de minerale, de pietre prețioase și curiozități minerale (mai ales cu puteri miraculoase), colecția de bijuterii, cea de arme, în care intrau arme-unice, făcute la comandă, și arme sau echipamente militare, trofee de pe fronturile de luptă din Europa, mai ales cele turcești, între care se aflau și arme sau steaguri trimise de Mihai Viteazul în dar

împăratului. La Curtea de la Praga exista și o uriașă bibliotecă, bogată în manuscrise și cărți rare, la care se adăuga literatura de specialitate legată de științele și artele ce-l preocupau pe împărat.

Au fost însă și domenii care nu l-au interesat decât foarte puțin sau chiar deloc. Literatura de la Curte este modestă și lipsită de originalitate, la fel și muzica (poate că și din cauza faptului că Rudolf II nu putea suporta zgomotul). În mod formal funcționa un „istoriograf”, dar în mod inexplicabil un biograf a lipsit din preajma împăratului. Deși în timpul său s-a construit enorm (la Praga, Viena sau Linz), Rudolf II nu era interesat de arhitectură, ci mai degrabă de diferite curiozități și invenții tehnice (canale de aducțiune, fântâni arteziene, apeducte).

Odată cu agravarea bolii, după 1598-1600, pasiunea de colecționar a depășit limitele normalului — a instalat o adevărată inflație de achiziții, multe lipsite de valoare și greu de inclus în vreo colecție anume, astfel încât celebrele colecții s-au transformat în depozite dezorganizate.

Piese erau așezate în diverse aripi ale palatului imperial din Praga, lărgit și în vederea depozitării colecțiilor. În timpul vieții lui Rudolf s-au făcut câteva inventare, dar cu trecerea timpului acest lucru a devenit imposibil. Haosul care s-a instaurat în colecții l-a condus pe împărat să acuze, nu întotdeauna pe nedrept, pe mulți dintre sfetnicii sau servitorii săi de furtul unor obiecte prețioase.

După moartea sa colecțiile au fost împărțite și valorificate de frații săi (Mathias, Albrecht) sau de alte persoane de la Curte, astfel încât o parte dintre ele s-au pierdut sau au fost vândute. O adevărată tragedie s-a consumat în anul 1648 când, în contextul Războiului de 30 de ani, trupele suedeze au jefuit Praga și, odată cu ea, palatul imperial și colecțiile rudolfine aflate încă acolo.

Pe parcursul secolelor XVII-XVIII s-au făcut încercări de reconstituire a colecțiilor, mai ales celebra galerie de artă, dar fără succes. În prezent, piese valoroase se află expuse în marile muzee ale Europei (Viena, Praga, Bruxelles, Madrid) sau în proprietatea unor colecționari particulari din Europa și Statele Unite. ■

Cititorii noștri își amintesc că la 1 septembrie 1983 avionul sud-coreean cu indicativul KAL 007 a fost doborât de un avion de vânătoare sovietic deasupra teritoriului asiatic al U.R.S.S. Cazul a constituit unul dintre cele mai grave capete de acuzare postbelice contra U.R.S.S. Au fost uciși atunci peste 200 de oameni nevinovați. Ani de zile brutalitatea sovieticilor avea să cutremure opinia publică mondială. A avut loc o aprinsă dezbateră în media internațională asupra faptului esențial că rușii pot doborî un avion și omorî sute de oameni numai pentru motivul că un avion civil a pătruns în spațiul aerian al U.R.S.S. Nici unul din argumentele sau justificările Moscovei nu erau acceptate. Președintele S.U.A., Ronald Reagan, luând cuvântul la televiziunea americană la 5 septembrie 1983, declara solemn: „nu există nici o posibilitate ca pilotul sovietic să fi putut confunda un avion civil cu orice altceva“.

Adevărul, pe care-l relatează în memoriile sale recent apărute la New York fostul director al CIA, Robert Gates, este cu totul

altul. CIA știa ce se întâmplase și, la 2 septembrie, adresase un Memo președintelui Reagan, în care îl informa: „Sovieticii au crezut că doboară un avion american de recunoaștere R.C. 135, care patrula zona pentru a cerceta efectuarea iminentă a unui test cu rachete. Pilotul sovietic n-a identificat nici o clipă avionul pe care l-a distrus ca transportând pasageri“.

Fostul director CIA argumentează că S.U.A. nu aveau nici un motiv să spună adevărul: „De ce să le fi dat un răgaz sovieticilor? Trebuia profitat de faptul că ei erau sub raport politic pulverizați“.

(U.R.S.S. se găsea sub avalanșa eșecurilor din Afganistan și din alte zone, unde practicaseră o politică de expansiuni.)

În războiul dezinformării în care erau angajate CIA și KGB, orice lovitură era permisă. Memoriile domnului Robert Gates scot la iveală doar câteva. Dar ele sunt cu miile. Și le vom afla treptat, când marțorii sau documentele vor rupe tăcerea.

C.P.

MAREA NOUTATE A ACESTEI PRIMĂVERI!

MAGAZIN ISTORIC – NUMĂR SPECIAL

Ce va cuprinde? 96 pagini de istorie bucureșteană pasionantă și mai puțin știută.

● Cum s-a dezvoltat orașul în cei 540 ani de la prima atestare documentară? Ce-au văzut străinii în București? Câți primari a avut Capitala? Cum era la Capșa? De la hanul Șerban Vodă la hotelul Sofitel ● De la Podul Calicilor la Metrou ● Memoria caselor și a străzilor ● Bucureștii necunoscuți ● Bucureștii – în timp de pace și-n timp de război.

Iată numai câteva dintre subiectele cu care vă veți întâlni în

MAGAZIN ISTORIC – NUMĂR SPECIAL
MAI 1999

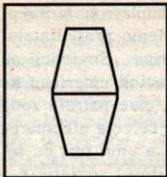
Amănunte în numărul viitor

IMPORTANT!

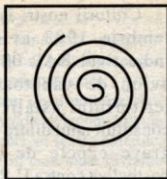
Fiind un număr special, în afara seriei:

- Tirajul este limitat
- Nu se distribuie prin abonament
- Poate fi procurat doar de la punctele de vânzarea presei

ASIGURAȚI-VĂ DIN TIMP PROCURAREA NUMĂRULUI SPECIAL MAGAZIN ISTORIC

LA ORIGINILE OPEREI

Am prezentat în episodul precedent (nr. 2/1999) opinii ale lui Constantin Brâncuși privind realizarea *Coloanei fără Sfârșit*, de la Târgu Jiu, așa cum au fost păstrate în corespondența cu inginerul Ștefan Georgescu-Gorjan și în relatările acestuia din cartea *Amintiri despre Brâncuși*, apărută la Editura Scrisul Românesc din Craiova în anul 1988.

Documente din arhiva Centrului Georges Pompidou din Paris, publicate în 1998 în colecția „Atelierul Brâncuși” aduc noi informații despre preocupările lui Brâncuși privind folosirea oțelului inoxidabil în realizarea operelor de artă. Este vorba despre corespondența sa cu Jean Prouvé, specialist turnător în metal și, ulterior, arhitect de succes, precum și cu Charles de Noailles, colecționar și iubitor al artei moderne. Scrisorile sunt din anii 1926-1929.

În 1926, Charles de Noailles i-a solicitat lui Brâncuși să realizeze o *Pasăre în spațiu „în oglindă”*, care să fie instalată într-o grădină. Aceasta urma să fie executată din oțel inoxidabil de Jean Prouvé. Nu au rămas nici un fel de documente din proiectul lui Brâncuși pentru această lucrare. Dintr-o scrisoare a lui Prouvé rezultă că tehnica de realizare ar fi trebuit să fie similară cu aceea folosită pentru executarea Statuii Libertății din New York.

Din colaborarea lui Brâncuși cu Jean Prouvé s-a născut o altă operă a artistului: *Cap de copil* (Nouveau Né II) în 1927, din oțel inoxidabil. Prouvé își amintește: „Brâncuși a rămas la mine în familie 8 zile, pentru a mă ajuta, pentru a definitiva forma și altele. Atunci când piesa a fost turnată, aspectul acesteia era ca de piele de broască. Suprafața piesei a trebuit polizată și șlefuită”.

Cap de copil a rămas singura lucrare a sa executată din oțel inoxidabil.

Revenind la colaborarea lui Brâncuși cu Șt. Georgescu-Gorjan, să reținem și faptul că, la 1 august 1937, artistul a venit la Petroșani unde, timp de două săptămâni, a lucrat la definitivarea *Coloanei*. După ce i-a arătat colaboratorului său „secretul” proporțiilor pentru dimensiunile modulelor, corespunzător formulei plastice 1:2:4, Brâncuși s-a concentrat asupra numărului modulelor care urmau să intre în componența *Coloanei*. După cum consemnează Șt. Georgescu-Gorjan, Brâncuși a testat două variante: $1/2 + 12 + 1/2$ și $1/2 + 15 + 1/2$. După ce analizase modulul de 45 cm în formula $1/2 + 15 + 1/2$, care conducea la o înălțime totală a *Coloanei* de 29,35 Brâncuși a exclamat: „Aceasta este!”

Timp de 15 zile, între 15 și 31 august 1937, Brâncuși s-a străduit să găsească forma modulelor. La

întrebările pe care Georgescu-Gorjan le adresa lucrătorului care îl asista pe Brâncuși în timp ce acesta cioplea modulul din lemn destinat turnării, răspunsul era același: „Îl văd toată ziua la lucru, dar nu știu ce vrea să facă; am impresia că el însuși nu știe!”

La 31 august 1937 deciziile esențiale privind construcția *Coloanei* erau luate. Brâncuși a plecat la Paris, Georgescu-Gorjan ținându-l la curent pe artist cu evoluția lucrărilor.

Astfel, la 12 octombrie 1937, îl informa pe Brâncuși că au fost realizate 10 module și jumătatea de modul din vârful *Coloanei*, că stâlpu central a fost executat la Petroșani și expediat la Târgu Jiu și că își va aduce propriii lucrători pentru a grăbi execuția fundației.

La 18 octombrie, inginerul din Petroșani aducea următoarele precizări: „Când m-am interesat la inginerul de la firma Metalizator, acesta mi-a spus și mi-a scris (vă voi arăta scrisoarea) că metalizarea *Coloanei* nu trebuie făcută cu ajutorul alamei, pentru că aceasta din urmă se înnegește la ploaie, asemănător fontei brute. D-na Tătărescu a fost de părere să se folosească bronzul. În ciuda acestui aviz, eu am comandat deopotrivă sârmă de bronz și sârmă de alamă dar, la primirea acestei comenzi, oamenii de la uzină m-au sfătuit să nu folosesc decât bronzul. Eu am insistat pe lângă ei pentru a-mi alege bronzul cel mai galben posibil și nu un bronz întunecat și sper că vă va place culoarea. Am început metalizarea chiar în această dimineață și sper să termin în 3-4 zile. În ciuda dificultăților enorme pe care le am cu fundațiile *Coloanei* pentru că a plouat 20 zile, am trimis acolo lucrătorii mei pentru ca să lucreze zi și noapte... Vă aștept în 25 octombrie”.

În 27 octombrie 1937, Brâncuși a sosit la Târgu Jiu unde va rămâne până în 9 noiembrie 1937. El asistă la montajul și la finisarea *Coloanei* și, probabil, își dă acordul asupra metalizării acesteia. Cu toate acestea, metalizarea *Coloanei* a fost realizată de Societatea Metalizarea în anul următor, între 20 iunie și 25 iulie 1938, în absența inginerului Ștefan Georgescu-Gorjan. Din unele scrisori rezultă că în iunie 1938 Brâncuși ar fi fost în România, în principal în legătură cu operele din piatră.

Ultima vizită a lui Brâncuși la Târgu Jiu a fost în 20 septembrie 1938. Nici un document nu atestă prezența sa la inaugurarea oficială a Ansamblului Monumental care a avut loc în 27 octombrie 1938. Și inginerul Ștefan Georgescu-Gorjan a fost absent la această festivitate.

(Va urma)

TOTUȘI, PRIMUL A FOST SZATHMÁRI

Dr. ADRIAN-SILVAN IONESCU

Cine a fost primul fotoreporter de război cunoscut? Nu Roger Fenton, cum sunt tentați să creadă cititorii consecvenți și mai vârstnici ai revistei *Magazin istoric*, în al cărei număr 7-8/1968 a apărut articolul *Primul fotoreporter de război din istorie*, acreditându-l cu această performanță pe englezul amintit mai sus. Și iată de ce.

Înaintea lui, Carol Szathmári (1812-1887) a avut ideea de a immortaliza chipuri și scene din abia începutul Războiului din Crimeea. Staționarea trupelor rusești, apoi a celor turcești și austriece la București i-a oferit artistului fotograf o neașteptată posibilitate de câștig și afirmare. Fie că el avusese ideea, fie că „musafirii” îi vizitaseră din proprie inițiativă atelierul, cert este că acest pionier al fotografiei a realizat o bogată colecție de chipuri militare. La

Cabinetul de stampe al Academiei Române se păstrează mai multe clișee pe sticlă și fotografii cu ofițeri superiori din toate armele și din toate taberele. Lui îi aparține și portretul generalului rus Mihail Dimitrievici Gorceașov, publicat în revista *The Illustrated London News*, nr. 768, din 3 noiembrie 1855.

În primăvara anului 1854, artistul bucureștean a avut ideea de a-și părăsi atelierul, deplasându-se pe malul Dunării, în preajma Olteniței și a Silistrei, unde se dădeau lupte, fotografiind bivouacurile, fortificațiile și combatanții. Așa a devenit primul fotoreporter de război cunoscut, primul absolut în această privință avându-l un american care, în 1847, a executat câteva dagherotipii cu scene din războiul dintre S.U.A. și Mexic, dar numele său a rămas necunoscut.

În privința lui Roger Fenton (1819-1869) trebuie să spunem că el a fost trimis în Crimeea de guvernul englez pentru a face o documentare la fața locului despre mersul războiului. El a ajuns acolo abia în martie 1855, cu aproape un an după ce colegul său român imortalizase primele faze ale conflagrației și albumele realizate de el fuseseră deja oferite unor capete încoronate europene. Și cu toate acestea, printr-o publicitate eficientă, dar și pentru că el avusese în obiectiv armatele franco-britanice, reprezentând principalele puteri europene ale coaliției antiruse angajate în război, Fenton a fost acreditat multă vreme ca fiind primul fotoreporter de război. Punerea în umbră a lui Szathmári este cu atât mai curioasă dacă ne gândim la faptul că albumul său devenise celebru prin prezentarea lui la

Generali și ofițeri superiori din armatele rusă (primii doi) și austriacă fotografiați de Szathmári

Expoziția Universală de la Paris din 1855 și fusese comentat elogios, un an mai târziu, de către Ernest Lacan în broșura *Esquisses photographiques à propos de l'Exposition Universelle et de la Guerre d'Orient*.

Cel care a restabilit toate aceste etape importante din viața și creația lui Szathmári a fost compatriotul nostru Constantin Săvulescu, cunoscut istoric al fotografiei românești. Se știe că la Academia Română, între clișeele care au rămas de la Szathmári, se află și multe din originalele utilizate la realizarea acestui celebru album, din păcate astăzi pierdut, despre care Lacan scria că se compunea din „mai bine de două sute de planșe,... primele pagini ale marii drame epice derulate în Orient, zugrăvită de fotografie”. Tot Lacan precizează că activitatea lui Szathmári a început odată cu prezența în Țara Românească a primelor trupe străine și a durat „până în momentul când lupta și-a schimbat teatrul pentru a lua amploare în Crimeea”.

În 1857, un întreg articol publicat de revista *Le Monde Illustré* sub semnătura lui Auguste Devanux, evoca în termeni laudativi albumul fotografiei „din București, care s-a făcut cunoscut în 1855 printr-o serie de poze

reprezentând primele episoade ale războiului din Orient și portrete ale generalilor comandanți ai armatelor ruse și otomane” (subl. ns.).

Se știe și faptul că, pe lângă exemplarul prezentat la Expoziția Universală de la Paris din 1855, pentru care autorul a fost distins cu Medalia clasa a II-a, Szathmári a oferit câte un exemplar împăraților Napoleon III și Franz Iosif I, reginei Victoria, regelui Württembergului și marelui duce Carl Alexander de Saxa-Weimar-Eisenach. Cel dăruit lui Napoleon III a ars în timpul Comunei din Paris, la palatul Tuilleries; despre cel din Anglia se știe că a căzut și el pradă unui incendiu care, în 1912, a mistuit o parte a castelului Windsor; cel din Austria și Germania li s-au pierdut urmele în timpul primului și celui de-al doilea război mondial. Posibile copii sau planșe disperate și clișee rămase în posesia autorului și păstrate de moștenitori în vechea casă de pe strada Biserica Enei au dispărut, odată cu prăbușirea imobilului, în timpul bombardamentului din 25 august 1944.

Așa se știa până mai deunăzi. Dar...

Vizitând în septembrie 1993 Muzeul Internațional al Fotografiei de la Casa George Eastman

din Rochester, statul New York, am avut bucuria să descopăr și trei fotografii din această perioadă, datorate lui Szathmári, totalmente necunoscute în România și pe care le-am semnalat într-un articol publicat în *Cotidianul* din 7 februarie 1997. Ele înfățișează pe generalul rus Somonov, un bombardament asupra Silistrei și campamentul lăncierilor ruși la Craiova.

Colaborând, în calitate de consultant științific din partea română, la realizarea filmului documentar *The Crimean War*, turnat de studiourile Barraclough Carey Productions Limited din Londra, am sugerat documentariștilor de la acest studiu să caute în colecțiile Coroanei britanice urmele albumului dăruit de Szathmári reginei Victoria. Cercetările la Royal Archives at Windsor au avut rezultate pozitive, chiar dacă n-a fost găsit întregul album, ci doar planșe separate care, cu siguranță, au aparținut acestuia. Fotografiiile respective înfățișează tipuri de combatanți turci și ruși, cu echipamentul și armamentul specific.

Aceste imagini recent depistate în S.U.A. și Marea Britanie ne dau speranța unei posibile reconstituiri, în viitor, a întregului album, multă vreme considerat iremediabil pierdut. ■

Stonehenge. Dr. Geoffrey Wain Wright, șeful Departamentului de arheologie la English Heritage a anunțat că vechimea celebrului monument natural din epoca de bronz este mult mai mare. Printr-o nouă metodă, tot cu Radio Carbon dar mult mai precisă, singularele blocuri de piatră provin – se pare – dintr-o perioadă situată între 2550-1600 A.D. față de 2100-1100 A.D. cum se știa până acum.

Bibliotecile nu dispar. O anchetă vastă demonstrează că nou-vechi americani din 10 speră ca bibliotecile să continue să existe împreună cu cărțile din vremea noastră, și în epoca informației electronice. Ancheta Gallup, comandată de Asociația bibliotecarilor americani menționează că 64% dintre americani au fost într-o bibliotecă publică măcar o dată în 1998, comparată cu 51% în 1978. Două treimi dintre americani posedă o legitimație de bibliotecă, iar unul din 10 merge de peste 25 ori pe an într-o asemenea instituție. 81% dintre vizitatori vin pentru a citi sau împrumuta cărți, manuale, reviste. Când Benjamin Franklin a înființat prima librărie publică în 1731 ei făceau același lucru. Numai în 1997 în S.U.A. s-au creat 225 noi biblioteci publice, costând între 67 milioane dolari cea din Cleveland și 287 000 cea din Mt. Hope, statul Kansas. Galaxia Gutenberg continuă să prospere.

1915

Alcool contra germeni

Toată lumea este de acord că vinul și cidrul sunt băuturi igienice, folosirea lor cu moderație aducând mari servicii trupelor obosite, aflate în campanie, scrie *Illustration*, din 23 ianuarie. Cele două lichide au o acțiune antiseptică demonstrată, de aceea se recomandă ca apa să fie îndoită cu ele.

Experiență tragică la București

Pentru ca pasagerii unui automobil în mișcare să fie o țintă fixă, se barează calea mașinii cu niște bare de fier. Ce-i de făcut, pentru a ocoli capcana? – se întreabă presa bucureșteană din 13 martie. Germanul Ernest Cziviack are o idee: un dispozitiv pentru tăierea barelor de fier dintr-o mișcare, la trecerea mașinii. A ales capitala României pentru a face o demonstrație, în fața ofițerilor români. Experiența s-a soldat cu un accident: capul neamțului a ajuns în mijlocul șoselei, la câteva zeci de metri, în vreme ce mașina s-a izbit de un copac.

Marconi nu dă examen

Îmbrăcat în uniformă de locotenent de geniu al armatei ita-

Charlie Chaplin, vedeta unui nou film

liene, Guglielmo Marconi (Premiul Nobel, 1909), părintele radioului, se prezintă în fața comandantului de batalion. Acesta îi spune zâmbind că regulamentul prevede să se supună unui examen de cunoștințe în materie de radiotelegrafie. În cazul dat, încheie ofițerul, se va face o excepție (iulie).

Kipling și Ioana d'Arc

Scriitorul englez Rudyard Kipling (Premiul Nobel, 1907) sosește în Franța, pentru a vizita trupele pe front. Ajuns în fața Catedralei din Reims, se îndreaptă cu pas iute spre statuia Ioanei d'Arc și își scoate cu un gest precipitat pălăria. Unul dintre ofițerii care îl însoțesc încearcă să înfortalizeze scena, dar nu este suficient de rapid (august).

Pentru Antantă

La 24 octombrie are loc, la București, o manifestare de mare amploare în favoarea alăturării României la Antantă. Participă și refugiați din Transilvania, Bucovina, Banat.

Telex

- În Germania, rația zilnică de pâine este de 225 g de persoană (februarie).
- 45 de națiuni participă la Expoziția universală de la San Francisco (februarie).
- Prima utilizare a gazelor toxice de luptă, de către germani, la Ypres (aprilie).
- U-20, submarin german, scufundă la 7 mai pachetul britanic „Lusitania” (1198 dispăruți).
- Atac aerian asupra Londrei (9 septembrie).
- În statul american Georgia este recunoscută mișcarea Ku Klux Klan (decembrie).

Drapel

Elveția este neutră, dar nu și elvețienii. La 26 ianuarie, consulul german la Lausanne a arborat drapelul țării sale, pentru a marca ziua de naștere a kaiserului Wilhelm II. Populația orașului, de limbă franceză, s-a adunat în fața Consulatului, cerând co-

rak. Profitând de superioritatea lor numerică, britanicii caută să încercuiască flota inamică, dar viceamiralul Reinhard Scheer, printr-o manevră abilă, scapă și contraatacă cu torpile. Sunt trimise pe fundul mării mai multe nave britanice, cu un tonaj total de 115 000 tone. Amiralul John Jellicoe se repliază. Deși a suferit

Aniversare

Cunoscuta revistă americană *New York Herald* – care are și o ediție europeană – își sărbătorește, cu mare pompă, a 81-a aniversare. A fost fondată în 1835 de James Gordon Bennett, tatăl actualului editor.

Vot decisiv

Hughes sau Wilson? Republicanii sau democrații? De trei luni, americanii caută răspuns la aceste întrebări. Europeanii sunt la fel de interesați de răspuns căci de el depinde dacă America va intra sau nu în război. De altfel, ziarul *New York Times* publică, în luna noiembrie, în plină campanie electorală, următorul text: „Dacă vreți pacea și continuarea prosperității voastre, votați pentru Wilson. Dacă vreți războiul și toate ororile, votați pentru Hughes”. Americanii au votat pentru Wilson și au intrat în război.

Consecințe

„Un mare sacrificiu românesc”, scrie presa franceză despre decizia autorităților române de a sabota industria petrolieră pentru a nu ajunge în mâinile germanilor. Hotărârea a fost luată cu 12 zile înaintea ocupării Bucureștiului de către germani (6 decembrie). Prețul estimativ al pierderilor: un miliard de franci; au fost incendiate peste 80 000 vagoane de petrol lampant și benzină și peste 70 rafinării, între care „Steaua” și „Astra”, cele mai importante din Europa.

Împăratul Austriei și regele Ungariei, Franz Ferdinand, moare la 21 noiembrie 1914, la 86 ani

Războiul aduce suferință, iar suferința șterge uneori limite dintre cele două tabere: sârbi, bulgari și germani în drum către spitalul de campanie

borărea steagului și înlocuirea lui cu cel elvețian. Agitația a durat câteva ore.

Dada

Cabaretul „Voltaire”, Zürich, Elveția. Intelectuali, dezertori, refugiați politici, toți revoltați din cauza absurdității acestui conflict ce nu dă semne că s-ar apropia de sfârșit, se reunesc în mod regulat în jurul scriitorului român Tristan Tzara. Vând să răspundă absurdului prin absurd, ei își manifestă revolta mai curând prin provocare, decât prin idei estetice. Numele mișcării lor este ales prin hazard, dintr-un dicționar. Dadaismul ia naștere în mod oficial la 8 februarie.

Bătălie navală

La ora 18.00, în ziua de 31 mai, 37 nave din flota metropolitană britanică ajung față în față cu 21 nave germane, în largul coastelor lutlandei de Nord, la Skager-

pierderi mai mari decât inamicul, Jellicoe este mulțumit că a reușit să mențină blocada, interzicând accesul flotei germane în Atlantic.

Telex

- Pentru prima oară se serbează la Palatul regal, la cererea reginei Maria, Unirea Principatelor Române (24 ianuarie).
- Începe ofensiva germană pe frontul de la Verdun (21 februarie).
- Se semnează acordul secret Sykes-Picot, prin care englezii și francezii își împart zonele de influență în Orientul Mijlociu (9 martie).
- În Bulgaria se introduce calendarul gregorian (1 aprilie).
- Trupele austro-ungare masacrează 9 000 civili sârbi.
- Femeile norvegiene obțin drept de vot (8 aprilie).
- Germania și Austro-Ungaria proclamă Regatul autonom polonez (5 noiembrie).

Tropele americane debarcate în Europa defilează prin fața generalului Pershing

Presa

Sâmbăta, 3 februarie, la ora 11.00, un reporter american pătrunde în somptuosul hotel care adăpostește la Washington Ambasada Germaniei și îi cere la cheului să fie primit de Excelența Sa. Este imediat introdus, căci la Ambasada Germaniei exista obiceiul ca reprezentanții presei să fie primiți de îndată. Reporterul îl găsește pe ambasador în marele salon, în picioare, conform uzanțelor, în fața unui imens portret al împăratului. „Căruia fapt datoriez această plăcere?” – întreabă contele Berustoff. „Excelență sunt primul care vă aduce vestea... Veți primi pașapoartele. Președintele va merge la Capitoliu [sediuul Congresului S.U.A.] pentru a anunța că rupe relațiile cu Germania”. Oricât de stăpân pe sine era ambasadorul, pălește și întreabă: „Sunteți absolut sigur de această știre?” „Desigur, Excelență”. „Ei bine, o voi anunța pe contesă” – încheie ambasadorul înțrederea.

Prima revoluție

Primele simptome ale agitației populare s-au manifestat la Sankt-Petersburg în după-amiaza zilei de 8 martie. În cartierele populare începe să se audă strigătul: „Pâine! Pâine!”. Apoi, cu jumătate de voce, încep să circule zvonuri neliniștitoare: uzinele Putilov s-au închis; au fost arestați 600 muncitori. La 9 martie, mulțimea se revarsă pe

Nevski Prospekt, cerând pâine. La 10 martie guvernul declanșează represiunea. În dimineața zilei următoare, locul poliției este luat de armată. În grupuri mici, muncitorii se îndreaptă spre centru. Din loc în loc, cazacii fraternizează cu populația. Luni, 12 martie, autoritățile constată că nu mai au autoritate asupra soldaților. Aceștia se îndreaptă spre sediul Dumei și impun deputaților să preia conducerea. Primul om politic pe care îl aclamă este Kerenski. Începuse revoluția burgheză-democratică din Rusia.

Muzeu

„Florența a îmbrăcat haine de război – scrie *Illustration*, din 7 iulie 1917. Din Galeriile Uffizi au fost luate cele mai frumoase tablouri și turiștii se învârt nedumeriți prin sălile unde nu mai găsesc nici una dintre magnificele pânze pe care le anunță ghidurile”.

Dar

Atunci când, în iulie, trupele generalului francez Sarraill au pătruns

Telex

- Porto Rico devine teritoriu american (2 martie).
- La Kiev se proclamă Republica autonomă Ucraina (29 iunie).
- Acuzată de spionaj, celebra dansatoare olandeză Mata Hari este condamnată, la Paris, la moarte (25 iulie).

în mănăstirea Zografu de la Sfântul Munte Athos, au descoperit și un steag al lui Ștefan cel Mare. Adus în Franța, el va fi înmănat, în marele amfiteatru de la Sorbona, ministrului Alexandru Lahovary.

A doua revoluție

În după-amiaza zilei de 6 noiembrie, doar Palatul de Iarnă din Sankt-Petersburg se mai află în mâna guvernului provizoriu, instalat după alungarea țarului în februarie. Deja, Troțki proclamă victoria totală. Un Lenin de necunoscut, îmbătrânit și neras, își face intrarea în orașul cucerit. Ultimul cuib de rezistență este la vechiul palat al țarilor. Dar și acolo domnește aceeași paralizie. Noaptea, Kerenski reunește ultimul consiliu de război. Se încearcă evaluarea forțelor, dar nu dispun

„Sărutul”, sculptură de Auguste Rodin, mort la 17 noiembrie 1917

de suficiente informații. Se dă ordin să se baricadeze podurile, dar nu găsesc pe nimeni dispus să o facă. Spre ora șase, doborât de nesomn, Kerenski renunță la luptă. A doua zi, palatul este luat cu asalt. La ora 2.00 din noaptea de 7 noiembrie, se arborează drapelul alb. Lovitura de stat a bolșevicilor a reușit.

**Florentina DOLGHIN,
Ioan LĂCUSTĂ,
Dorin MATEI**

MARI COMANDANȚI DE OȘTI AI ANTICHITĂȚII

CARTAGINEZ 246-183 îEN		SCIPIO AFRICANUL		ÎN RADĂI ARMĂ ANTICĂ			ÎMPĂRAT
ÎN AMURGI		ARID		ÎN MĂNERI			ÎMPĂRAT ROMAN
ALEXANDRU M. 323 îEN		FĂRĂ URECHI		SALINĂ		ÎN ARTĂI	98-117 îEN
						VITEAZ (FIG.)	
				ROMAN, 100-44 îEN			
				ATENIAN, 507-449 îEN			
SINGUR NEGATIE		COSTACHE NEGRI			OAIE TÂNĂRĂ		
DAMEI		TOYNBEE ARNOLD			ARBUSTI CU FRUNZE TRIFOLIATE		
INVINGĂTOR LA MARATON						ROMAN, 138-80 îEN	
		ALEXANDRU MACEDON		LIMBĂ SLAVĂ			
		JURNAL		DEPLASARE MILITARĂ			
ÎN TEBAI			ÎN NĂMOLI			YEMEN, LA HOTAREI	
ÎN PAZAI			CURBĂ PLANĂ ÎNCHISĂ				
ARMEI							
DREPT CE POATE FI TRANSMIS							„CEL MARE” (PERSIA) 559-529 îEN
		SFÂRSITUL LUI DECEBALI		RIDATEI		LASCĂR CATARGIU	
		INDIAN DIN TEXAS		DREGĂTOR DE CURTE ÎN MOLDOVA		ÎNTELES (POP.)	
					LAC ÎN SCOTIA		
ROMAN, 156-87 îEN		POST- SCRIPTUM		APARE HANNIBALI		ÎN SEULI	
II (EGIPT) 1317-1251 îEN		MARCO POLO		SETEI			
					PUTERNIC (FIG.)		
CONDUCA- TORUL RĂSCOALEI SCLAVILOR (73-71 îEN)							

DIALOG CU CITITORII

NOI ISTORICI LA ACADEMIE

Trei nume de prestigiu ale istoriografiei contemporane și-au câpătat înalta recunoaștere prin alegerile care au avut loc în 29 ianuarie a.c. la Academia Română. În urma recentului scrutin, dr. **FLORIN CONSTANTINIU** a devenit membru corespondent, iar dr. **ION BARNEA** și dr. **PAUL CERNOVODEANU** membri de onoare ai celui mai înalt for de cultură al țării. În noua lor calitate, dar și în aceea de vechi colaboratori ai revistei **Magazin istoric**, le adresăm calde felicitări și urarea de noi succese pe tărâmul cercetării istorice!

NU-ISTORICUL, JURISTUL

Vechiul nostru colaborator NICOLAE FOTINO ne trimite o precizare și o completare interesantă:

În articolul, de altminteri remarcabil al domnului Filaret Acatrinei, publicat în **Magazin istoric** din noiembrie 1998, p. 37 se scrie că la 30 martie 1945 s-a întrunit noul consiliu de administrație al Radioului de sub conducerea lui Petre Constantinescu-Iași și a desemnat, printre alții, ca secretar general al noului consiliu pe istoricul Gh. Fotino, iar la pagina 39 se spune că „funcția de secretar general al Societății a fost îndeplinită de Gh. Fotino până la 1 decembrie 1945, când a devenit secretar la Oficiul de studii și documentare”.

Or, întâmplarea face ca acest Gh. Fotino, care a devenit în martie

1945 secretar general al Radioului, să fie... tatăl meu și vă pot asigura că n-a fost istoric! A studiat dreptul la Paris și se specializase, lucrând mai întâi în Franța, în sistemul bancar și apoi la București ani îndelungați în Ministerul de Finanțe – deci un specialist al dreptului în probleme financiare. Era un om foarte meticulos, exact în tot ce redacta, care n-ar fi ieșit pentru nimic în lume din litera legii. Or, el a avut ghinionul să lucreze cu... Chivu Stoica!

Relația de lucru între un funcționar format la Sorbona, fasonat în băncile franceze și apoi în diversele direcții ale Ministerului de Finanțe de la noi și felul de a gândi al unui revoluționar de profesie, ieșit din școala Doftanei, a fost un dezastru. Pentru tatăl meu această colaborare a fost un coșmar, așa încât și-a înaintat demisia. Matei Socor, devenit între timp director general, a încercat să-l păstreze în Radio, încredințându-i înființarea Oficiului de studii și documentare. Tatăl meu a refuzat... Ii fusese de-ajuns!

ION PETROVICI DESPRE BASARABIA

Colaboratorul nostru, părintele profesor SERGIU C. ROȘCA, din București, fost deținut politic pentru activitatea sa la ziarul Basarabia (Magazin istoric, nr. 3/1996), ne trimite această evocare din anii de detenție.

Prin 1950-1951, când mă aflam la închisoarea Jilava, pentru că am

apărat prin scris românitatea fraților noștri de peste Prut, am avut prilejul să-l întâlnesc acolo și pe cunoscutul profesor și filosof român, Ion Petrovici. Într-o convorbire la care a fost de față și ziaristul ieșean Adrian Pascu, prof. Petrovici, aflând că sunt din Basarabia, mi-a spus: „Dragă părinte, să știi că eu am iubit mult această provincie și am stăruit să se înființeze acolo Facultatea de teologie, fiind ministru al Învățământului. Când vei ieși afară, să citești cuvântarea pe care am ținut-o la inaugurarea cursurilor acelei facultăți, din toamna anului 1926, publicată în revista dv. de acolo **Luminătorul**.”

Ulterior, am găsit sus-numita revistă la Biblioteca Academiei și cuvântarea rostită de prof. Ion Petrovici, din care cităm: „... V-ați aruncat în brațele mamei, atunci când România era la pământ și nu putea ispiți pe nimeni. Eu am crezut întotdeauna că sufletul moldoveanului basarabean a ieșit întreg din grelele încercări la care a fost supus timp de mai bine de 100 de ani. Când am vizitat mănăstirea Putna, care e plină cu odoare de preț, egumenul îmi arată o Evanghelic pe pergament, scrisă cu o substanță bună, care cu toate că a stat într-o fântână cu apă mai mulți ani, fiind aruncată acolo spre a nu fi găsită de tătari, a fost scoasă totuși intactă și nealterată. Basarabia a fost ca și această Evanghelic. A stat 100 de ani în mlaștină și a ieșit curată” (**Luminătorul**, 15 noiembrie, 1926, pp. 15-16).

IMPORTANT!

Începând cu nr. 4, aprilie 1999, prețul unui exemplar **Magazin istoric** va fi de **6 000 lei**, la vânzare liberă, și de **5 600 lei**, la abonament.

Cititorii care au contractat abonamente pentru trimestrul II/1999 nu vor plăti nici o diferență de preț.

COLECȚIA 1990-1998

Cititorii cărora le lipsesc numere din anii 1990-1998 își pot completa colecțiile cumpărând aceste exemplare de la punctul de difuzare de la redacție.

Prețul unui exemplar de revistă din cele tipărite în perioada **ianuarie 1990-aprilie 1998** este de **3 500 lei**.

CONTENTS (Romanian History)

Gh. Marinescu The Country, as a Living Being • **G. Ștrempel** Ioan Slavici and the Romanian Academy • **R. Theodorescu** The Frescoes of the Vioești-Slătioara Church • **N. Vornicescu** Gurie Grosu, the Metropolitan of Bessarabia • The „agent provocateur” from beyond Prut was not received in Bucharest • **I. Lăcustă** 1954. The Council of Ministers is planning the Culture • **F. Dolghin** The Communist Authorities shut down the French Institute • **L. Grigorescu, C. Moraru, M. Ștefan** The First Meeting Ceaușescu-Brežnev • **P. Otu** The Conflict between King Mihai and Ion Antonescu goes high • **C. Isărescu** War Diaries (III) • **Al. Popescu** In Wien, Romanian Diplomats save Jews from Deportation • **A. Rădulescu** The „Sfinții Petru și Pavel” High School of Ploiești • **T. Stancu** Everyday Life during the Middle Ages • **M.M. Székely** Women as Founders in Moldavia • **D. Moraru** The Earliest Representation of the Huniadi's Castle • **A.-Silvan Ionescu** Carol Popp de Szathmáry, the first War Photographer

SOMMAIRE (Histoire roumaine)

Gh. Marinescu Le pays comme un être vivant • **G. Ștrempel** Ioan Slavici et l'Académie Roumaine • **R. Theodorescu** Les fresques de l'Eglise de Vioești-Slătioara • **N. Vornicescu** Le métropolitain de Bessarabie Gurie Grosu • „Le provocateur” d'au-delà du Prut refusé à Bucarest • **I. Lăcustă** 1954. Le Conseil des Ministres dirige la culture • **F. Dolghin** Les autorités communistes ferment l'Institut Français • **L. Grigorescu, C. Moraru, M. Ștefan** La première entrevue Ceaușescu-Brežnev • **P. Otu** Le conflit entre le roi Mihai et Ion Antonescu prend de l'ampleur • **C. Isărescu** Journal de front (III) • **Al. Popescu** A Vienne, les diplomates roumains sauvent les Juifs de la déportation • **A. Rădulescu** Le lycée „Sfinții Petru și Pavel” de Ploiești • **T. Stancu** La vie quotidienne au Moyen Âge • **M.M. Székely** Des femmes fondateurs en Moldavie • **D. Moraru** La plus ancienne représentation du château des Huniades • **A.-Silvan Ionescu** Carol Popp de Szathmáry, le premier reporter photographe de guerre

Содержание (Румынская история)

Г. Маринеску Страна, как живое существо • **Г. Штремпел** Иоан Славич и Румынская Академия • **Р. Теодореску** Фрески церкви Вioenști-Слэтиора • **Н. Ворническу** Митрополит Бессарабии Гурие Гросу • Запрутский „подстрекатель” отказан в Бухаресте • **И. Лăкустă** 1954 г. Совет Министров планирует культуру • **Ф. Долгин** Коммунистические власти закрывают Французский Институт • **Л. Григореску, К. Морару, М. Штефан** Первая встреча Чаушеску-Брежнев • **П. Оту** Конфликт короля Михая с Ионом Антонеску развивается • **К. Исăреску** Военный дневник (III) • **Ал. Попеску** В Вене румынские дипломаты спасли евреев от ссылки • **А. Рăдулеску** Лицей „Св. Петру и Павел” в Плоешти • **Т. Станку** Ежедневная жизнь средневековья • **М. М. Сăекей** Женщины-староста в Молдове • **Д. Морару** Самое древнее изображение крепости Хуньядов • **А. Силван-Ионеску** Карол Попп де Сатмар, первый военный фоторепортер

INHALT (Rumänische Geschichte)

Gh. Marinescu Das Land wie ein lebendiges Wesen • **G. Ștrempel** Ioan Slavici und die Rumänische Akademie • **R. Theodorescu** Die Fresken von Vioești-Slătioara • **N. Vornicescu** Bessarabiens Metropolit Gurie Grosu • Der „Provokateur” von jenseits des Pruth von Bukarest abgewiesen • **I. Lăcustă** 1954. Der Ministerrat plant die Kultur • **F. Dolghin** Die kommunistischen Behörden schließen das Französische Institut • **L. Grigorescu, C. Moraru, M. Ștefan** Die erste Begegnung zwischen Ceaușescu und Brežnev • **P. Otu** Der Streit zwischen den König Mihai und Ion Antonescu vertieft sich • **C. Isărescu** Fronttagebuch (III) • **Al. Popescu** Wien. Rumänische Diplomaten retten Juden von der Deportation • **A. Rădulescu** Das Ploieșter Lyzeum „Petru und Pavel” • **T. Stancu** Das tägliche Leben in Mittelalter • **M.M. Székely** Frauen als Stifter in der Moldau • **D. Moraru** Die älteste Nachbildung des Schlosses Hunedoara • **A.-Silvan Ionescu** Carol Popp von Szathmáry, der erste Photo-Kriegsreporter

SUMARIO (Historia română)

Gh. Marinescu El país como un ser vivo • **G. Ștrempel** Ioan Slavici y la Academia Rumana • **R. Theodorescu** Los frescos de la Iglesia de Vioești-Slătioara • **N. Vornicescu** El Metropolitano de Besarabia Gurie Grosu • „El provocador” aliende el río Prut rechazado en Bucarest • **I. Lăcustă** 1954. El Consejo de Ministros planifica la cultura • **F. Dolghin** Las autoridades comunistas cierran el Instituto Francés • **L. Grigorescu, C. Moraru, M. Ștefan** El primer encuentro de Ceaușescu con Brežnev • **P. Otu** El conflicto entre el rey Mihai y Ion Antonescu toma amplitud • **C. Isărescu** Diario de frente (III) • **Al. Popescu** En Viena, los diplomáticos rumanos salvan a los judíos del despierto • **A. Rădulescu** El liceo „Sfinții Petru y Pavel” de la ciudad de Ploiești • **T. Stancu** La vida cotidiana en la Edad Media • **M.M. Székely** Mujeres-fundadoras en Moldavia • **D. Moraru** La más antigua representación del castillo de los Huniades • **A.-Silvan Ionescu** Carol Popp de Szathmáry, el primer foto-reportero de guerra

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii postali de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 315.09.91

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-1-222.64.07 sau 222.64.39

telex: 11995 – Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari U.S.A. (țări europene);

90 dolari U.S.A. (țări extraeuropene)

Revista Magazin istoric poate fi găsită pe INTERNET la

<http://www.itcnet.ro/history/magazin.htm>

E-mail: mistoric@itcnet.ro

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi” – București

ISSN 0541-881X

Lei 5 000

● *Antonescu se încapățânează,
regele nu cedează*

● *Diplomați români
salvează evrei*

● *Saint-Just și
democrația ghilotinei*

● *General Motors –
începuturile*